KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 131.

בתולת בת יהודה·

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

VIRGO FILIA JEHUDAE

sive

Excerpta

ex inedito

celeberrimi Jehudae Levitae

DIVANO,

praefatione et notis illustrata

a

Samuele Davide Luzzatto,
in Collegio rabbinico patavino Professore.

PRAGAE.
Typis M. I. LANDAU.

1840.

בתולת בת יהודה

לקוטי שירים

מדיואן ר׳ יהודה הלוי זצ״ל.

עם

הקדמה והערות

מאת

שמואל דוד לוצאטו

פרופיסור בקוליגיום רביניקום אשר בעיר פאדובה.

פראג

שנת ת״ר לפ״ק.

Prag.

Druck bei M. I. Landau.

1840.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

בהנתן הבתולה החמודה, אוצר כל כלי חמדה

מרת **נעמי** מ"ב"ת

בת הקצין המפואר

זרע קדושים ומבחר אנשים

כמוהר"ר **יהודה** הלוי **לנדא** נ"י

למבחר בחורי חמד

המעטר במעלות המדות ובמעלות השכליות

זה דודי וזה רעי

כמה"ר **יהושע העשיל** הי"ו

בן הקצין המהלל ברב התשבחות

כמה"ר **שכנא שור** נ"י

מנחת זכרון מזכרת אהבה

מאת

שד"ל.

ידיד נפשי!

הנה מלאתי את דברי והשלמתי את הבטחתי להעתיק לפניך שירי ר' יהודה הלוי זצ"ל לחתונה ולנסיעת א"י, עם קצת הערות במקומות הסתומים; ועדיין לא אוכל להפרד ממך, ולבבי לא יתנני לסתום הספר בדברי זולתי, ואהבתי אותך תפצר בי להוסיף להשתעשע עמך עוד מעט, ולהתעלס עמך באהבים עוד שנית, ולרוות דודיך הטובים לי מדבש ונופת צופים. הלא מספר האוהבים הנאמנים הולך יום יום ומתמעט, וכל אח עקוב יעקב, וכל אוהב יארוב במסתרים; רעים גדלתי ורוממתי, והם פשעו בי: ואיך לא ייקר בעיני אוהב טהר לב, בחנתיו ונסיתיו ומצאתיו נאמן? ואיה אפוא ללב ישר תענוג גדול מהתעלס עם ידידו? ועתה הנה עוד שתים תקח מידי, תשורה ליום שמחתך.

האחת היא הקדמת ס' **שער השמים להראב"ע**, אשר כבר נדפס ממנו הפרק הראשון, והשיר אשר לפני ההקדמה, בכרם חמד מחברת רביעית, והנני מביא לפניך היום ההקדמה כלה, כאשר היא בכ"י אשר לי, אשר משם העתקתי לשעבר את **אגרת השבת** אשר הוצאתי לאור.

אמר המחבר, שמעו כי נגידים אדבר, ומפתח שפתי, להזכיר נגינותי, ולמען שיתי אותותי, בעוז השם הנכבד והנורא, מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, הבונה בשמים מעלותיו, והמסבב הגלגל בכחו וגבורותיו, והכין שם קצותיו, וארבע פנותיו, וייסד את אופן מרכבותיו, ושם איש על דגלו ואותותיו, הוא לבדו נמצא ואין לו ממציא, מוציא הכל למפעל ואין לו מוציא, הוא סבת הכל ואין סבה למציאותו, ואיך יקבל פעל מזולתו, ומי העומד בהראותו,

הוא

הוא ראשון בלי תחלה, והאחרון בלי קץ ותכלה, כי לא תחת הזמן נכלל, כי אפס כל מספר וכל חשבון אמלל, אחד לא כשאר האחדים, ולא כאחד ראש המנויים והנפרדים, וכל אחד בלתו לא באמת נקרא, כי הוא לבדו בורא וכל זולתו נברא, על כן אין לו ערך בנבראים, הרמים והנשאים, הרואים ואינם נראים, כי הוא לבדו מתגאה על הגאים, אף כי נערכהו לכל נברא, מורכב מחומר וצורה, והנה מעשיו עליו יעידו, ועליונים ותחתונים באין אומר ואין דברים יגידו, הלא הם הירוני, וכאיש אשר יעור משנתו העירוני, ונתנו לי לב לדעת, ועין רואה ואזן שומעת, לבקר בהיכלו ולחזות בנועמו, ואמרו לי מה שמו, על כן יאות לגדלו ולרוממו, ברוך כבוד ה׳ ממקומו, ויבטחו בך וגו׳.

חוֹתָם פֵּאוֹת לוֹ שִׁיר יֵאוֹת
הַנִּקְרָא עַל צִבְאוֹתָיו אוֹת
אֶבֶן רֹאשָׁה שָׁם בִּשְׁלֹשָׁה
בּוֹנִים זָוִיּוֹתָיו שִׁשָּׁה
אֶל כָּל־הַבָּא הוּא לוֹ סִבָּה
וּבְשַׁחַק בָּנָה מַעֲלוֹתָיו
סוֹד גַּלְגַּלוֹ יָעִיד גָּדְלוֹ
כִּי עַל דִּגְלוֹ שָׂם אוֹתוֹתָיו.

אמר המחבר, ראיתי את ישראל נפוצים על ההרים, וביכותי בספרים, אשר חברו קלת המדברים, וראיתי גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים אחרי העדרים, והנה אין יתרון לשכל בין אותם המגרים, עד קברו אותו המתחברים, וחשב המחבר ספרים, כי הם העקרים, גם יתן בכוס עינו יתהלך במישרים, עשה ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשרים, וראיתי טפולס מרובה משכרם, הרימו לבם תרומה, מבתי הקברים אשר אין להם חומה, וחלילה חלילה אם אבלע ואם אשחית כבוד החכמים, ואם אדבר

עתק

עתק על העושים באמת ובתמים, אבל חמסי ואחרי על שועלים קטנים מחבלים כרמים, ושולחים ידם בשלומים, בראותי חיצוני דבריהם טובים ונכחים, תפוחי זהב במשכיות כסף מפותחים, בנו עליות מרווחים, וצפו זהב את הבריחים, ומלאו בתיהם אוחים, בימינם חרבות מחים, ובשמאלם חרבות ורמחים, ולא ידעו האנשים כי הם מלפני ה' בורחים, וזה לכו האות, כי כל התלאות, על ידי המפרשים והדורשים באות.

ראיתי מפרשי התורה הולכים, על ארבעה דרכים, מהם נעורים מיגיע השכל ורקים, ומקו האמת והיושר רחוקים, והם הרודפים, אחר דקדוק המלות וסתום ופתוח וקרי וכתיב וחסר ויתר וכיוצא בהם ומתחכמים בענפים, והעקרים משולחים ונעזבים, ולא ידעו כי המה בכתובים, ואין ספק כי המלות לגויות דומות, והטעמים לנשמות, והם שמורים בשרפת נשמה וגוף קיים, והם בעיני קרובים לעמי הארץ הנבלים, הרקים מכל חכמה הסכלים, שמים דיים וכוונתם בהנאות הגופניות וחושבים שהוא התכלית המבוקש מהם, ושלא נברא העולם בכללו אלא למלא בטניהם, למען בושת פניהם, וטוב הוא לחפש דקדוק המלות ומלאים וחסרים וכיוצא בהם, וחכמה מפוארה היא וצריך לפשפש אחריהם בהכרח קיים כי יש להם ענין על כל פנים, אך לא להשימם עקר חכמותיו, ולא לבלות בהם ימותיו, אלא כמו שהאדם צריך לתקן צרכי הגוף ומזונותיו כפי הראוי לכל אחד מהם, ותהיה תכלית כונתו בכל זה עבודת ה' ית', כדי שיהי' הגוף שלם ובריא על מתכונתו, וכל אבריו שלמים מוכנים לעבודת יוצרו ית', לא להנאת גופו בלבד, כמו שהטפשים עושים מצד שהם בעלי חיים, לא מצד הצורה האנושית שבהם, ועל זה אמרו החכמים וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כן צריך שתהי' הכונה בכל אלו השבע חכמות וזולתם לידע ולהבין מהם דרכי הבורא ויחודו, שהוא העקר הגדול שהכל תלוי בו, וכענין זה רמז שלמה ע"ה הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, מאיזו חכמה שתהיה

שבהם

שבהם, תוסיף חכמה, כענין שאמר דוד מכל מלמדי השכלתי, אך לבך תשית לדעתי, כלומר ידיעת ה' ית' שאינה נשגת בהרגשות אלא בשכל, כענין שנאמר וידעת היום והשבות אל לבבך וגומר, וזאת היא יראת ה' ועבודתו השלמה, והיראה והעבודה בזולת ידיעה אינה יראתו ועבודתו אלא עבודת זולתו, על כן אמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו, לכן אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, ונאמר אך דעו את ה', ונאמר דעו כי ה' הוא האלהים, ועל הפכם נאמר, שבתך בתוך מרמה כי מרעה אל רעה יצאו ואותי לא ידעו, וכהם רבים. כמצאת למד שכל מי שאינו יודע בוראו ואינו משיגו כפי השגת השכל האנושי כמצא עובד ע"ז בלי ספק, וכן אמרו חכמי הפילוסופים לא יעבוד עלת העלות אלא נביא שלם בטבעו, או פילוסוף מודע באשר אללו מן החכמה, לפי שזולתם מן ההמון אין כמצא בדעתם אלא מורכב, כמו שאמר הנביא ע"ה וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת, ורבים כמותן ·

והחלק השני הולכים אחר פשוט הכתובים אשר אין דרך לנטות, ואין ספק כי הם שוכבים ונוהגים היו ישנים תחת המטות, כי יש במקצת פשטי הכתובים רבות כהנה וכהנה, כמו כללי התארים, אשר על הגשמות מורים, ומלבד אלה אחרים.

והחלק השלישי, בסודם אל תבא נפשי, והם אשר חדשו מלבותם, ותפאו דברים אשר לא כן בשקריהם ובפחזותם, ואון חרשו חורשים האריכו למעניתם, וערכו מערכה, לחדש פנים בתורה שלא כהלכה, ואומרים כי התורה והמצות כלם משל, ויכם שם האלהים על השל, ומן הידוע לכל בעל שכל המאמין בתורת משה רבנו כי המצות כלן בכללן הם כפשוטן, ואם יש בפרטיהם ענין נסתר ראוי לדון עליו כדין כל דבר חכמה שיש גלוי ונעלם ופנימי וחיצון ושניהם נאמנים ראוי לסמוך עליהם, ואין לפטור את הפשט בשום ענין, כי הוא עקר גדול ויתד נאמן, לא כדין כל דבר שיש לו פרי וקליפה, כי

כללן

כללן ופרטן כתנו מרועה אחד מפי הגבורה מפי מרע"ה, ותכליתן היא עשייתן, והעשייה עצמה מביאה לידי מעלה גדולה, והיא ליראה את השם הנכבד והנורא, ועוד נוסיף לדבר בזה הענין תכף זה. אך כלל הנבואות הוא משל בלא ספק, וזה אינו צריך עדים עם הודאת בעל דין, וגלוי וידוע לאשר חננו ה' מדע והשכל כי מראה הנבואה הוא פשוט רוחני, ואינו נשג בהרגשות כלל, כל שכן אם יהיה בחלום, ולא אאריך, אך בפסוק וירא אליו ה' נעיר אותך מעט מזעיר על אמתת הנבואה ומהותה, והשי יתן אל לבו, ועם תועי לבב לא נתן ה' להם לב לדעת ועינים לראות וגו' בין משל בין שאינו משל, וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר וגו'.

והחלק הרביעי סומכים על הדרש, והוא נכון לאשר ידעו סודו, ושמעו את שמעו וראו את כבודו.

לכן אני הצעיר בבית אבי, באתי בתם לבבי, ויצאתי בעקבי הצאן, לשחר טוב לבקש רצון, ואשים כונתי הראשונה, לבאר עקרי היחוד והאמונה, ובכל מקום שאפנה שם, יעבור מלכם לפניהם וה' בראשם, וארדוף אחרי פשט הכתובים בכל מאדי, כאשר תשיג ידי, אך הכתוב אשר יבא על דרך משל, לא אהיה בו כבסל, ואוציאנו מפשוטו, אולי אגיע לישרו ולאמתו, וכן על כל מצוה ומצוה במקומה, אפרש טעמה, אף ע"פ שקשה בעיני רוב ההמון מבלעדי התורה, לבקש טעם לשום מצוה קלה או חמורה, ואומרים הם כי לא להזכיר, אע"פ כן לא נסוג אחור לבנו ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר, ולאשר לא אדע לו טעם לא אתבייש מלומר איני יודע, גם לא יבוזו לי, ואיני מתכשא לומר שאפרש טעם המצוה האמתי, אך אומר טעם קרוב אל האמת, ותהיה כונתי להשים מגמת המצות וכונתם אל המקור אשר ממנו לקחו כענין שנא' ויצונו ה' לעשות את כל החקים וגו', כי הכונה כלה היא ליראה את ה' אלהינו, והתכלית האחרון לטוב לנו כל הימים, ומהו הטוב, לחיותנו כהיום הזה, כלומר שנירש בעבורה חיי העולם הבא. ועוד הוסיף לבאר באמרו וצדקה

תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת, מצות לא נאמר אלא מצוה, להודיע כי תכלית המצות וכונתם מצוה אחת היא, והיא ליראה את ה' אלהינו, וכמהו אם לא תשמור לעשות וגו', וכענין זה נאמר כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וגו' עד כי קרוב אליך הדבר מאד וגו', כלומר בפה הוא ללמוד וללמד ולפרסם נפלאות תמים דעים, ובלב להבין ולהשכיל ולהאמין אמונה נכונה, וכן אמר ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה וגו', ולזה רמז דוד ע"ה תורת ה' תמימה וגו', ותהו, יראת ה' טהורה וגו'. ועוד יתבאר שאין היראה מתקיימת בלב קיום אמתי, אלא אחר הידיעה, והשומע ישמע. ויש מי שיודע שרש לכל מצוה ומצוה, טעמים וענינים אחרים, ואנכי לא ידעתי, והדן אותי לכף זכות ידינו אותו לכף זכות מהשמים. וגם לא אשית לב לפרש ולדקדק כל מלה, כי החכמים ממני הקודמים תחלה, ואם לא הגיעו, כבר דרכו אותה מסלה, ואין תועלת לחזור בה חלילה. ואל עקר גדול אעיר לבבי ורוחי, וזאת העולה על רוחי, לבאר המלות המשתתפות, לכמה ענינים מתחלפות, והשמות המסופקים, לכמה ענינים מתחלקים, ובכל מקום אשר אזכיר שמם, אפרשם במקומם, והיה בעבור כבודם, כעמוד על אמתת סודם, אם תבא המלה או השם המסופקים על אחד מהענינים הנקראים סתרי תורה, לא תבקש ממני לפרשם לך בארוכה אלא בקצרה, ולפעמים אשים די באמרי זאת המלה מסופקת, והמשכיל יעמוד עליה לכמה פנים מתחלקת, והענין עצמו יורה האמת על כל פנים, בהביטו היטב בפסוקים הראשונים והאחרונים, זולתי אם אמצא בדברי הקודמים אותי, אדבר בהם כפי השגת תבונתי, וזהו עקר גדול מעקרי תורתנו והוא עיר מקלט להמלט בו מרוב הספקות, ומגדל עז להכלל מהאמונות הרחוקות, ובכל מקום אשר אזכיר והמשכילים יבינו, או והשומע ישמע, ומבקשי ה' יבינו כל, והחי יתן אל לבו, וכיוצא בהם, קחנו ועיניך שים עליו, כי לא לחנם דברתיו, ולא תהו בראתיו, כי אם לעורר הלבבות לעזור, ולדין בין האמת למזור, ואלמלא באנו לדקדק על סתרי תורה

וטעמי המצות ועל הרמזים העליונים האלהיים הנרמזים בכל תבה ותבה, ובכל אות ואות ובכל מצוה ומצוה, תקצר דעתנו ודעת חכמינו וטובים ממנו, ולא נוכל להשיג אחת מאלף אלפי אלפים, ואין השפה יכולה לדבר ולא האזן יכולה לשמוע, וגם אם נהיה כמחרישים, הנה אנו מונעים הטוב והאמת מבלעדינו בהיות לאל ידנו לעשות, אך נרמוז מהם פרטים יחידים ובמקומות ידועים כהשגת כח שכלנו להיותם לאותות ביד רודפי צדק מבקשי ה' ולזכרון בין עיניהם, להורות להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. וראיתי להקדים שני פרקים להיות מסלול ודרך למה שאנו עתידים לפרש למעשה בראשית· והיודע תעלומות לב הוא יודע וישראל הוא ידע כי אין תכלית כונתי בחבור זה כי אם לשם שמים, ולא טרחתי עצמי בעבור הזכיר שמי בלבד, ואף כי ענינים אלו אשר התעוררתי עליהם, איני מתפאר בהם, כי לא מלבי בדיתים, כי מספרי החכמים הקדמונים לקטתים, ולבי מחזר על הגרנות, כנערי שרי המדינות, והיה בתבואות, כמלקט שבלים בעמק רפאים, ואם אוסיף ואגרע ואאריך או אקצר, לא אטה ממקום היושר, ודרך מלך הכבוד לא אסור ימין ושמאל· וראיתי לקרוא שם חבורי זה **שער השמים**, וכונת זה השם תתבאר במקומו בעזרת הנותן בים דרך. וה' הוא ידריכנו דרך ישר לא נכשל בה, ויפתח לבנו לתורתו, וישים בלבנו יראתו·

עד כאן דברי ההקדמה, ואין ספק אצלי כי גם אתה גם כל האיש אשר נתן ה' חכמה ותבונה בלבו, יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין שאין זה לשון הראב"ע, ושלא יתכן בשום פנים שיהיה הראב"ע בעל הספר הזה שער השמים· ומי זה אשר קרא דף אחד או שנים מדברי הראב"ע, ולא ראה לשונו הקצר והסתום, ולא ראה לבבו הגדול והרם, ולא ראה כי בעל שער השמים הזה דרכו בהפך לדבר באריכות לשון וברוק כמוכה וכפש שפלה? וכמה לא חלי ולא מרגיש מי שחשב כי הפרק הראשון משער השמים הזה הוא כולל

במעט מלותיו חלק מסויים משנת הראב"ע! הלזה יקרא חוקר ככבד, השוקד על ספרי גדולי קדמונינו ומגלה עמוקות במצפוניהם? הזה האיש אשר יפקח עינינו ויגלה לנו זמן מזמורי תהלים, והוא אינו מבחין אפילו בין לשון הראב"ע (אשר הוא לשון בפני עצמו, אין דומה לו ואין קרוב אליו) ובין לשון אדם מאוחר שקרא ספרי הרמב"ם ולקח משם גם הרעיונות וגם הלשונות, אוי נא לנו, כי אהבת החדשות, ובקשת הכבוד המדומה, מעוורות עיני חכמינו ומוציאות מתחת ידם משפטים מעוקלים· אוי לך דור טהור בעיניו, המתפאר בחכמה ובתבונה, המשליך מעליו ההבלים אשר תעו אחריהם זקניו, והוא מצואתו לא רחץ, והאלילים באלילים אחרים יחליף, וכזבים בכזבים ימיר, וחלומות בחלומות. מן החלומות האלה החדשים הם ההלל האשורי והבבלי והיוני אשר חזו בחלומם שני הכהנים, ומזמור אשרי תמימי דרך הנוסד (לדעת החולם) נגד הצדוקים. ואני זה כשמנה שנים (בשמיני בחמשה לחדש שבט תקצ"ב) התקוממתי נגד חלום ההלל האשורי, וכתבתי לבעליו כדברים האלה לאמר:

והנני זוכר עתה כי בהקדמתך היקרה לשארית יהודה כתבת דעתך כי על מפלת סנחריב נכתבו מזמורי ההלל, ודבר זה לא נתחוור אצלי בעבור שני פסוקים, והם אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו, אשר נ"ל בבירור שלא יצדקו על חזקיה שהיה בן מלכים, אלא על דוד. והנראה לי בסבת חבור ההלל הוא (כמו שכתבתי בהקדמת תרגומי לסדור תפלה כמנהג איטאליאני, וויען, שמיד, 1829) שנתקן השיר הזה ליום שהיה דוד חוגג לזכר היום אשר בו המליכוהו למלך, הוא יום יאַהרצייט לשבתו על כסאו· זה נ"ל טעם זה היום עשה ה', וזה טעם אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא, היא תפלה לעתיד, שיוסיף ה' ימים על ימיו ויאריך ימים על ממלכתו, ויושיעהו מאויביו ויצליחהו במלחמותיו, מה שלא יתכן לומר על חזקיה אחר מפלת סנחריב, כי לא היה איש מלחמה, וה' כבר עשה לו תשועה גדולה דרך נס, ומה ישאל עוד? והנביא כבר בשרו בשלום והשקט, וגר

זאב

זאב עם כבש וכו' וכו'. ומי לא יראה כי מן אהבתי כי ישמע ה' והלאה הם לשון היחיד המודה לאל שהושיעו מעניו ומצרותיו, כמו שהיה בדוד, ולא לשון האומה שעשה ה' לה נס מפורסם, כמו שהי' לישראל בימי סנחריב.

ומי יאמין שנוסד השיר הזה על מפלת סנחריב ועל רפואת חזקי', ולא נזכר בו דבר מגדולת הנס, ולא דבר ממחלת חזקיה, ובדקתי כל הדמוים שהבאת ממזמור קט"ו וקי"ו ומכתב לחזקיהו, ולא מצאתי בהם אלא שנים שידמו קצת, והם לא המתים יהללו יה, כי לא שאול תודך (וכיוצא בזה להימן האזרחי הלמתים תעשה פלא וכו' וכן בדוד היודך עפר) אתהלך לפני ה' בארצות החיים, אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים (וכן לדוד לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים), וקרוב לדעתי כי חזקיה למד מדוד. אמנם ברוב דבריהם רחוקים המה שני השירים האלה מאד מאד גם בענין גם בלשון, ואתה אמרת כי חזקיה נצטרע, והנה הכתוב לא הזכיר דבר מהסגרו והיותו משולח מביתו, כמו שהזכיר בעוזיה. ואתה פירשת על הנרעת אבן מאסו הבונים, ומה טעם היתה לראש פנה? כי בהרפאו שב למה שהיה מתחלה, ולא עלה לגדולה חדשה. גם מליצת מאסו הבונים היא לשון מי שמתרעם על גאות חברו המואס בו ובוזהו (כמו שהיה הענין בדוד), ולא יתכן במי שחליו מביאו להיות מרוחק לפי משפטי התורה. ודי בזה לעת עתה, כי אולי גם אתה ידידי היקר כבר חזרת בך מיום כתבך והלאה, כאשר גם אני כבר חזרתי בי בקצת הענינים שכתבתי בנ"הע, ואם היתה המחברת ההיא יוצאה עוד, הייתי כותב בה ביטול קצת מדברי.

ע"כ לשוני במכתבי לאדם אשר דמיתי הין יהיה כמוני אוהב האמת ומודה על האמת. והיום הנה חלום ההלל האשורי הרה עמל וילד און, ויצאו מבטנו שני חלומות אחרים, הלא הם ההלל הבבלי והיוני, ומי לא ידע כי זו רעה חולה בשבושי אנשי השם, כי רבים נפתים אחריהם, וטעות אחת תעשה בדים ותשלח פארות, יציץ ופרח השבוש לעשות ענף ולשאת פרי, ומלאו פני תבל שקר וכזב.

ואשובה

ואשובה לענין ספר שער השמים, ואומר כי כבר היה בדעתי להביא לפניך גם הפרק השני ממנו, אפס כי ראיתי שאיננו שלם, וגם ההעתק אשר ביד ידידי ומחותני מוהר"ר רמש"ג אין בו אות אחת יותר מהכמנא בכ"י שלי, ונראה כי המחבר היה בלבו לעשות פירוש לכל התורה, ולהקדים לפירוש פרשת בראשית שני פרקים, אך לא זכה להשלים הפרק השני, והפירוש אולי אפילו להתחילו לא זכה. ואמנם למי הוא שער השמים הזה? לא ידעתי. כל הקורא בהקדמה אשר העתקתי לפניך ובפרק הראשון שכבר נדפס ובפרק השני אשר לא נדפס יראה ויבין כי בלא ספק היה המחבר אחר זמן הרמב"ם, ובספרי הרמב"ם הגה ועסק הרבה. ולא יתכן ליחס הספר לר' יצחק בן לטיף, כי שער השמים שלו איננו על סדר התורה, אך הוא נחלק לארבעה שערים, כאשר העיד ריב"ש בתשובה קנ"ז, וכאשר ראיתי בעיני בשער השמים עצמו הנמצא בכ"י ביד ידידי הגביר המשכיל והמחוכם הר"ר יוסף אלמנצי, ונר לי מאד כי המעתיק העתיק עד חצי הספר ולא השלים מלאכתו, וכשהשלים הפרק השביעי מן החלק השני הניח חמשה דפים פנויים, ואח"כ העתיק ספר גנזי המלך לר' יצחק לטיף עד סופו. ואמנם איך היה שם' שער השמים הקטן הזה מיוחס להראב"ע? ההיה זה בכוונת המחבר, כלומר שרצה המחבר להטעות את ישראל ולכתוב ספר מזויף? זה רחוק בעיני, כי היה לו להבין שאין לשונו דומה כלל ללשון הראב"ע. ואולי היה האיש ההוא ממשפחת הראב"ע, והיה שמו כשמו אברהם בן עזרא, ורצה להדמות במקצת להראב"ע הראשון, ולעשות עצמו הראב"ע שני, גם כי באמת לא כמחשבותיו מחשבותיו, כי לא היה רודף אחר דקדוקי המלות כמהו, גם לא היה נפתה כל כך אחר דעות הפילוסופים, במקום שאינן מסכימות עם אמונת קדמונינו; על כן אזר מתניו לפרש גם הוא את התורה, בכוונה טובה לתקן את אשר עוֵת הראב"ע הראשון, ומפני כבודו של זקן לא הזכירו לגנאי, ולא גלה כוונתו, אבל עשה עצמו כרוצה להדמות אליו, ולפיכך עשה הקדמתו נחלקת על דרך הקדמת הראב"ע, באמרו

באמרו ראיתי מפרשי התורה הולכים על ארבעה דרכים. וכבר יש בידי (באותו כ"י עצמו אשר העתקתי ממנו אגרת השבת) **ספר העצמים** להראב"ע, וגם הוא רחוק בעיני היותו מעשה ידי הראב"ע הראשון, ויותר קרוב היותו להראב"ע זה השני. וידעתי ידידי גם ידעתי, כי גם הראב"ע השני שאני אומר, אולי חלום חזיון שוא הוא; אמנם מה שנ"ל ברור ולמעלה מכל ספק הוא כי שער השמים זה איננו מלאכת הראב"ע הידוע. וה' אלהים אמת, יצילנו משגיאות ויאיר עינינו באור האמת, והדרך נלך רכב על דבר אמת, וברוך ה' אשר הנחך בדרך אמת, להתחתן בגפן שורק כלו זרע אמת, נשבע ה' ליהושע אמת, מפרי בטנך אשית לכסא לך והוכן בחסד כסאם וישבו עליו באמת, והיה יחזקאל להם למופת ללכת לפני באמת, השלום יאהבו והאמת, כל ארחותיהם חסד ואמת, ונתתי פעולתם באמת, וגליתי להם עתרת שלום ואמת.

M.T. AKADEMIA KÖNYVTÁRA

וזאת שנית תקח מידי תשורה ליום שמחתך, שירה אשר כתבתי בילדותי זה עשרים ושתים שנה, והיא׃

לנכח האמת·

אַל תִּרְגְּזִי עָלַי, זְקֵנָה אַתְּ, אֱמֶת ;
רַע תְּאָרֵךְ מֵרֹב שְׁנֵי חַיָּיִךְ ·

אַחַת לְעוֹלָם אַתְּ, וְלֹא תִתְחַדְּשִׁי ;
עַל־כֵּן כְּכָל־זָקֵן הֲלֹא פָּנָיִךְ ·

שַׁח קָדְקֳדֵךְ, וּמְאֹד שְׁחוֹחַ תֵּלְכִי ;
גַּם חָשְׁכוּ, אוֹי לָךְ! שְׁתֵּי עֵינָיִךְ ·

מִצְחֵךְ וְכָל־עוֹרֵךְ כְּנֹאד עַל־מוֹקְדָה,
וַיִּכְבְּדוּ מֵהַאֲזִין אָזְנָיִךְ ·

זָקָן שְׂעַר רֹאשֵׁךְ, וְלָבָן נֶהְפַּךְ ;
וַיִּקְּדְרוּ וַיִּמְעֲטוּ שִׁנָּיִךְ ·

גַּם נֶחֱלַשׁ קוֹלֵךְ, וְגַם אָפֵס וְתַם ;
גַּם צֻמְּקִים הָיוּ שְׁנֵי שָׁדָיִךְ ·

מָתָה גְבוּרָתֵךְ, וְלָךְ אֵין עוֹד אֱיָל ;
תֶּבֶן וְקַשׁ נִהְיוּ שְׁתֵּי יָדָיִךְ ·

הֵן רַק עֲצָמִים בָּךְ, וְאֵין בָּשָׂר וְדָם ;
גַּם כָּשְׁלוּ תוֹךְ הָרְחוֹב בִּרְכָּיִךְ ·

אַךְ מִלְּבַד כָּל־אֵל הֲלֹא מוּם רָע מְאֹד
יֵשׁ בָּךְ, וּמִשְׁקָלוֹ כְּכֹל מוּמָיִךְ ·

כי

XVII

כִּי לֹא זְהַב אוֹפִיר וּפָז אוֹ יַהֲלוֹם,
רַק רָע וָרֵק מִגְרָע בְּמִשְׁכָּנֶיךָ.

עַל־כֵּן בְּנֵי תֵבֵל עֲזָאזֵל שִׁלְּחוּךָ,
וַיִּרְחֲקוּ מִמֵּךְ וּמֵרֵעַיִךְ.

אַךְ אוֹיְבֵךְ כָּזָב הֲלֹא בוֹ כָּל־יֹפִי,
הֵן קָטְנוֹ עָב מֵעֲבִי מָתְנַיִךְ.

עֹשֶׁר וְכָבוֹד לוֹ וְחַיִל וֶעֱזוּז;
יָמָיו יְמֵי בַחֲרוּת, וְלֹא יָמַיִךְ.

הוּא רַעֲנָן תָּמִיד כְּאֶזְרָח רַעֲנָן,
לֹא יֶחֱלַשׁ כֹּחוֹ לְמַכּוֹתַיִךְ.

כֵּן הוּא, אֱמֶת, כֵּן הוּא; וְעַל־כֵּן כָּל־אֱנוֹשׁ
אַךְ אַחֲרָיו יִמְשׁוֹךְ, וְלֹא אַחֲרַיִךְ.

כֹּל יוֹרְדֵי עָפָר לְפָנָיו יִכְרְעוּ,
וַיְסַקְּלוּ אֵת כָּל־מִקְדָּשַׁיִךְ.

כָּל־הָאֱנוֹשׁ כּוֹזֵב, וְאֵין דֹּבֵר אֱמֶת;
נְשַׁבֵּחַ שְׁמֵךְ, אוֹ מַה פְּעֻלּוֹתַיִךְ.

וַיֶּחֱרַד הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה
אִם יֶחֱזֶה אוֹתָךְ בְּמִכְתָּבַיִךְ.

„מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי לְכוּ סוּרוּ רְדוּ"
הֵם אוֹמְרִים עַל כֹּתְבֵי מְלָכַיִךְ.

אַךְ אִם בְּלֹא אֵיבָה חֲקִירוֹת אַעֲמִיק,
וּבְתוֹם וּבֹר אֶתְבּוֹנְנָה עָלַיִךְ:

אראה

אֶרְאֶה הֱיוֹת כָּזָב בְּרִיאַת הָאֱנוֹשׁ ;
לֹא כֵן אֱמֶת אָמְנָם, וְאֵל עֹשֶׂיךָ ·

שֶׁקֶר אֱנוֹשׁ בָּרָא, וְאֵל בָּרָא אֱמֶת :
מִפֹּעַל אֱנוֹשׁ אֵיךְ יֶעֱרַךְ אֵלֶיךָ ?

מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם אֲנִי אֵיךְ אֶעֱבֹד ,
אוֹ אֵיךְ אֱהִי אוֹהֵב לְכָל בּוֹזֶיךָ ?

לֹא כֵן ; אֲבָל אָקוּם, וּבָם אֶלָּחֲמָה ,
בַּל־אֶעֱזֹב אוֹתְךָ בְּיַד מוֹנֶיךָ ·

תָּמוֹךְ יְמִינִי נָא, וְאֶהְיֶה לְךָ לְבֵן :
אֹמַר הֱיֵי, וְרַב שְׁלוֹם בָּנֶיךָ ·

יְהוֹשֻׁעַ! בְּתוּלַת בַּת יְהוּדָה

אֲשֶׁר תַּכְלִים פְּנֵי חַמָּה בְּהוֹדָהּ

כְּתָבוּהָ לְגוֹרָלֵךְ שְׁחָקִים

וְהָאֵל לָךְ בְּיוֹם רָצוֹן יְעָדָהּ

וְהַחָכְמָה וְהַכָּבוֹד לְצִדֵּךְ

קְרָאוּהָ, וְהַחֵשֶׁק צְמָדָהּ

לְמִי עַלְמָה סְגֻלַּת הָעֲלָמוֹת

כְּלִיל יֹפִי וְכָל־חֶמְדָּה חֲמוּדָה?

חֲבַצֶּלֶת בְּסוֹף צָפוֹן נְטוּעָה

וְיָרִיחוּ בְּנֵי תֵימָן כְּבוּדָהּ

וְאָזְנֵי שֻׁמְעָהּ שִׁמְעָהּ וְשִׁבְחָהּ

וּמַהְלָלָהּ בְּלִי קֵצֶה וּמִדָּה

לָךְ דּוֹד יָאֲתָה וּלָךְ לְבַדֵּךְ

נְשִׂיא חָכְמָה וְהָעֹמֵד בְּסוֹדָהּ

לָךְ בָּחוּר בְּחִיר אַרְצֵךְ וְנִזְרָהּ

לָךְ נָאוָה פְּאֵר בָּנוֹת יְחִידָה

פְּאֵר נָשִׁים וְחֹמֶר מִקְּדוֹשִׁים

אֲשֶׁר כָּל־מַעֲלוֹת בָּהּ לַאֲגֻדָּה

תְּמִים דֵּעִים, תְּמִים דֶּרֶךְ, תְּמִים לֵב,

נְזִיר אֶחָיו, יְהוּדָה הוּא יְלָדָהּ

עֲלֹז וּשְׂמַח יְדִיד לִבִּי בְּחֶבְלֵךְ

וְהִיא תִהְיֶה עֲלֵי לִבְּךָ אֲפוּדָה

חֲדֵה בָהּ כָּל־יְמֵי אֶרֶץ וְשַׂחֵק
יְנַק וּשְׂבַע וְהִתְעַנֵּג בְּשׁוֹדָהּ
בְּאַיֶּלֶת אֲהָבִים יַעֲלַת חֵן
עֲדֵי־עַד שִׂישׂ וְלֹא תֵדַע חֲרָדָה
וְלָכֶם זַרְעֲכֶם יִדְמֶה, וְיָרוּם
לְשֵׁם עוֹלָם בְּפִי קָהָל וְעֵדָה
וְעַתָּה מַה־לְּעֶבֶד רָשׁ תְּשׁוּרָה
לְהָבִיא לְךָ בְּיוֹם זֶה מַס וּמִדָּה?
וּמַה־כֹּחַ עֲרַל לָשׁוֹן וְנִקְלֶה
לְהוֹסִיף הוֹד לְבָרֶקֶת וּפִטְדָה?
אֲבָל אָבִיא לְפָנֶיךָ זְמִירוֹת
אֲבִי הַשִּׁיר, יְהוּדָה שַׂר תְּעוּדָה
בְּמַאְפֵּל אָבְדוּ שָׁנִים וְדוֹרוֹת
עֲדֵי קַמְתִּי וְגִלֵּיתִי אֲבֵדָה
בְּתוּלוֹת הֵן וְגֶבֶר לֹא יְדָעֻן
וְהֵבֵאתִי לְיָפְיָן יוֹם פְּקֻדָּה
וְרִבִּיתִי מְחִירֵיהֶן, וְהָיָה
זְהַב אוֹפִיר בְּעֵינַי אָז לְנִדָּה
וְהֵא לְךָ מִצְּרוֹר בְּשָׂמִן בְּרָכָה
מְעַט פַּנַּג מְעַט קָנֶה וְקִדָּה
קְחָה דוֹדִי תְּשׁוּרַת רָשׁ, וְתִרְצֶה
יְהוֹשֻׁעַ! בְּתוּלַת בַּת יְהוּדָה.

לכבוד ידידי, הדרי והודי, הבחור היקר, אוהב התורה והמחקר, ובכל מדות, טובות וחמודות, לו עשר ידות, כש"ת **יהושע העשיל שור**, ה' ישמרהו ויחיהו ואשר, יצו ה' אתו את ברכת טובו, ביום חתונתו וביום שמחת לבו, וישמח במנת חלקו, ויעלז באשת חיקו, פרוח יפרח ויגל אף גילת ורנן, ויבנה ויכונן, יאריך ימים שאננים, יראה בנים ובני בנים, נטעי נעמנים, חכמים ונבונים, עם אלהים ועם אנשים נאמנים, יברך ה' חילו, וכסא כבוד ינחילו, ונגע לא יקרב בכל גבולו, והי' שלום אהלו, עד כי יבא שילה, אמן.

יהודה הלוי! השם הקדוש הזה, המו מעי לו.

רש"י ובעל הכוזרי המה המאהבים והנעימים לי, והיקרים והנכבדים בעיני, מכל חכמי ישראל אשר קמו אחרי חתימת התלמוד.

רש"י הוא אחרון חכמי ישראל בזמן, אחריו לא קם בקרבנו חכם גדול ורב פעלים כאמן עם התכונות הישראליות, בלא תערובת התכונות היוניות והישמעאליות *), והוא היקר בעיני בין כל התורנים

---

*) התכונות האלה כבר פירשתי אותן במקום אחר, ולבלתי יהיו דברי פה כדברי הספר החתום, אעתיק מה שכתבתי שם:

התכונות המושלות בחכמי יון, ובפרט אריסטו אשר מלך בכיפה מימי הגאונים עד ימי דון יצחק אברבנאל, הן ראשונה הבדלת הענינים, ואהבת הסדר, לסדר כל ענין עם הדומה לו; שנית חקירת הטבע, ואהבת הסבות הטבעיות, והבריחה מכל מה שלמעלה מן הטבע; שלישית חכמה ומוסר שמגמתן הנאת עצמנו, והצלחתנו לפי מנהגו של עולם; ורביעית אהבת הכבוד המדומה, ורדיפת כל מה שהוא תפארת לנו מן האדם, ואמור הרבה ועשות מעט.

והתכונות

אשר לא עסקו בספרים החיצונים; ורבי יהודה הלוי הוא החביב ונכבד בעיני בין כל החכמים אשר הגו בספרי העמים. הוא למד חכמה יונית וישמעאלית, ולבו לא נפתה אחריה; ומה מאד נשגב בכחו זה, ונעלה בגבורת שכלו על הראב"ע והרמב"ם, וכל הצעירים אשר הלכו בעקבותם! הוא קרא הרבה בספרי הישמעאלים ובשיריהם, ועשה והצליח במלאכת השיר על פי התכונות הישמעאליות, ועם כל זה דבקותו באלהיו ובעמו לא נגרע דבר.

ואני כאשר (זה כשתי שנים) זכיתי ומצאתי בספרים כ"י ששים מפיוטיו בלתי ידועים בעולם, וראיתי מעלתם, ונתעלסתי בנחותם ורוממותם, והתענגתי במתקם, ושבעתי דשן במטעמיהם, ורויתי דודיהם, ונמשך לבי אחריהם, אז נכספה וגם כלתה נפשי לבוא אל חדריו, ולראות את כל בית נכותו.

והתכונות המושלות בחכמי קדר, ובפרט במליציהם ומשורריהם (כי אמנם רק המליצה והשיר היו לערביים ירושה מקדמוניהם, ובאלה יש להם תכונות פרטיות, אבל שאר החכמות כלן מן היונים לקחו אותן), ראשונה אהבת האריכות וכפילת הענינים במלות שונות ובציורים מתחלפים; שניה אהבת המהתלות, ודברי הבל אין בם מועיל; שלישית התפארות והרחבת הלשון בשבחי עצמנו ובשבח מעשה אצבעותינו.

וכנגד אלה הנה שבע מדות מושלות בישראל ובחכמיהם ובמשורריהם, ראשונה חסרון הסדר וערבוב הענינים, כנראה גם בתנ"ך גם במשנה ובתלמוד; שניה אהבת מה שלמעלה מן הטבע, וליחס כל המאורעות אל הסבה הראשונה; שלישית חכמה ומוסר שיסודתן חסד ורחמים ולב טוב (כי היא כמותו לבדה, ואתם ידעתם את נפש הגר, כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו, לא תחסום שור בדישו, וזולת אלה הרבה בתנ"ך ובמשנה ובתלמוד), ושכרן הצלחת האדם למעלה ממנהגו של עולם; רביעית בזיון הכבוד המדומה, והגדלת מעלת הענוה והרוח הנמוכה והנפש השפלה, ויראת שמים בסתר, ואמור מעט ועשות הרבה; חמישית אהבת לשון קצרה, ורמיזת ענינים הרבה בדברים מעט; ששית בזיון הליצנות ודברי ההבל, והבריחה מהתעסק בהם אלא לפרקים רחוקים ולכוונה טובה; ושביעית הצניעות לבלתי התהלל במעלות אשר בנו, אם לא להכרח גדול.

ויהי היום ויבא הנה ידידי המשכיל והנבון ר' אליעזר בר שלמה (העושה חסד עם התורה ועם דורשיה, ושם נפשו בכפו לסבוב את ארץ אדום ולעבור מעבר לים אל ארץ ישמעאל, לקנות ולמכור ספרים, להביא בכל מדינה ומדינה הספרים הנאותים והמבוקשים ליושביה, ולהוציא ממטמוני מסתרים כתבים יקרים בלתי מנוים, ליהנות בהם בני תורה), ויגד לי כי בעיר תונס ראה דיואן ר"י הלוי ובקש לקנותו, ולא רצו למכרו; אז מהרתי ואמרתי לו כי בשובו אל הארץ ההיא לא יחוס על כסף וזהב, וישתדל לקנות למעני הסגלה ההיא בכל הון יקר ונעים. וילך האיש למסעיו, ויהי ה' אתי ויתן בלב בעלי הדיואן למכרו, ויקנהו האיש ויביאהו אלי, ושמחתי בו כמשוש חתן על כלה.

ולפני בוא הספר לידי, בימים אשר היו עיני כלות אליו, ויגע לבבי כנוע עצי יער, בין התקוה והדאגה, באני מכתבך ידידי היקר, בו בשרתני כי חבלים נפלו לך בנעימים עם בת הקצין ר' **יהודה הלוי**; אז המו מעי בקרבי על השם הקדוש הזה, ואמרתי בלבי: אם ר' יהודה זה איש ישר ונכבד כאבותיו הקדושים, הנה מה טוב ומה נעים אשר בבוא לידי דיואן ר' **יהודה הלוי** המת, אוציא לאור לקוטים ממנו לכבוד חתונת בתו של ר' **יהודה הלוי** החי!

ואמהר ואחקור כל אשר הקרה ה' לפני מאנשי ארצך על תכונת הגביר הנ"ל, ויספרו לי פה אחד (מסיחים לפי תמם) את כבוד ישרו וצדקתו, מוסף על תורתו וחכמתו; אז ברכתי את ה', ואמרתי ברוך ה' אשר הנחני בדרך אמת לתת כבוד למתים ולקיים יחדו.

ועתה ידידי היקר, הנה הבאתי לפניך מנחה מזמרת זמירות ר' יהודה הלוי זצ"ל, ואערוך לפניך שנים ועשרים שירים ופיוטים לנשואין, ואחד מהם לחתנת הרב הגדול ר' **יוסף הלוי בן מיגש**, רבו של הרמב"ם.

ואולם מאשר יקרת בעיני נכבדת ונכבד בעיני חותנך היקר נ"י, חפצתי שתהיה ברכתי המובאת לך מתנה הראויה להתכבד

בכמותה

בכמותה ובאיכותה, ותהיה כדי לעמוד לדורות, ולעבור הרים ונהרות, ולהגיד כבודך באיים ממרחק, ולהיות יום חתנתך נזכר ומבורך עד אחרית הימים.

על כן אמרתי לספח אל שירי הכשואין עוד שירים אחרים, מהנבחרים ומהיקרים, אשר בדיואן ר' יהודה.

ואמנם לא חפלתי שיהיו השירים אשר אבחר משם שירים נפרדים זה מזה, אבל שיהיו כלם מענין אחד, כמו הקודמים אשר כלם לחתוכה; ולא מצאתי בכל עניני הספר הזה ענין יקר מאד עצמו ומאד חדושו, כענין נסיעת ר"י הלוי לארץ ישראל.

הן רבים בדיואן הזה שירי קדש לחגים ולמועדים, אך אע"פי שאינם ידועים, הנה לנו אחרים דוגמתם, מלאכת ר"י הלוי, ידועים כבר בכל הגולה. גם שירי חול רבים יש בדיואן הזה, אך כמוהם יש הרבה בדיואן ר' משה בן עזרא, וכבר הוצאתי לאור דוגמאות מהם במקום אחר. אך שירים הכתובים בהתלהבות התשוקה לאדמת הקדש, אין לנו כיוצא בהם לא בדפוס ולא בכ"י; על כן חשתי ולא התמהמהתי, ועברתי על פני כל הדיואן הזה, ובדקתי אותו בדיקה אחר בדיקה, ולקטתי מתוכו ארבעה וארבעים שירים ושלש אגרות המתיחסים לנסיעת המשורר לארץ הצבי, וזה אשר אנכי נותן לפניך היום (עם הערות מאתי), תראה ותשמח, יראו צדיקים ויעלוזו.

ועתה בטרם אערוך לפניך את הלקוטים אשר לקטתי מן הספר הזה, הנני לדבר דבר באזניך על תכונת הספר. וכבר הבאתי במקום אחר מה שכתב בעל התחכמוני בשבח שירי ר"י הלוי, ועתה אביא לפניך עוד מה שכתב החכם ר' עמנואל אבוהב בספרו אשר כתב בלשון ספרדי, וקרא שמו

Nomologia

o

Discursos legales

ונדפס בשנת שפ"ט, ושם בעמוד **280**, אחר שהזכיר גדולי המשוררים

המשוררים, ר"י הלוי, בן גבירול, בן גיאת וראב"ע, סיים בשבח ר"י הלוי, והגדיל מעלת שיריו על כל שירי זולתו, וזה לשונו:

Mas a mi Lebil juizio, exceden a todos en perficion y artificio, los de Rabi Jehudá ha-Levi.

ואלה דברי בעל קורא הדורות, אשר זכה וראה הדיואן הזה: „ואני הכותב ראיתי ספר כ"י לר"י הלוי של שירים ותשבחות והללות שהיה שולח לחכמים גדולים שבזמנו, וגם כתוב שם שסדר כמה מי כמוך בענינים אחרים ואופנים אחרים, שהדברים ההם משמחים אלהים ואנשים" עכ"ל, וכל זה נמצא בדיואן אשר בידי.

שירי ר' יהודה הלוי אסף אותם תחלה ר' חייא, נראה שהוא ר' חייא אלדאודי הנזכר בקבלת הראב"ד, ונקרא אלדאודי להיותו מזרע דוד, כי היה מזרע ראשי גליות, והוא מבני בניו של חזקיהו ראש גלות אשר נעשה גם ראש ישיבה אחרי מות רב האי גאון, ועמד שנתים ימים, והלשינו בו אל המלך, ותפשו המלך ואסרו בברזל וענה אותו בכל מיני ענויים, ולא השאיר לו משתין בקיר, וברחו שני בניו לספרד וישבו בגרנאטה אצל רב יוסף הנגיד, עד שנהרג רב יוסף, וברח אחד מבני חזקיהו לסרקסטא ונשא שם אשה והוליד בנים, ומבני בניו היה ר' חייא, אשר מת בארץ קשטיליאה ונקבר בארץ ליאון בשנת ארבעת אלפים תתקי"ד (כל זה מקבלת הראב"ד). והנה ר"י הלוי היה גם הוא בקשטיליאה, ונראה שהיה ר' חייא מכירו ואוהבו, ולפיכך שם לבו לאסוף את כל שיריו בדיואן, לבלתי יאבדו.

ואחרי אשר עשה ר' חייא חסד עם הצדיק המת ר"י הלוי, אעשה גם אני חסד עמו, ואעתיק למשמרת לדורות עולם פיוט אחד אשר מצאתי במחזור והראן, רשום בו חייא, וזה הוא:

השתי

חַשְׁתִּי לְחַלּוֹתָךְ מִתּוֹךְ מְצוּקָתִי
בִּינָה הֲגִיגִי, הָאֵ־ זִינָה לְשַׁוְעָתִי

יְ רְאֵה אֲחָזַתְנִי אֵימָה לְבָשְׁתְּנִי
עָמְדִי לְפָנֶיךָ בִּרְשׁוּת קְהִלָּתִי

יְ כוֹן וְיֵעָתֵר שַׁוְעִי לְפָנֶיךָ
הַט אָזְנְךָ מָרוֹם וְקָשׁוּב עֲתִירָתִי

אָ נָּא שְׁעֵה נָא לִי שִׁבְרִי בְךָ שַׂמְתִּי
שִׁמְךָ תְּבָרֵךְ יָהּ רוּחִי וְנִשְׁמָתִי

ובמנהג מסתערב (נמצא ממנו ביד ידידי המשכיל והנבון כמ"ר יוסף אלמנזי הי"ו סדר סליחות ועבודת יו"הכ, נדפס לפי הנראה בויניציאה, אך שער הספר חסר, ואני קורא לו מנהג מסתערב, כי כן רשום בגב הספר בכתב יד, ואמנם קהל מסתערבים זכורני שראיתיו נזכר בס' תקון יששכר) מצאתי (בדף כ') גם סליחה נרשם בה חייא, וזו היא:

חֲ טָאַי מִנְּשׂוֹא גָּבְרוּ וְשִׁבְרִי הוֹלֵךְ וְכָבֵד
וּפָנַי נָפְלוּ וְחָפְרוּ וְנֶחְפּוּ בְּדַם הַכָּבֵד
וּמִדַּבְּרֵי שְׂפָתַי חָסְרוּ וְלִבִּי עֵצוֹת אֹבֵד
כִּי עֲוֹנוֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי כְּמַשָּׂא כָבֵד:

יָ דַי הִרְבּוּ פְּצָעַי וְעַל־מִי אֶצְעַק חָמָס?
וְנָקֵל כָּבֵד פְּשָׁעַי בְּעֵינֵי רוּחִי, וְעָמַס,
וְאֹצְרוֹת רַב תַּעְתּוּעַי, מִיּוֹם הֱיוֹתִי, כָּמָס.
וְעַל־זֹאת יֶהֱמוּ מֵעַי וְלִבִּי הַמֵּס יִמַּס
וּבְמִרְעֵה תוֹךְ וְחָמָס תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד:

יום לַחְקֹר אוֹצָר רַב — מֵהֲמוֹן פְּשָׁעִים מָלֵא
וַיִּפְשׂוֹט הַמַּאֲרָב — וְהַסֵּתֶר יְגֻלֶּה
וְכֹל מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב — בְּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט יַעֲלֶה
וְהָעֵד יִהְיֶה הָרָב — עַל כָּל־נִכְבָּד וְנִקְלֶה
וְאֵיכָה לָדִין יִקְרַב — עִם אֲדֹנָיו הָעֶבֶד?

אָרִיד בְּשִׂיחִי וְאָהִים — מֵרֹעַ מַעֲלָלַי
וַאֲנִי וְרוּחִי רוֹהִים — מֵרְאוֹת פְּרִי מִפְעָלַי
וְאַחַר סְלִיחָה נִנְהִים — מִתְּהוֹם עִמְקֵי מְצוּלַי
חֲשֵׁכִים הוֹלְכִים נְגֹהִים — צֹעֲקִים יוֹם יוֹם, אוּלַי
יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים — לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד׃ *)

ואחרי ר' חייא קם ר' ישועה בר אליהו הלוי וְסִדֵּר שירי ר"י הלוי וחלק אותם לשלשה חלקים, והוסיף בהם כה וכה קנת הערות, גם קנת שירים, גם הוסיף פיוטים הרבה אשר השמיט ר' חייא להיותם בימיו ידועים ונמצאים ביד הכל במחזורים; ועלינו לשבח לר' ישועה זה, כי הרבה מהפיוטים ההם שהיו מפורסמים בדורות הראשונים, עכשיו כבר אבד זכרם, לולי הוא שהביאם בדיואן הזה למשמרת.

כי אמנם לרבוי המשוררים בימי קדם ובפרט בארץ ספרד, נמשך שנחלק כל מנהג וביותר מנהג ספרדי למנהגים רבים, כי בכל מדינה ומדינה בחרו להם הפיוטים אשר מצאו חן בעיניהם, ואחר זמן כאשר גרשו בני המדינה והלכו למדינה אחרת, פעמים שלא עלה בידם להקים לעצמם בית הכנסת מיוחד, והוצרכו להתפלל עם תושבי העיר, ומתוך כך אבד מנהגם ובטל מחזורם, והמחזורים ההם הונחו בקרן זוית ועש יאכלם, ודרך פלא נשארו מהם קנת העתקות כה וכה.

---

*) גם במחזור לבני אפיגנון נמצאת סליחה המתחלת: בקר התנפלתי ומחברה חייא. יעוין אללגעמיינע צייטונג דעס יודענטהומס שנה זו נומ' 72

לדוגמא עבודת יה"כ אין לנו ממנה עכשו אלא שלשה סדרים, סדר אמיץ כח במנהג אשכנז, וסדר אתה כוננת במנהג ספרד, וסדר אזכר סלה לשם פה לאדם במנהג בני רומא (מנהג איטליאני, או מנהג לועזים); ואמנם שני סדרי עבודה אחרים יש בידי, אחד מהם תחלתו: אתה כוננת עולם ברב חסד, ובו יתנהג עד קץ הימים, ולפניו רשות או פתיחה, תחלתה: אתן תהלה לאל המהלל, אספרה ביראה מעט ממעשיו, והוא אצלי במחזור כ"י על קלף ישן נושן ממנהג קצת מקומות בצרפת, והוא אשר הזכיר רבנו תם בתשובתו המובאת במחזור ויטרי סימן שכ"ה, ואין ספק כי לסדר אתה כוננת זה, ולא לאתה כוננת הנדפס במחזור ספרדי, נתכוון בעל עטרת הדברות כ"י (אשר ביד מוהר"ר שי"ר) המיחס אותו ליוסי בן יוסי; ואתה כוננת זה אין ספק שלא נכתב בספרד, אלא בבבל, וסדר עבודה זה הוא הקודם בזמן (ואולי גם במעלה) לכל הסדרים הנוהגים בינינו, והוא, ופיוטים אחרים אשר בידי כ"י, ואתה מבין תעלומות לב הנדפס, ואתה תבין סרעפי לב הנמצא במחזור רומניה (ונדפס מחדש על ידי המשכיל רי"ל דוקעס) כלם בימי הגאונים נכתבו, ומהם התחלת הפיוטים, שאלמלא לא יצא החדוש הזה (להכניס פיוטים בתפלות) מתחת ידי הגאונים, אשר מהם היתה תורה יוצאה לכל תפוצות ישראל, מעולם לא היו אנשי אירופא מתירים לעצמם דבר כזה.

וכן אהללה אלהי (ואפחד במעשי ואבושה לעזרה) שבעל עטרת הדברות כ"י מיחס ליוסי בן יוסי, וגם הוא בלא חרוז ובלא רשימת שם המחבר, אין ספק שנכתב בבבל בימי הגאונים. וכן אזהרת אתה הנחלת, גם אזהרת ראשית, משפט אחד להן, ובבבל ובימי הגאונים נוסדו. והנה החכם היקר ר' וואלף היידנהיים ז"ל כתב כי בעל אתה הנחלת הלך בשטת בעל הלכות גדולות, והביא ראיה ממה שמצא ידידו מוהר"ר יעקב כ"ב קצת מליצות השוות ממש באזהרת ובהלכות גדולות, כגון והחייאת אח והלוואת אביון, וימים שמנה

עבר

עשר ולילה אחד לגמור בהן את ההלל; ועליהם יש להוסיף באזהרות היכין לצֶדק, ובה"ג צדק היכין, ועל הכל מלילת ה"ג שַמֵח לוי וגר יתום ואלמנה בשלש רגלים, ובאזהרות תשמח לוי ביום שמחתך וכל תוכו איש את עמיתו וגר ויתום ואלמנה; והנה מצות שמח לוי איננה בכתוב, כי בכתוב טפלה היא לשמחת החג, והעקר הוא ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך, ואח"כ ועבדך ואמתך ואח"כ והלוי והגר והיתום והאלמנה; א"כ מלילת שמח לוי או תשמח לוי איננה לקוחה מן הכתוב. והנה שני החכמים הנזכרים אומרים כי הפייטן למד מבעל הלכות גדולות, ואני אומר בהפך כי בעל הלכות גדולות למד מן הפייטן, כי המלילות האלה כ"ל שהן מיוחדות יותר ללשון הפייטן מללשון בה"ג, ועוד כ"ל שאם הפייטן היה לפניו ספר ה"ג לא היה משמיט מצות פריה ורביה, ובהפך אם בעל הלכות גדולות ראה האזהרות, יתכן שראה החסרון שחסר בהן ומִלֵא אותו.

ואמנם מלאכת הפיוטים מתחלתה לא למדוה מן הישמעאלים, כי שירי הישמעאלים כלם בחרוז, והפיוטים האלה אשר נוסדו בבבל, כלם בלא חרוז; אבל למדוה מן הסוריים, אשר גם להם פיוטים רבים וכלם בלא חרוז, גם יש להם קצת פיוטים על סדר א"ב. והנה פיוט אתה מבין סרעפי לב, כל שטה ממנו נחלקת לשלש, כזה:

אתה מבין   סרעפי לב   ועשתנות אנוש
אנוש תולעה   מחולל בעון   ומות אחריתו
אחריתו למות   ותקותו להבל   ואתה חי לבדך
לבדך נקראת   חנון ורחום   ומרבה סליחה:

וכן במחזור צרפתי כ"י אשר בידי יש בו פיוט תחלתו:

אל רחום שמך   בנו נקרא שמך   עשה למען שמך
אתאנו עדיך   לחלות פניך   בזה יום עשור
בעבור תרחם   דֹפְקֵי דלתיך   כמודה ועוזב
גמול לְמְחַכֶּיך   סליחת עון   לבל תזכור חטא:

ופיוט

ופיוט אחר, תחלתו:

הבט ממרומיך ורחם על עמך ה' עשה למען שמך
אדם אם יבא ליום תוכחה מי יוכל ענות?
בבאו למשפט לפני השופט איך ירים פנים?
גערת בוראו מי יוכל שאת ביום דין ומשפט?

והנה בסדר תפלות הסוריים, הנדפס ברומא בשנת **1647**, ונקרא

Officium simplex

septem dierum Hebdomadae

juxta usum

Ecclesiae Maronitarum

מצאתי יותר מחמשים פיוטים, כל שטה מהם נחלקת לשלש, וכלם מיוחסים למר יעקוב, (לפי עדות **Assemani** בספרו **Bibliotheca orientalis** חלק ראשון עמוד **468**) מת בשנת **710** למנינם: והא לך דוגמא מהפיוטים הארמים ההמה:

צלוּתָא בּכֻסיָא רָחֵם מָרָיָא בגַו תַּוָנָא
ולַו בַקעָתָא שַׁקלו זַדִיקָא נֶצחָנַיהוֹן
צלוֹתֵה דמוּשֵׁא וּמַכִיכוּתֵה יַמָּא פַּלגַת
וַעבַר עַמָּא וּמַבַע פַרעוֹן על דֶאשתַעלַי
וֵישוּע בַר נון שֶׁמשָׁא וסַהרָא כלָא בַרקִיָעא
וַלתֵרין יַומין אַיך חַד יַומָא עבַד בַצלוּתֵה
בעוּמקַוהי דינָא בכַרסֵה דנוּנָא צַלִי יַונַן
ולַמָּרֵא כֻל רַעי ברוּמָא בקָל בָעוּתֵה

(וכו', שם עמוד ע"ו) *)

---

*) הא לך הטורים האלה מתורגמים יהודית:

תפלה בסתר אוהב ה' הדר בחדר:
ולא בצעקה השיגו הצדיקים תשועותיהם:
תפלת

והדבר ברור אצלי כי חכמי בבל לא היו נמנעים מללמוד חכמת הסוריים ולקרוא בספריהם, וכמו שמצאנו בתלמוד שהיו קצת מחז"ל הולכים לבי אבידן ולבי נצרפי; וכבר הראיתי באוהב גר (עמוד נ"ה עד נ"ח) כי נקוד התרגום בנסחאות עתיקות ומדוייקות תתחלף מנקוד דביאל ועזרא, ומתדמה לנקוד לשון סורי, ועוד כהנה מצאתי אחרי כתבי הספר ההוא, ובפרט אחרי אשר זכני ה' והקרה לפני חומש עם מסרה ותרגום ורש"י וראב"ע ופתשגן (הוא הספר אשר קראתי לו ס' יא"ר, ועתה נודע לי כי פתשגן שמו, וגם בעליו לא מצאתי עדיין) ובו מסורת התרגום, העתקתיה בקונטריסי. וכבר כתבתי בספרי **Prolegomeni** כי הסוריים הם הם אשר המציאו הנקדות המורות על התנועות, ומהם למדו חכמי בבל (לא חכמי טבריה) והתקינו הנקוד בלשון הקדש, ואחרי כן קנו חכמי הישמעאלים והתקינו גם הם הנקוד בלשונם.

והנה בעל ה"ג היה בשנת ת"ק בקירוב, שהיא שנת **740** למנינם, ויפה יובן שבזמן ההוא כבר נוסדו אזהרות אתה הנחלת, אם היה שמתוך שירי מר יעקוב אשר מת בשנת **710** למדו והתעוררו חכמי בבל להתחיל במלאכת הפיוטים.

ואשובה למקומי הראשון ואומר כי עוד סדר עבודה אחר יש בידי כ"י, והוא לר' יוסף בן אביתור, נראה שהוא ר' יוסף בן שטנאש בן אביתור, אשר פירש את כל התלמוד בלשון ערבי למלך ישמעאל, כנזכר בקבלת הראב"ד, והי' בימי רב האי, ותחלת סדר עבודתו כך היא: אל אלהים בך ילדקו לדוק, כל זרע ישראל, אז

בטרס

תפלת משה	ושפלות רוחו	גזרה את הים:
והעם עבר	ופרעה טבע	בעון גאותו:
ויהושע בן נון	שמש וירח	העמיד ברקיע:
ושני ימים	כיום אחד	עשה בתפלתו:
במצולות ים	במעי הדגה	התפלל יונה:
ואדון הכל	נעתר לו במרום	לקול תחנתו:

בטרם חוג ורוק, ומעולם ועד עולם אתה אל. ולפניו יש רשות, תחלתה: אבאה ברשיון מחוללי, אף מרשיון קהלי, ה׳ מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי׃

וסדר עבודה אחרת יש במחזור מנהג מפתערב הנזכר למעלה, והוא לר׳ יצחק בן גיאות, תחלתו:

אל אל אשא דעי וְלִמְקוֹם עָדָיו עמדו נשאל ושואל
אותו תענה לשון תקום אכן אתה אל׃
אל אלהים עד לא מוּבָא ומוּצָא ואפסי עמקים וגבהים
אפס מקום נמצא אכן יש אלהים׃
אלהי׳ אַיִן הפליא ושתמוסדיהם ברואים ישאלו אַתֶּם מאין
אֲתִיתֶם ומי הוא אביהם ויאמרו אין׃

ולפניו רשות, מלאכת ר׳ יצחק בן גיאת עצמו, תחלתו:

אֶכּוֹן לחלות פניך׃ אעמד מִשְׁמְרֵי רנניך׃
אקריבה שַׁי לבי לפניך׃ למען אמצא חן בעיניך׃

וכל אלה מלבד סדר העבודה לר׳ שלמה הבבלי (תחלתו: אדרת תלבושת), הנמצא במחזור רומניא, הנדפס שתי פעמים, ובכל זאת הוא יקר המציאות מאד, וכבר דברתי עליו במקום אחר׃ וכמה מאות פיוטים אחרים מחשובי המשוררים הקדמונים כשארו בגלות הגלות טמונים בקרן זוית, או נאבדו גם כן!

והגבירים היקרים, תפארת׳ הקהל הזה אשר אנכי בקרבו, שני נכתרות הזהב, צדקתם עומדת לעד, כ״ש **גבריאל טריאסטי** (שני בני אחים) ה׳ יאריך ימיהם בטוב ושנותם בנעימים, יש בידם מחזור כ״י על קלף (משנת דמ״א) כמנהג בני רומא, ובכלל חדשות אחרות שיש בו הוא כולל ג״כ **קרובות לצום אסתר לר׳ יחיאל בירבי אברהם**, הלא הוא אביו של רבנו נתן בעל הערוך, תחלתן:

אשנן

אַשַׁנֵּן עֻזְּךָ בעם נועז נורא עלילה
אמֶץ נוראותיך על בני אדם להעלילה
אנוש כְּהִרְכַּבְתָּ לראשנו סָבַר אותנו להעלילה
אנפת בו והשבות גמולו בראשו להתעוללה
אודה שמך כי טוב ולעד אהללה
אקראך נצח יומם ולא אדום בלילה
בלילה יָשַׁבְתָּ לכסא כבוד לשפוט מרעידַי
יָצָא רשע בהשפטו מַמְעִידַי
יצרתני לעבד לך מעודי
יען כן הֲגַנְתָּ בעדי *) :

בא"י מגן אברהם :

והנה ככל המון הפיוטים אשר תמו ואבדו, כן היה גם מקרה רוב פיוטי ר"י הלוי, לולי העיר ה' את רוח ר' ישועה לאסוף אותם בדיואן הזה.

ר' ישועה זה הקדים אל הדיואן הקדמה בלשון ערבית, בה מזכיר ר' חייא, ופעם אחת מכנה אותו בכנוי הדיין (**אלדיין**), והוא אומר כי לא כל הפיוטים אשר נרשם בראשי בתיהם שם יהודה הם לר' יהודה הלוי, כי עוד שלשה משוררים גדולים יש שהיה שמם יהודה, והם ר' יהודה בן גיאת, ר' יהודה בן בלעם, ור' יהודה בן עבאס. ומכאן למדתי כי ר' יהודה הלוי לחוד, ור' יהודה עבאס לחוד, א"כ העקדה הידועה אשר תחלתה עת שערי רצון להפתח, אשר ראשי בתיה הראשונים **עבאם**, איננה לר' יהודה הלוי; וכן

---

*) לפי הדקדוק היה ראוי לנקד הֲגִנֹּתָ, אך הואיל ובכ"י התבה כתובה בלא יו"ד ובלא וי"ו נ"ל כי המחבר היה קורא הֵגַנְתָּ, ואין רצוני לשלוח יד במלאכת זולתי; ובמסתרים תבכה נפשי מפני היד שנשתלחה במליצת מפני היד שנשתלחה, וביד רמה החליפו וכתבו השלוחה, שלא מדעת בעלי התפלות, ובקלקול הכוונה, כי השלוחה משמע שעדיין היא שלוחה. ואם באנו להגיה לא היה לנו לומר אלא אשר שֻׁלְּחָה.

באמת איננה כתובה בדיואן ר"י הלוי אשר בידי, ובמחזור כ"י על קלף אשר ביד ידידי החכם המפואר יש"ר (ואני אקרא לו מחזור קלבריזי) רשום על העקדה הזאת לר' **יהודה עבאס**.

עוד אומר ר' ישועה כי כמו שנשתתפו עם ר"י הלוי בשם יהודה שלשת המשוררים הנזכרים, כן השתתף עמו בשם לוי משורר אחר, והוא ר' לוי בן אלתבאן.

והנה אין ספק כי ר' חייא (אולי לאהבתו את ר' יהודה) הביא בטעות קצת שירים שאינם לר"י הלוי, כגון שיר אחד אשר בראש בתיו נרשם שלמה, וכבר העיר על זה ר' ישועה ז ואני מצאתי עוד שיר אחד נרשם בו **אבון**, גם מצאתי שלשה שירים קטנים בדיואן הזה, והם נמצאים ג"כ בדיואן ר' משה בן עזרא, וברוך היודע מי שניהם באמת.

ודע כי עוד שתי אסיפות אחרות משירי ר' יהודה היו לפני ר' ישועה, האחת לר' דוד בן ר' מימון, והאחרת לאבי סעיד אבן אלקש, והוא מעתיק מהם כה וכה קצת שירים.

בראש שירי הדיואן הזה נרשם בלשון ערבי (כמו בדיואן רמב"ע) למה או למי נכתבו, אך אין זה בכלם, ונר לי מאד כי לא נרשם בשום אחד מהם השנה אשר בה נכתב, או אשר בה היה המאורע אשר עליו נעשה השיר, כמו שנרשם בקצת מקומות בדיואן רמב"ע.

חלוקת הדיואן הזה כך היא:

החלק הראשון כולל השירים השומרים חרוז אחד מראש ועד סוף, וכלם במשקל יתד ותנועה, ורובם שירי חול ומיעוטם קדש, ויש מהם ארוכים, ויש מהם קצרים משני בתים או שלשה ז ומספר שירי החלק הזה תכ"א.

החלק השני כולל השירים הנחלקים לפסקות, בכל פסקא חרוז מיוחד, והם קצתם במשקל יתד ותנועה, וקצתם במנין התנועות ובלא הקפדה על השוא והחטפים, כאלו אינם, והשירים האלה רובם קדש ומיעוטם חול. החלק הזה נחלק לשנים, החלק הראשון

ממנו

ממנו (והוא מאסיפת ר' חייא) כולל ס"ח שירים, והשני (והוא תוספת שהוסיף ר' ישועה) כולל קמ"ז שירים.

החלק השלישי כולל מחברות בחרוז ובלא משקל (כלומר בלא שווי מספר התנועות), רובו פיוטים, ובתחלתו קצת אגרות במליצה. מספר מחברות החלק הזה ק"פ, אלא שההעתק אשר בידי חסר בסופו, ואיני יודע כמה מחברות היו בו עוד אחר השמנים ומאה. והנה סך מחברות דיואן ר"י הלוי הן לכל הפחות תתי"ו, ואמנם הספר אשר בידי חסר גם בתוכו כה וכה, ואין בו אלא תרי"ג מחברות, והנה הוא חסר רביע, מספר הטורים הנמצאים בדיואן הזה (מלבד האגרות) הוא חמשה עשר אלף ושבע מאות.

החלק הראשון והשלישי יש בראשם לוח המחברות, וגם הלוחות אינם שלמים, ומכל מקום מתוכם אנו למדין תחלתן של הרבה מהמחברות החסרות מן הספר, וקצת מהן (אך מעט) ישנן בידי במחזורים כ"י.

ועתה, ידידי היקר, אם באתי לערוך לפניך לקוטים מן הדיואן הנחמד הזה, תארך המגלה יותר מדי, ומצד אחר הנה הקונטרים הזה כלו אך לקוטים מן הדיואן הזה הוא; לכן יספיק לך כעת אם ארשום לפניך קצת מעניני שירי הדיואן, בלי שאעתיק מהם דבר. ורלאשונה ארשום לפניך שמות אוהביו של ר"י הלוי, אשר כתב להם את שיריו.

ר' יוסף הלוי בן מיגש, המפורסם, רבו של הרמב"ם, ר"י הלוי כתב לו (לפי הנמצא בכ"י שבידי) ששה שירים, גם כתב קינה על מיתת אביו ר' מאיר.

החבר ר' אהרן בן ר' ישועה בן אלעמאני, היה באלכסנדריאה, וכתב לו ר"י ששה שירים ואגרת אחת (לפי מה שנמצא בכ"י שבידי, כי אמנם אחשוב כי כל שיר ושיר שהי' שולח, היה שולח עמו אגרת, אלא שהמאספים לא חשו להעתיק גם האגרות, ונאבדו).

ר' שמואל הנגיד, ושמו בערבי **אבי מנצור**, ואיננו ר' שמואל הלוי הנגיד הידוע, אשר היה בגרנאטה, כי הוא לא היה בדור ר"י הלוי, אלא בדור שלפניו; אבל הוא ר' שמואל בן חנניה, והיה במצרים, והיו לו שלשה בנים, ור"י הלוי כתב לו חמשה שירים ואגרת אחת.

ר' יצחק, ר' משה, ר' יהודה, ור' יוסף, בני עזרא, אחים. ר' משה הוא המשורר הידוע, היה שמו בלשון ערבית **אבו הרון**, וכתב לו ר"י שמונה שירים, גם כתב קינה על מיתתו. ר' יצחק הי' נקרא בערבי **אברהים**, וכתב לו ר"י שני שירים, וקינה על מיתתו. ושיר אחד כתב ר"י הלוי לר' יהודה בן עזרא, גם קינה על מיתתו (נודע מתוכה כי ר' יהודה מת ראשון לכל שלשת אחיו). ושיר אחד כתב לר' יוסף, ושיר אחד כתב לשני האחים משה ויצחק, ובשיר אחר הזכיר שני האחים משה ויוסף. ויש כאן שתי קינות על חכם אשר שמו יוסף, ולא אדע אם הוא זה; וכבר היתה דעתי נוטה להאמין שהן או אחת מהן על ר' יוסף הלוי בן מיגש, אשר מת בשנת התק"א, אלא שלא נזכר באחת מהן שהיה הנפטר לוי, כמו שנזכר בשאר שירים אשר כתב ר"י לכבוד ר' יוסף בן מיגש, ובקינתו על ר' מאיר אביו.

ודע כי בכל הדיואן הזה לא מצאתי שום שיר ושום כתב מר"י הלוי לר' אברהם בן עזרא. והרשות נתונה לאוהבי הראב"ע לומר כי המאתים שירים ויותר החסרים בכ"י שלי, כלם בשבח הראב"ע היו. אבל מה ששמע בעל שלשלת הקבלה כי ר"י הלוי לא היתה לו רק בת אחת, זה מוכחש מדברי ר"י שכתב אחרי נסיעתו לא"י (כאשר תראה בקונטרים הזה):

שלום עלי בנות ומשפחות.

ואני אומר כי עדות שהוכחש מקצתה הוכחשה כלה, וכמו ששקר הוא היות לר' יהודה בת יחידה, כך שקר הוא שר' יהודה נתן בתו לראב"ע. גם מה ששמע בעל השלשלת כי ר"י עשיר גדול הי', איננו

נראה כלל מתוך הדיואן, גם כי באמת נראה ממנו שלא הי' עני.

ר' **מאיר בן קמניל**, ושמו בלשון ערבית **אבא אלחסן**, כתב לו ר"י שבעה שירים.

ר' **שלמה (אבי איוב) בן אלמעלם**, כתב לו ר"י שלשה שירים, ועוד אחד כתב לו ולר' מאיר בן קמניל יחדו.

ר **יהודה בן גיאת**, אולי בנו של ר' יצחק בן יהודה בן גיאת, כתב לו ר"י ארבעה שירים.

ר' **חלפון הלוי**, ובלשון ערבית **אביסעיד**, היה בדמיאטה, וכתב לו ר"י ארבעה שירים.

ר' **יצחק (אברהים) בן ברון**, כתב לו ר"י שלשה שירים, ובאחד מהם נותן לו תודה על ששלח לו מתנה מעיר מאלקה (Malaga) שקדים וצמוקים ותאנים ואתרוגים.

ר' **שמואל (אבו אלחסן) בן מוריל**, כתב לו ר"י שלשה שירים.

אבא אסחק בן אלרביב, כתב לו ר"י שני שירים לחתונתו עם בתו של **בן מהאגר**.

ר' **יוסף (אבא עמר) בן מאתקה**, כתב לו ר"י שני שירים.

ר' **יוסף בן צדיק**, הנזכר לתהלה בקבלת הראב"ד, כתב לו ר"י שני שירים, וגם הוא כתב שיר לר"י.

ואלה הם אשר לא כתב אליהם (לפי הנמצא בכ"י שבידי) רק שיר אחד.

ר' **יצחק בר ברוך**, הרב והנשיא הנזכר בקבלת הראב"ד, כתב לו ר"י ששה בתים ביום מילת בן בנו אשר נקרא יצחק על שמו.

ר' **ברוך**, בנו של הרב ר' יצחק הנזכר, כתב לו ר"י ארבעה בתים, וכתב על מיתתו שלש קינות.

ר' **דוד בן אלדיין**, נתן במתנה לר"י בגד ציצית (טלית) נאה, ור"י כתב לו חמשה בתים.

ר' **לוי בן אלתבאן**, אחרון המדקדקים אשר הזכיר הראב"ע בתחלת ס' מאזנים, כתב לר"י שיר, תחלתו:

זְמַן הָעִיז מְאֹד פָּנָיו וְצָדָה
וְלָקַח לוֹ קְשִׁי עֹרֶף לְצֵדָה.

ובשגגה כתב העיז ביו"ד, והי' לו לכתוב העֵז, כי העיז ביו"ד איננו מגזרת הכפולים, ואיננו לשון עזות, אלא ענין אסיפה, כמו העיזו בני בנימן. ור"י השיבו שירה מלאה תשבחות, אבל בראש דבריה רמז לו שגגתו ; וזאת תחלת השירה :

זְמַן הֵעֵז מְאֹד פָּנָיו וּמִצְחוֹ
וְלֹא הֵעִיז יְלָדָיו אֶל מְנוּחוֹ.

ר' חננאל בן ישועה.

ר' יצחק בן אליתום.

ר' יצחק (אברהים) בן מהאגר.

ר' נחמן (אבי אסחק) בן אזהר.

החזן ר' משה בן הראש.

ר' שלמה בן גיאת, השיב לו ר' יהודה אגרת ושירה.

ר' נתן בר' שמואל החבר, סופר הישיבה, הי' במצרים, אולי בדמיאטה, והשיב לו ר"י אגרת ושירה.

הרופא ר' נתן ובנו הרופא ר' אהרן.

ר' יהושע (אמסעיד) בן דוסא, היה במצרים, והיה אז בבית הכלא, וכתב לו ר"י אגרת ושירה.

ר' יוסף בן אלשאמי.

ר' שלמה בן קרשבין.

ר' יעקב (אבו יוסף) בן אלמעלם.

ר' יוסף (אבא עמר) בן ברון.

ר' אדונים (דונש) בן אבי שכם.

אבי זכריא בן ר' אבון.

ר'

ר' אברהם (אבא אסחק) בן באסה.

ר' יאשיה (אבו אלפרג) בן בזאז.

ר' יהודה אלסגלת.

רב צרפתי.

ר' יחזקאל (אבי עלי) בן יעקב, איש דמיאטה.

ר' ברוך (אבא אלפצאיל) בן החבר (אלחבר).

אבי נצר בן אלישע, איש אלכסנדריאה.

ר' שלמה (אבי אלרביע) בן גבאי.

ועוד יש כאן שתי אגרות לר' דוד הנרבוני.

ומלבד כל זה יש כאן קינה על מיתת ר' אברהם בן רפיה, וקינה על ר' פרחון הכהן, ועוד אחרת על הנ"ל ועל ר' שלמה יחדו, ועוד שני בתים על ר' שלמה בר פרוצאל הנהרג.

הדיואן הזה כולל ג"כ קנאת מידות, ויש מהן על שמות בני אדם.

ואמנם שירי הקדש אשר בדיואן הזה, הנה הם רוב הספר, ואם באתי ללקט לא אדע מה אעתיק ומה אניח, ואם באתי לרשום תחלת השירים, לא יועיל זה לרוות צמאך אלא להרבותו.

ואני עם לבבי אי"ה להוציא לאור בספר בפני עצמו מבחר שירי הקדש הנמצאים בדיואן הזה, ואשר לא ראו עדיין אור הדפוס; ובימים האלה שפיוטי האשכנזים המיוסדים על המדרשים אינם עוד מזון השוה לכל נפש, מי יודע, אולי פיוטי ר"י הלוי המיוסדים על כתבי הקדש, ועל השכל הישר, ועל עומק הרגשת הלב, אולי יהיו דבר בעתו, לכן כעת אמרה לפי מתסום.

רק אחת לא אמנע ממך ידידי יקירי, והוא לערוך לפניך חלופי נסחאות אשר מצאתי בכ"י זה בשירה הנפלאה ציון הלא תשאלי ובמחברת אדון חסדך בל יחדל.

ודע.

ודע כי גם בטרם בוא לידי הדיואן הזה, ציינתי לי חלופי נסחאות ציון הלא תשאלי, ממה שמצאתי במחזור קלבריזי, ועתה מצאתי החלופים ההם רובם ככלם מסכימים עם נסח הדיואן, והנה כל התקונים שאזכיר פה, תדע שהם גם במחזור קלבריזי, גם בדיואן.

במקום	צ"ל
ושלום אסיר תקוה	וּשְׁלוֹם אֲסִיר תַּאֲוָה
— וכל נגעי טהוריך	— וכל פִּגְרֵי טהוריך
— שם השכינה שכונה לך	— שְׁכֵנָה לָךְ
— הִנֵּה כְּבוֹד אֵל לְבַד	— וּכְבוֹד יְיָ לְבַד
— סהר ושמיש	— שֶׁמֶשׁ וְסַהַר
— וכוכבים מאוריך	— מְאִירָיִךְ
— כסא כבוד אל	— כִּסֵּא יְיָ
— ואשתומם עלי חברון מבחר קבריך	— וְאֶשְׁתּוֹמֵם בְּחֶבְרוֹן עֲלֵי מִבְחַר קְבָרַיִךְ
	אֶעֱבֹר בְּיַעְרֵךְ וְכַרְמִלֵּךְ וְאֶעֱמֹד בְּגִלְ- עָדֵךְ וְאֶשְׁתּוֹמְמָה אֶל הַר עֲבָרַיִךְ*)
— אשר היה דביריך	— הָיוּ
— ואשליך פאר נזר	— נִזְרִי
— בפי ערבים פגרי בשריך	— נְשָׂרָיִךְ
— אהבה וחן עוררי	— תְּקַשְּׁרִי (דיואן)
— למאד	— מאז
— ונתפזרו	— והתפזרו
— לוייך ושיריך	— וְשָׂרָיִךְ (דיואן)
— ולעלות בשמחתך	— וְלַעֲלֹז

ודע

*) הבית הזה חסר בספרי הדפוס, ובלעדיו לא יתכן הבית שאחריו המתחיל: הר העברים והר ההר:

ודע כי במחזור קלבריזי השירה הזאת כתובה לאמרה על הוצאת ספר תורה בשבת שמעו, וכמה פיוטים נאמרים יש במחזור ההוא שהיו אומרים בשבתות בין המצרים, והעתקתי אותם לי.

ואמנם באדון חסדך בל יחדל הנה בקצת דפוסים כתוב (באות הרי"ש מא"ב ראשונה) רחשה אסתר למלך באמרי שפר וכו׳, ובדפוסים אחרים אות הרי"ש כפולה, רנה האחד לשמור כפלים וכו׳, רחשה אסתר וכו׳ (וידוע מה ששמע על זה בעל שלשלת הקבלה), אבל בדיואן אין כאן לא זה ולא זה, אלא בית אחר משונה משניהם, וזה הוא:

רוע מחשבותם למרדכי הגיע
וסודם לאסתר הביע
ותבא אל המלך אותו להודיע
וישאל המלך לאשה ותאמר לו:

וכן בסוף הפיוט אחר מלות אשירה לה׳ כי גאה גאה בזמירות נריע לו (אשר שם סיום רשימת אני יהודה) במנהג ספרדי יש בית אחד, תחלתו: דגלים עברו ביבשה וכו׳ ובמנהג בני רומא יש שלשה בתים: וישירו עם אמוני וכו׳ דגלים עברו וכו׳ הנה נפשי חפצה וכו׳, ובדיואן אין דבר מכל זה, אך הפיוט מסיים באשירה לה׳ כי גאה גאה בזמירות נריע לו. ואין ספק כי שלשת הבתים האלה אין להם מקום אחרי שלשת הבתים הקודמים ובשוב הים לאיתנו וכו׳ דהרות אבירים נפלו וכו׳ **הראנו** ידו הנפלאה וכו׳, אך הם עומדים במקומם, והם לתשלום רשימת **יהודה**, ואולי אלה ואלה מלאכת ר"י, ואין אנו יודעים איזו היא הנסחא האחרונה הפוסלת את הראשונה (ואולי כן הוא הענין גם בנסחאות אות הרי"ש שהזכרתי למעלה); ומה שנראה לי ברור הוא כי לא עלתה על דעת ר"י לקיים שתי הנסחאות ביחד.

ואם באתי ללקט כל חלופי נסחאות שבפיוט זה יארך הענין יותר מדי, ולא אזכיר רק הראשון, והוא בא"ב ראשונה אות גימ"ל במנהג ספרד כתוב גלויות ידועות ללבבות, ובמנהג בני רומא גלויות

לכליות וללבבות, ובדיואן גלויות לבבות וללבבות, והוא לשון הנופל על הלשון, האחד מן בבת עין, והאחר מן לבב, והכוונה גלויות לעינים וללבבות; ונסחא זו כ"ל עקר בכוונת ר"י, על פי דרכו ודרך כל משוררי זמנו בספרד, לאהוב המלות המשותפות, והקהלות הרחיקו המלה הבלתי מובנת לכל אדם, והחליפוה באחרת ידועה ממנה.

עוד זאת לא אכחד תחת לשוני, כי מה שהעיר בחכמתו מוהר"ר שי"ר כי ברכי אגולה מרוח הקדש לר"י הלוי הוא, ובטעות הוא מיוחס בקצת ספרים להרמב"ן, צדק בדברו, כי הנה נמצא הוא בדיואן ר"י הלוי, וגם במחזור קלבריזי הוא מיוחס לר"י הלוי.

ואני בטרם אכלה לדבר על הדיואן הזה מחמד עיני, שפתי לא אכלא מחות דעי על מה שנ"ל ללמוד מתוכו על זמן המקבר מחמד נפשי, ועל מיתתו.

והנה בעל היוחסין אמר כי בן חמשים שנה היה ר"י הלוי בלכתו לארץ ישראל, כאשר כתב בפיוטיו, וזה כ"ל לקוח מן השירה המתחלת:

הֲתִרְדֹּף נְעָרוּת אַחַר חֲמִשִּׁים ?

אשר כתבה (כאשר תראה מתוך דבריה) בספינה, בהליכתו לארץ הצבי.

ונ"ל ברור כי לא בן חמשים היה ר"י באותו שעה, אלא קרוב לששים, וזה כ"ל מוכרח ממה שאמר.

כבר הראיתי במקום אחר כי ר' משה בן עזרא היה חי והיה כותב שירים בשנת תתנ"ח, ולמעלה ראינו כי ר"י הלוי כתב קינה על מות ר' משה בן עזרא, א"כ היה חי לפחות עד שנת תתנ"ח. ועוד כבר ראינו למעלה כי ר"י הלוי כתב שיר לר' יצחק בר ברוך ליום מילת בן בנו, ומקבלת הראב"ד ידענו כי ר' יצחק בר ברוך מת בשנת תתנ"ד, א"כ אף אם נאמר שר' יצחק בר ברוך מת מיד אחר מילת בן בנו, הנה לנו שהיה ר"י הלוי משורר מאז בשנת תתנ"ד, והנה לנו כי ר"י הלוי היה משורר משך מ"ד שנה, א"כ לא יתכן בשום פנים לומר שלא חי רק חמשים שנה (כי אמנם הליכתו לארץ ישראל ומיתתו, לפי הנראה בשנה אחת היו). לפיכך אני אומר כי בשעה שאמר

התרדף

הֲתִרְדֹּף נְעָרוֹת אַחַר חֲמִשִּׁים?

בן כ"ח או כ"ט שנה היה, והיה עומד בשנת תתל"ט או תת"ק, והיתה לידתו בשנת תת"מ או תתמ"א, וכשכתב שיר לר' יצחק בר ברוך היה בן י"ג או י"ד שנה.

ולהיות השיר הזה אשר כתב לר' יצחק בר ברוך הוא הקודם בזמן לכל שיריו אשר הגיעו לידנו, אמרתי להעתיקו, למען תראה כי באמת איננו מן הנמנע שיהיה מלאכת נער בן שלש עשרה שנה. ואלה דברי השיר:

לְרַב יִצְחָק נְשִׂיא כָּל־הַנְּסִיכִים
חֲסָדִים אֶל־בְּנֵי בָנָיו מְשׁוּכִים
שְׁמוֹ עַל בֶּן־בְּנוֹ נִקְרָא כְּהַיּוֹם
וְשָׂם עָלָיו יְדֵי חַסְדּוֹ סְמוּכִים
יְלִיד נִקְרָא בְּמָרוֹם בֶּן־אֱלֹהִים
וְנִקְרָא בָאֲדָמָה בֶּן־מְלָכִים
יְלָדָהוּ כְּרוּב שׁוֹכֵן אֲדָמָה
וְלוֹ בֵּין מַלְאֲכֵי אֵל מַהֲלָכִים
מְקוֹר מַיִם לְכָל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה
וְנֹגַהּ לַאֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים
שְׁמוֹ בָרוּךְ וְהוּא כִשְׁמוֹ מְבֹרָךְ
וְהַמִּתְבָּרֲכִים בִּשְׁמוֹ בְּרוּכִים

לא נשאר לי עתה כי אם לדבר דבר על מיתתו של ר"י, וכבר ידוע מה שמשמע בעל שלשלת הקבלה, שבהגיעו אל שערי ירושלים קרע את בגדיו והלך בקרסוליו על הארץ, והיה אומר ציון הלא תשאלי, וישמעאלי אחד לבש קנאה עליו, והלך עליו בסוסו וירמסהו וימיתהו. וזה כלו שקר מפורסם, כי בימי ר"י הלוי לא היו ישמעאלים בירושלים, כי ביד הנוצרים היתה, ואפילו יאומן שבמקרה היה שם ישמעאלי אחד, איך יזיד להמית אדם בסוסו בשערי העיר, והעיר

היתה אז תחת יד שוכני הישמעאלים? גם מה שאמר שהיה ר"י קורא ציון הלא תשאלי, לא יתכן כלל, כי השירה ההיא נכתבה בספרד בעוד המשורר רחוק מאד מא"י, שהרי הוא אומר בה מי יתן לי כנפים וארחיק נדוד וכו'. וכל הרואה איך היה ר"י הלוי כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק במלאכת השיר, הלא יבין כי לא יבצר ממנו לחבר שירה חדשה כשהגיע לשערי ירושלים, בלי שיקרא שם שירה ישנה האמורה על לשון מי שעומד בארץ רחוקה.

ואשר אני אחזה לי הוא, כי הצדיק הזה לא זכה לבוא אל מחוז חפצו לארץ הצבי, אבל קרהו אסון בדרך במדבר מצרים.

והנה מתוך השירים אשר אעתיק לפניך תראה כי ר"י הלוי עבר בקרטובה ובגרנאטה, ואחרי כן דרך ים הלך לאלכסנדריאה של מצרים, ונתעכב שם כשלשה חדשים, מתשרי עד סוף כסלו, ומשם הלך לדמיאטה, ואחר יום עשרה בטבת נסע משם על נהר נילוס. ונסיעה זו אמנם לא היתה לצורך העליה לא"י, אלא למען ראות ארץ מצרים, כי מאד נכספה נפשו לראות המקומות אשר נעשו שם המופתים הגדולים; ונתעכב זמן מה בעיר אלקהירא, ואחר כן בא במדבר מצרים, וגם לא ידענו מה היה לו.

ואולם הס! כי לא להזכיר לפניך, ידידי היקר, ביום שמחת לבך שוד ושבר המרר לבות שומעיו עוד היום אחר שבע מאות שנה.

שמח בשור בשמחתך, שמח באשת נעוריך, וישמחו בך אבותיך, ויעלצו בך כל אוהביך, ובתוכם הכ"וא פה פאדובה ט' סיון תקצ"ט.

ידידך הנאמן בבריתו וקיים באהבתו

שד"ל.

שירי ר׳ יהודה הלוי

לחֲתֻנּה׃

א

זולת לשבת חתנה.

(דיואן חלק שני סימן מ"ה).

יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ   וְיָכִין מְסִבּוֹ וְכַנּוֹ
לִרְעוֹת בַּגַּנִּים

הוֹד פִּרְחֵי גַן עֶדְנוֹ   עֲלֵיהֶם יִתֵּן עֵינוֹ
לִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים

וְיֶאֱרֶה [א] מְגָדִים צְפוּנִים   חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים
כֵּן בְּנֵי שֹׁמְרֵי אֱמוּנִים   יְשִׂישׂוּן עוֹד בַּחֲתָנִים
דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים

דּוֹדִי סוּרָה אֵלַי   לְאֵילַמַּי וְאֵילַי
לִרְעוֹת בַּגַּנִּים

הֵרָאֵה בְּאֹהָלַי   בֵּינוֹת עֲרוּגוֹת אֳהָלַי
לִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים

הֵא לְךָ שְׁדֵי רִמּוֹנִים   מַתָּנָה נְתוּנִים
לִי דוֹדִי וַאֲנִי לוֹ   בְּדָפְקִי נְוֵה הֵיכָלוֹ
לִרְעוֹת בַּגַּנִּים

וְעָלַי אַהֲבָה דִגְלוֹ   וְתַחַת לְרֹאשִׁי שְׂמֹאלוֹ
לִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים

[א] לשון אריתי מורי עם בשמי.

יִרְוֶה כְּמַעְיַן גַּנִּים מֵימָיו נֶאֱמָנִים
בַּחוּרֵי חֶמֶד נִפְגָּעוּ בְּגַן אַהֲבָה יִשְׁתַּעֲשָׁעוּ
לִרְעוֹת בַּגַּנִּים
נִטְעֵי שׂוֹרֵק יִטָּעוּ וְזֶרַע קֹדֶשׁ יִזָּרְעוּ
לִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים
שְׁתִילֵי הוֹד נִצָּנִים נִטְעֵי נַעֲמָנִים
מַה־טֹּבוּ אֹהָלִים שָׁם נִפְגְּעוּ בְּנֵי אֲצִילִים
לִרְעוֹת בַּגַּנִּים
וְשִׁבְתָּם תַּחַת צְלָלִים כְּגַנּוֹת עֲלֵי אֲהָלִים
לִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים
אֵל יַנְחִילֵם עֲדָנִים נַחֲלַת יְיָ בָּנִים ·

ב

(שם חלק שני סימן מ״ו).

יוֹנָה עַל אֲפִיקֵי מָיִם תַּאֲוָה הִיא לָעֵינָיִם:
הֵן יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּבְיוֹנָתִי מִי יִמְצָא?
יָפָה רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָיִם:
וּלְאָנָה וְאָנָה תִפְנֶה לִשְׁכּוֹן בָּאֳהָלִים? וְהִנֵּה
בִּלְבָבִי לִשְׁכְנָהּ מַחֲנֶה גָּדוֹל וּרְחַב יָדַיִם:
הֲדֶיהָ לְבָבִי שִׁסּוּ וַיַּעֲשׂוּ בִי וַיְנַסּוּ
לַהֲטֵיהֶם, אֲשֶׁר לֹא עָשׂוּ כֵּן חַרְטֻמֵּי מִצְרָיִם:
הוֹד אֶבֶן יְקָרָה הָבֵן עֵת תֶּאְדַּם וְעֵת תִּתְלַבֵּן
וּתְמַהּ בַּחֲזוֹת עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם [א]:

הפכי

א) מראה פנים יפות לח ואדום, וזה או זה מתגבר לפי התפעליות הנפש בכל רגע ורגע, והמשורר ממשיל זה לאבן יקרה שמראיה משתנים (טיזען).

הִפְּכִי לִי לְצוּף רֹאשׁ פֶּתֶן — כִּי כָל־אִישׁ בָּהוֹן יִתְחַתֵּן
וַאֲנִי לָךְ לְבָבִי אֶתֵּן — מָנָה אַחַת אַפָּיִם:
לְחַיִּ שׁוֹשַׁן וְעֵינַי קֹטְפִים א) — שְׁדֵי רִמּוֹן וְיָדַי אֹסְפִים
אִם שִׂפְתוֹתַיִךְ רְצָפִים — מַלְקוֹחַי כְּמֶלְקָחַיִם ב):
וּשְׁתֵּי מַחְלְפוֹת כָּאוֹרֵב — מִשַּׂעְרֵךְ זְאֵבֵי עֶרֶב ג)
אוֹר לֶחְיֵךְ בָּם מִתְעָרֵב — כְּאוֹר בֹּקֶר בֵּין עַרְבָּיִם:
יַעֲלַת חֵן וְכֶתֶם אוֹפִיר — בִּמְאוֹרָהּ מְאוֹר יוֹם תַּחְפִּיר
וּלְבָנָה כְּלִבְנַת סַפִּיר — וּכְעֶצֶם הַשָּׁמָיִם:
חֹשֶׁךְ אֵין לְנֶגֶד זָהֳרָהּ — לֹא יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ
וְעַל אוֹר יוֹם נוֹסָף אוֹרָהּ — וְיִהְיֶה לְשִׁבְעָתָיִם:
זֶה דוֹד וְאֵין רַעְיָה לְצִדּוֹ — בֹּאִי הֱיִי עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ
כִּי לֹא טוֹב הֱיוֹתוֹ לְבַדּוֹ — וְטוֹבִים הַשְּׁנָיִם:
קָרְבוּ לָךְ עִתּוֹת דּוֹדִים — וּבָא מוֹעֵד לִהְיוֹת אֲחָדִים
כֵּן יִקְרַב מוֹעֵד מוֹעֲדִים — לִמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם!

ג

(חלק ראשון סימן קס"ד).

יְדִידֵי אֵל! אֲנִי אֶקְרָא אֲלֵיכֶם
שְׁמָעוּנִי וְשִׂימוּ לִי לְבַבְכֶם
הֲלֹא לָכֶם לְהוֹדוֹת שֵׁם יְיָ
אֲשֶׁר גָּבַר מְאֹד חַסְדּוֹ עֲלֵיכֶם

וגם

א) הלחיים הם כשושנים, ואני זן עיני בהם, וכאלו עיני קוטפות מאותם השושנים.

ב) אם שפתותיך כגחלי אש, חכי הוא כמלקחים לקבל נשיקותיך.

ג) מחלפות ראשך הן כאורב, כי משערך יוצאים כעין זאבי ערב, למחוץ ולטרוף כל רואיך.

וְגַם מָאַס בְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת
וּבָחַר בַּאֲבוֹתֵיכֶם וּבָכֶם
דִּבְרוֹ כִּי בְחַרְתֶּם בּוֹ, לְעָבְדוֹ
וְלוּ חֶרֶב תְּהִי עַל צַוְּארֵיכֶם
הֲלִיכַתְכֶם בְּתוֹרוֹתָיו וְחֻקָּיו
וְעַל יִחוּד שְׁמוֹ לִשְׁפּוֹךְ דְּמֵיכֶם
וְלָאֵשׁ[א] נַפְשְׁכֶם עָלָיו מְסַרְתֶּם[ב]
וְנִמְשַׁלְתֶּם בְּאַבְרָהָם אֲבִיכֶם
וְאָרְחוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו שְׁמַעְתֶּם
וְלִמַּדְתֶּם דְּרָכָיו אֶת־בְּנֵיכֶם
וְאֹרַח הַצְּדָקָה בָּהּ אֲחַזְתֶּם
וּבַחֶסֶד תְּפַשְׂתֶּם כָּל־יְמֵיכֶם
וְעַל אַהֲבַת אֲבֹתֵיכֶם עֲמַדְתֶּם
וּמִי יוּכַל לְכַבּוֹת אַהֲבַתְכֶם
וְזוֹ הִיא דַרְכְּכֶם מֵאָז וְלָעַד
וְהִיא דֶרֶךְ בְּנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם
וְאַשְׁרֵיכֶם בְּחֵלֶק שֶׁיְּרַשְׁתֶּם
וְטוֹב לָכֶם בְּיֹפִי נַחֲלַתְכֶם
וּמַה־יָּפָה יְרֻשַּׁתְכֶם וּמַה־טּוֹב
וּמַה־נָּעִים וּמָה עָצוּם שְׂכַרְכֶם
תְּנוּ תוֹדָה לְיוֹצֶרְכֶם, דְּעוּ כִּי
לְיִחוּדוֹ וְלִכְבוֹדוֹ יְצַרְכֶם
וְשִׂישׂוּ צַהֲלוּ רָנּוּ וְשִׂמְחוּ
בְּיוֹם שִׂמְחַת פְּלוֹנִי זֶה אֲחִיכֶם

[א]) בכ"י אשר בידי כתוב ולאט, ונ"ל ט"ס, ותקנתי וכתבתי ולאש.
[ב]) בכ"י כתוב מסכתס.

צְאוּ וּרְאוּ חֲתֻנָּתוֹ וְשִׁירוּ
לְמַעְטִירוֹ, וְהַרְבּוּ מַהֲלַלְכֶם
וְאַגִּיד אֶת־שִׁבְחוֹ תּוֹךְ שִׁבְחֲכֶם
וּמַהֲלָלוֹ בְּקֶרֶב מַהֲלַלְכֶם
בְּיַעַן כִּי נְדִיב לֵב הוּא וְשׁוֹעַ
וּמַעֲשֵׂהוּ לְיֹפִי מַעֲשֵׂיכֶם
אֲנִי אֶשְׂמַח בְּשִׂמְחָתוֹ, וְאַחְבִּיר
אֲמָרַי בּוֹ לְעֵינֵי כָל־קְהַלְכֶם
יְחִי לָעַד וְיַאֲרִיךְ אֵל[א] שְׁנוֹתָיו
וּבִרְכָתוֹ יְצַוֶּה לוֹ וְלָכֶם
וְשִׂמְחָתוֹ יְשִׂימֶהָ תְחִלָּה
לְשִׂמְחַתְכֶם, וְיָחִישׁ אֶת־פְּדוּתְכֶם[ב]
וְיִגְאַלְכֶם בְּחֹדֶשׁ זֶה, כְּגָאַל
אֲבוֹתֵיכֶם, וְיָשִׁיב אֶת־שְׁבוּתְכֶם
וְאָז יֹאמַר לְחַדֵּשׁ אֶת־יְמֵיכֶם
כְּמוֹ קֶדֶם וְיֵיטִיב אַחֲרִיתְכֶם
כְּמוֹ אֶרֶץ וְשָׁמַיִם חֲדָשִׁים
לְפָנָיו זַרְעֲכֶם יַעֲמֹד וְשִׁמְכֶם.

לחתן

א) בכ"י כתוב לו.

ב) לא נמנעו גדולי המשוררים להבליע לפעמים אות שמשפטו להיות נע (עיין כוזרי מאמר ב' סימן ע"ח, כפי פירוש קול יהודה דף קכ"ד סוף עמוד ד'), ובמקומות האלה הנחתי האות בלא נקוד.

ד

לחתן בעלותו לספר תורה·

(חלק שני סימן מ"ח).

י פְּרַח חָתָן כַּשּׁוֹשָׁן　　בְּקֶרֶב יְדִידִים נֶעֱלָסִים
וַיְהִי כְּמֶלֶךְ בִּגְדוּדָיו　　בְּחֻפַּת הָדָר מִתְכַּסִּים
חוֹפֵף עֲלֵיהֶם וְהֵם שָׂשִׂים　　וּבְצֵל סְעִפָּיו נִכְנָסִים
כַּהֲדַסִּים עוֹמְדִים סְבִיבָיו　　וְהוּא עוֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים:
הַ יוֹם כַּמֶּלֶךְ בְּצֵאתוֹ　　יֵצֵא חָתָן מִנְּוָתוֹ
אוֹ כַּלְּבָנָה סְבָבוּהוּ　　צִבְאוֹת כּוֹכְבֵי חֶבְרָתוֹ [א]
וְלָתֵת כָּבוֹד לֵאלֹהָיו　　עוֹמֵד נֹכַח פְּנֵי דָתוֹ
וְיִשְׂמַח בְּאַהֲבַת רַעְיָתוֹ　　וּבִטְחוֹנוֹ עַל־אֵל יָשִׂים:
וְ יַעֲלַת הַחֵן תְּעִירֵהוּ　　בְּאַהֲבָה וְתִתְרַפֵּק עָלָיו
הֲכִי הִיא דָמְתָה וְנִמְשְׁלָה　　צְבִיָּה בְּקֶרֶב אֹהָלָיו
כַּעֲרוּגַת בֹּשֶׂם בְּגַנּוֹ　　וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה בִּנְחָלָיו
מִשִּׂכְלָהּ לָבְשָׁה רְקָמוֹת　　וּמִיָּפְיָהּ עָשְׂתָה שְׁבִיסִים [ב]:
דְּ בַר יָצָא מֵיְיָ　　לְחַבֵּר סַהַר עִם חַמָּה
וְלַעֲשׂוֹת עֵזֶר לְעַבְדּוֹ　　כְּנֶגְדּוֹ כְּמוֹ יוֹנָה תַמָּה
וַיִּצַּמְדוּ וְיִהְיוּ אֲחָדִים　　וַיְיָ יִהְיֶה שָׁמָּה [ג]
לְכוֹנֵן נֹעַם פְּעֻלָּתָם　　וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר הֵמָּה עוֹשִׂים:
ה וֹדֵם לַעַד לֹא יִשְׁנֶה　　וּבָם יִשְׂרָאֵל יִתְבָּרֵךְ
וְיוּדַע כָּעֵת חַיָּה　　כִּי כוֹכָב מֵהֶם דָּרַךְ
וְעַמִּי יְבַשֵּׂר בִּימֵיהֶם　　כִּי נֵר מְשִׁיחוֹ אֵל עָרַךְ
לִפְדּוֹת נֶפֶשׁ עֲבָדָיו　　וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחוֹסִים:

א) בכ"י חבורתו·

ב) שכלה הוא פאר לה כבגדי רקמות, ויפיה הוא לה כתכשיטי שביסים·

ג) מלת יהיה חסרה בכ"י, והוספתיה מסברא·

ה

(הלק שני מהחלק השני סימן מ"ה.

שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ   וֶאֱרֶה[א] פְּרִי שִׂמְחָתֶךָ
אַתָּה וְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ   הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃

יְקָר בִּרְכוֹת אֵל מְיַחָד   תָּבֹאתָה לְרֹאשְׁךָ יַחַד
וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם מְפַחַד   וְכֹל מִתְקוֹמֵם בְּךָ נִכְחָד
וְאִם תִּשְׁכַּב לֹא תִפְחַד   וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃
הַדְרֵךְ חֲתָנֵי רְכַב וּצְלַח   וְתִפְאַרְתְּךָ הַעֲלֵה וְשַׁלַּח
וְלֵב אוֹיְבֶיךָ אֵל יְפַלַּח   וְחַטֹּאת נְעוּרֶיךָ יִסְלַח
וִיבָרֶכְךָ בְּכָל־מִשְׁלַח   יָדְךָ וּבְכֹל תְּבוּאָתֶךָ׃
וּזְכוֹר צוּרְךָ וּבוֹרְאֶךָ   בְּעֵת מְבוֹא הַטּוֹב יְבִיאֶךָ[ב]
כִּי בְנֵי יָמִים יְבוֹאוּךָ   וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ
בָּרוּךְ אַתָּה בְּבוֹאֶךָ   וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃
דַּרְכְּךָ בְּמְתֵי תֹם וּבִין תִּקְוֶה[ג]   לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תִּפְנֶה
וּבֵיתְךָ יִכּוֹן וְיִבָּנֶה   וְשָׁלוֹם תִּקְרָא וְאֵל יַעֲנֶה
וְשָׁלוֹם נְוָתְךָ וְעִם אַבְנֵי   הַשָּׂדֶה בְּרִיתֶךָ׃
הוֹדְךָ יַעֲלֶה וְלֹא יְאַחֵר   וְאוֹתְךָ יִקְרָא וְיִבְחַר
וְאוֹרְךָ בְּלֵילוֹת וָשַׁחַר[ד]   אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר
וּלְךָ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר   טַל יַלְדוּתֶךָ׃

יכונן

[א]) לשון אריתי מורי עם בשמי.

[ב]) בכ"י יבואך, וצ"ל יביאך, זכור את בוראך בעת אשר יביא אותך אל מבוא הטוב.

[ג]) כך מצאתי, ואולי צ"ל דבירך — — — תְּבוּנָה.

[ד]) ענין שחרות ושחך.

ו

(שם שם סימן מ"ט).

יְ כּוֹנֵן חֲתָנִי מְנוּחָיו — בְּגַן בְּשָׂמָיו וּמֶרְקָחָיו
וּבִרְכוֹת אֵיתָן וְאֶזְרָחָיו [א]) — תְּבֹאתָה לְרֹאשׁ חָתָן
וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו:
הַ יּוֹם רַבּוּ שְׂמָחוֹת — וְגִיל בְּאַרְבַּע הָרוּחוֹת
וְהַלְּשׁוֹנוֹת כַּשְּׁפָחוֹת — מְמַהֲרוֹת לְדַבֵּר צָחוֹת
וְיָדַיִם עֲלֵי לוּחוֹת — חֹקְקוֹת שִׁיר בְּלִי לִמְחוֹת
וְהַלְּבוֹת וְהַטּוּחוֹת — מַאֲמִינִים בְּשִׁבְחָיו:
וּ מַה־נָּעִים נְפוֹל חֲבָלִים — לְבֶן־נְשִׂיאִים בְּבַת אֲצִילִים
וּמַה־טֹּבוּ אֹהָלִים — נְטָיו כִּנְחָלִים
וַעֲרוּגוֹת הָאֲהָלִים — קְטֹרֶת מֹר לְאַף מַעֲלִים
וְתִמְרוֹת אַבְקַת רֹכְלִים — יְעִידוּן בּוֹ כַּרְכִּילִים
וְהֶהָדָר, וְאֵין מַעְלִים, — בִּפְנֵיהֶם מִזְרָחָיו:
דְּ רוּךְ עֹז כִּי לְךָ יָאוֹת — וּגְאֵה כִּי לְךָ לִגְאוֹת
וְיַעֲלָתְךָ בַּנְּשִׂיאוֹת — הִיא בְּצִבְאוֹתֵיהֶן אוֹת
וּמֵבִין אֲלָפִים וּמֵאוֹת — נְדִיבוֹת בָּךְ נִקְרָאוֹת
וּלְשׁוֹנוֹת נְבָאוֹת — בְּשִׁמְךָ חֵן חֵן תְּשׁוּאוֹת
לְפִגְעֵי הַזְּמָן קְרָאוֹת [ב]) — אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָיו:
הֲ יוֹעֵץ בִּלְתְּךָ נְדִיבוֹת? — וְהֵם לְךָ נַחֲלַת אָבוֹת
וְלַמִּשְׂרָה מֶרְכָּבוֹת — רָצוֹת בָּכֶם וְשָׁבוֹת
וּמֵרָחוֹק לַלְּבָבוֹת — תְּמוּנוֹתֵיכֶם קְרֹבוֹת
וְאִישׁ יָשִׁיר אֲהָבוֹת — בְּשִׁמְכֶם יִמְצָא רְחֹבוֹת
וְיָשִׁיר שִׁירוֹת [ג]) עֲרֵבוֹת — כְּנֹפֶת בֵּין מַלְקוֹחָיו:

[א]) כל טור בשיר הזה הוא בעל שש תנועות, וכאן שבע הן, ואין ספק כי ט"ס נפל כאן, ונ"ל שהם שני חרוזים: וברכות... איתן, ... ואזרחיו: [ב]) מלה זו חסרה בכ"י. [ג]) בכ"י שיר.

ז

(שם שם צ"ז).

בֹּאוּ וּרְאוּ הוֹד חָתָן ׀ וְהוֹד שֶׁשְּׁבִינָיו סְבִיבוֹ
וְשִׂמְחוּ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ ׀ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃

יְ גִילוּן אֲצִילֵי הֲמוֹנַי ׀ הַיּוֹם בְּעָרְכִּי רְנָנַי
בְּאָמְרִי לְשֹׁמְרֵי אֱמוּנַי ׀ זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃

וְ יַעֲלַת חֵן כַּיּוֹם [א] תִּתְעוֹרֵר ׀ וּבֵין עֲלָמוֹת תִּשְׂתָּרֵר
וְשִׁירֵי יְדִידוֹת תְּבָרֵר ׀ וְלִקְרַאת דּוֹדָהּ תְּשׁוֹרֵר
לֵאמֹר אֵלַי תָּבֹא׃

דְּ הָיָה יְרַוּוּן דּוֹדָהּ ׀ וְיִתְעַנַּג בְּמַצְפּוּן רְבִידָהּ
בְּשִׁבְתָּהּ לְנֶגְדּוֹ כְּשִׂדָה ׀ וְהוּא מִתְרַפֵּק לְצִדָּהּ
כְּמוֹ מֶלֶךְ בִּמְסִבּוֹ׃

הָ יָהּ יִהְיֶה לְעֵינַיִם ׀ נֶחְמָד כְּאוֹר צָהֳרָיִם
וּבֵין יְהוּדָה וְאֶפְרַיִם ׀ כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי־מַיִם
עוֹדֶנּוּ בְּאִבּוֹ׃

ח

לנשואי ר' יוסף הלוי בן מיגש

(שם שם סימן צ"ד).

נִבְעֲלָה שֶׁמֶשׁ לְסַהַר ׀ כָּל־יְקָר אֵין דֵּי לְמַהַר
נִפְלְאוּ בִּפְאֵר וְזֹהַר [ב] ׀ אוֹת וְעֵדוּת בִּיהוֹסֵף׃

[א] בכ"י כיס. [ב] בכ"י מרדה או הר.

הוד תְּהִלַּת תּוֹלְדוֹתָיו [א] | וִיתְרוֹן עֹז מַעֲלוֹתָיו
כְּיִתְרוֹן שֵׁבֶט אֲבֹתָיו | מִבְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף׃
מִבְּנוֹת מֶלֶךְ פְּנִימוֹת | לָךְ תְּבֹאֶינָה רְקָמוֹת
יְקָרוּ מִפָּז וְרָאמוֹת | וַחֲלִי זָהָב וָכֶסֶף׃
סַמְּכוּ בְּדִמֵי עֲנָבִים | לֵב לְחוֹלַת הָאֲהָבִים
חַדְּשׁוּ שָׁרִים [ב] עֲרֵבִים | שִׁיר, וְכֹה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף [ג]׃

(שם שם סימן צ"ט) [ד].

הֲלֹא עָלָה בֵּין שְׁנֵי הָאוֹרִים [ה] שְׁלִישִׁי
לְבָנָה אִסְפִּי לְפָנָיו אוֹרֵךְ וּבוֹשִׁי׃

רְאוּ הַשֶּׁמֶשׁ אֲשֶׁר לֹא יָמֻשׁ מְאוֹרוֹ [ו]
אֲשֶׁר לֹא יִשְׁבֹּת בְּיוֹם וָלַיִל הֲדָרוֹ
בְּיוֹם יוֹפִיעַ וְיַשְׁקִיף מֵעַל לְזֵרוֹ
וְמָן יִקָּרֵא לוֹ׃ בְּךָ מַעֲטֵה אוֹר לְבוּשִׁי
בְּךָ לֹא אֶשְׁאַל עֲלוֹת אוֹר סַהֲרִי וְשִׁמְשִׁי׃

ביוסף

א) בכ"י מהוד תולדותיו. ב) בכ"י שירים.
ג) יהוסף הראשון הוא כנוי לכנסת ישראל, יוסף השני הוא בנה של רחל, והשלישי שם החתן.
ד) בתחלה עגמה נפשי בקרבי, בראותי העקר חסר מן השיר הקודם, כי איך יתכן שיהיה סיומו וכה תאמרו ליוסף? ושמחתי אח"כ כמוצא שלל רב כאשר מצאתי בהיסח הדעת כי סימן צ"ט אשר לא נרשם עליו רק „ואמר עוד" (וקאל איצא), והוא עומד נפרד ורחוק מהקודם, הוא הוא השיר העקרי, אשר הקודם רק כהקדמה אליו, כי הנה מתוכו נראה בבירור שנעשה לחתן לוי שמו יוסף.
ה) בכ"י המאורים. ו) בכ"י אורו.

בְּיוֹסֵף שָׁבָה צְפִירַת כָּבוֹד לְעֶדְנָה
מְנָת חֶלְקוֹ הִיא וְהוּא גַּם הוּא לָהּ לְמָנָה
לְוִיָּה תֹאמַר[א], וְתִגְאֶה בוֹ עַל כְּהֻנָּה
יְקַנְאוּ עָלָיו בְּנֵי בֵית מַחְלִי וּמוּשִׁי
אֲנִי רֹאשׁ כֻּלָּם וְהוּא לִוְיַת חֵן לְרֹאשִׁי:
לְבָנָה תַּחְמֹד וְשֶׁמֶשׁ לָבֹא בְסוֹדָךְ
בְּאַיֶּלֶת חֵן אֱלֹהִים אִנָּה לְיָדָךְ
לְשׁוֹנָהּ תַּחְלִיק בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר לְצוֹדָךְ[ב]
אֲנִי הַשֶּׁמֶשׁ לְבוּשִׁי שָׁנִי וָמֶשִׁי
וְלִי עוֹד יִתְרוֹן בְּשָׂמֵי יַעְרִי וְדִבְשִׁי:
יְדִידַי! צָמְחוּ בְגַנַּת[ג] עֶדְנֵי עֲדָנִים
שְׁנֵי שָׁדַיִם נְתוּנִים הֵם לְךָ נְתוּנִים
וְהַיּוֹם לְמָנָה[ד] לְיָדְךָ הִנֵּה[ה] נְכוֹנִים
וְאִם תִּרְאֶה תּוֹךְ עֲרוּגַת לְחָיַי נְחָשִׁי[ו]
גְּשָׁה אַל־תִּירָא הֲלֹא שַׂמְתִּיו לְךָ לְהַשִּׁיא[ז]:
תְּנָה בֵן יַקִּיר תְּנָה אֹזֶן[ח] אֶל אֲמָרִים
אֲשֶׁר תֶּהְגֶּה־בָּם צְבִיַּת חֵן מְהֻדָּרִים
בְּךָ תִתְרוֹנֵן כְּיוֹנָה מִבֵּין אֲמִירִים
„לְמָתַי אוֹחִיל צְבִי אֶפְדֵּהוּ בְנַפְשִׁי[ט]?
„וּמָתַי אֶרְאֶה שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי?"

א) לויה אומרת: ביוסף שבה וכו', ובו היא מתפארת ומתגאה על הכהונה.
ב) בכ"י לסודך, ודע כי לשונה תחליק על הכלה נאמר, והיא האומרת אני השמש וכו' עד להשיא. ג) בכ"י בגנות.
ד) לא נמנעו גדולי המשוררים הקדמונים להניח בשיריהם שוא אחד עודף על מה שקבלו להם במשקל אשר בחרו בו.
ה) המלה הזאת הוספתיה להשלים המשקל, ואיננה בכ"י.
ו) תלתל שער הדומה לנחש.
ז) מענין הנחש השיאני, וכאן הכוונה להבעיר אש תשוקתך. ח) בכ"י אזן תנה.
ט) לבי אשר מרוב אהבתי אותו אתן נפשי פדיון נפשו.

ט

(חלק ראשון סי׳ רע״ב, ונראה שהוא על כלה אשר שמה אסתר).

מַה־תַּעֲלֶה שֶׁמֶשׁ וּמַה־תּוֹפִיעַ?
תּוֹר בַּת־אֲבִיחַיִל כְּבָר הִגִּיעַ
תַּחְפִּיר פְּנֵי שֶׁמֶשׁ בְּזֹהַר תָּאֳרָהּ
וּצְבָא זְבוּל מִמַּעֲשָׂיו תַּפְרִיעַ
לֹא בָחֲרָה לִשְׁכֹּן רְקִיעֵי מַעֲלָה
וַתַּעֲשֶׂה מִן־הַהֲדַס רָקִיעַ

י

(חלק שני סי׳ מ״ט, ונראה שהוא כמו הקודם לכלה שמה אסתר).

מִן הַהֲדַס עַל הֲדַסָּה נָשְׁבָה
רוּחַ אֲהָבִים רְפָאָה חֳלִי אַהֲבָה[א]:
בֵּינוֹת עֲרוּגוֹת בְּשָׂמִים עָבְרָה
וּפְנֵי צְבָאִים בְּמִנְחָה שִׁחֲרָה
וּלְאַט עֲלֵי לֵב שְׁנֵיהֶם דִּבְּרָה
יַד הַיְדִידוּת אֲלֵיהֶם כָּתְבָה
הַנֶּאֱהָבִים עֵת לְחַבְּרָם קָרְבָה:
הֵא לָךְ מְנוֹרָה כְּשַׁחַר נִבְקָעָה
תִּתֵּן לָךְ אוֹר וְהִיא לֹא נִגְרָעָה
אָכֵן בְּגַן הָאֱלֹהִים נִטָּעָה

[א]) הטור האחרון בכל בתי השיר הזה משונה במשקלו משאר טורי השיר, וכולל תנועה אחת ושוא אחד יותר מהם. גם בשיר הקודם, הדלת (חוץ מהראשונה) כוללת חטף אחד יותר מן הסוגר, וזה נוהג הרבה בשירי הקדמונים.

אֶבֶן יְקָרָה וּמִיקָר חֲצֻבָה
מִמְּקוֹר נְדִיבִים מַעְיְנֵי יְקָר שָׁאֲבָה:
עוּרָה (א) חֲתָנִי וְיָגֵל לִבְּךָ
יוֹנַת רְחוֹקִים רְאֵה בִּמְסִבְּךָ
דּוֹאָה (ב) לְנֶגְדְּךָ בְּשִׁיר תֶּהְגֶּה בְּךָ
שֵׁגָל אֲשֶׁר עַל יְמִינְךָ נִצָּבָה
לָהּ שַׁי מְשִׁיבִים רֹכְלֵי שְׁבָא וּסְבָא:
לֵבָב וְעַיִן בְּיָפְיָהּ נִקְשָׁרוּ
וַיֶּחֱזוּ תָאֳרָהּ וַיְאַשְּׁרוּ (ג)
גַּם בַּחֲזוֹתָם נָוָתָהּ אָמְרוּ
עַיִשׁ מְקוֹמָהּ בְּמָרוֹם עָזָבָה
וּבְבֵית..... (ד) אָהֳלֵי הֲדַס יָשָׁבָה:

יא

(חלק ראשון סימן פ"ב).

עֲזוֹב לִרְאוֹת אֲשֶׁר יִהְיֶה וְהָיָה
וְקַח לְךָ מֵאֲשֶׁר תִּרְאֶה רְאָיָה
צְבִי יָצוּד בְּעֵינָיו הָאֲרָיוֹת
תְּצוּדֶנּוּ בְעֵינֶיהָ צְבִיָּה
בְּעַיִן אִם תְּמִיתֶנּוּ וְיָמוּת
וְשָׂפָה (ה) אִם תְּחַיֵּהוּ וְחָיָה

(א) בכ"י עלה, ולפי המשקל אין כאן מקום ליתד כי אם לשתי תנועות, ע"כ כתבתי עורה. (ב) מלשון כאשר ידאה הנשר, ובכ"י רואה. (ג) מן ראוה בנות ויאשרוה, ובכ"י ויאחזו. (ד) כאן חסרה תבה אחת, אולי נְצִיבִים, או כְּרוּבִים, ואולי רְגָבִים. ותהיה הכוונה עיש עזבה מקומה במרום וירדה לשכון בבתי חומר וישבה באהלי הדס, כלומר בבית הדסה היא אסתר. (ה) רמז לנשיקה.

שְׁנֵי אַבְנֵי יְקָר הֵמָּה, וְהָאֵל
אֲסָפָם לִהְיוֹת אֶבֶן שְׁתִיָּה
מְאוֹרֵי אוֹר בְּאֶרֶץ מַאֲפֵלְיָה
וְנַהֲרֵי נַחֲלֵי עֵדֶן בְּצִיָּה
יְקָר נִתְלָה בְּכָבוֹד, מִין בְּמִינוֹ,
כְּהִתָּלוֹת כְּהֻנָּה בַּלְוִיָּה

יב

(שם סימן קל"ב).

כּוֹכְבֵי תֵבֵל כַּיּוֹם חָבְרוּ
בִּצְבָא רוּם לֹא נִמְצָא כָּהֶם
חָמְדָה כִימָה חֶבְרָתָם, כִּי
רוּחַ לֹא יָבֹא בֵינֵיהֶם
כּוֹכָב מִזְרָח בָּא לַמַּעֲרָב
מָצָא שֶׁמֶשׁ בִּבְנוֹתֵיהֶם
הֵקִים חֻפַּת עַנְפֵי עָבוֹת
לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם

יג

(שם סימן קל"ט).

זְמַן מַעְדַנְּךָ א) מָלֵא עֲדָנִים
וְיָמִים בַּחֲתֻנָּתְךָ חֲתָנִים
בְּפַרְדֵּס חֵן שְׁמָרוּהוּ כְרוּבִים
וְרִמּוֹנָיו לְךָ בִּלְבַד צְפוּנִים

א) ענין קשר, מלשון מעדנות כימה, והוא הפוך מן ענד.

צְבִיַּת חֵן אֲשֶׁר פָּצְעָה לְבָבְךָ
יְמֵי פֵּרוּד א) פְּצָעִים נֶאֱמָנִים
בְּעֵינַיִם עֲשָׂאָם אֵל לִצְרִיךְ ב)
כְּהֵעָשׂוֹת צֳרִי מִן הַפְּתָנִים -
וְשָׂפָה שָׁלְחָה אָז בְךָ רְשָׁפִים ג)
וְהֵן הִיא בֵין שְׂפָתֶיךָ פְּנִינִים
אֲשֶׁר תִּלְעַג ד) לְכִימָה בַעֲגִילָהּ
וְלַסַּהַר בְּחַד הַשַּׂהֲרוֹנִים ה)
שְׂפָתָהּ צוּף וְאַפָּהּ מֹר וּמֹלֶ--
-חָיָהּ שֶׁמֶשׁ וּמִשַּׂעְרָהּ פְּתָנִים ו)
צְבִיָּה הִיא וְלֹא רַעְיַת צְבָאוֹת ז)
וְאֵין אֶבֶן יְקָרָה מִפְּנִינִים
נְעַם חָתָן וְהִתְעַנֵּג וְאַל תֵּשֶׁ--
-כְּחָה דוֹדִים לְמִנְחָתְךָ נְכוֹנִים ח)
וְרִיב לָהֶם כְּהַיּוֹם עִם זְמַנָּם
וְדָת ט) לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּיְגוֹנִים
שְׁלַח לָהֶם אֲשֶׁר יִשְׁפֹּט עֲלֵיהֶם י)
כְּלִי מָלֵא בְּשִׁבְעִים הַזְּקֵנִים כ):

א) בימי פירודה וריחוקה ממך.
ב) לרפואה לך, לשון צרי. ג) רשפי אש החשק.
ד) הצביה הנ"ל תקפיר כוכב כימה בהוד העגיל שלה.
ה) באחד משהרוניה. ו) בכ"י רקיעים.
ז) ולא כאחת הצבאות, לא כשאר צביות.
ח) מצפים למנחתך. ט) מצוה וחוקה.
י) היין שופט ומושל בשותיו. כ) יין בגימטריא שבעים.

יד

(שם סימן קס"א).

שְׂאוּ שָׁלוֹם לְמִבְחַר הַחֲתָנִים
וְאֶל דּוֹדִים וְרֵעִים נֶאֱמָנִים
שְׁלוֹם דּוֹד יֶחֱזַק רָחוֹק בְּעֵינָיו (א)
וְלִבִּי יֶחֱזֶה (ב) פָּנִים בְּפָנִים
בְּהִתְחַבֵּר שְׁנֵי יַלְדֵי נְדִיבִים
בְּנֵי שׁוֹעִים וְנִטְעֵי נַעֲמָנִים
וְיָאִירוּ (ג) בְּעַד חֻפָּה פְּנֵיהֶם
כְּכוֹכָבִים בְּעַד עַב הָעֲנָנִים:

טו

(שם סימן קע"א).

מְלוּנַת הֲדַסִּים וְעֶרֶשׂ בְּשָׂמִים
לְתָאֳמֵי צְבִיָּה בְּמַזַּל תְּאוֹמִים
לְנֵצֶר נְדִיבִים וְחֹטֶר נְצִיבִים
לְכָל-לֵב אֲהוּבִים בְּכָל-פֶּה נְעִימִים
חֲחִלַּת רְקָמוֹת וְגָבִישׁ וְרָאמוֹת
וּמִבְחַר עֲלָמוֹת לְמִבְחַר עֲלָמִים
וְגַם הַנְּזָמִים עֲלֵיהֶם קְסָמִים
לְבִלְתִּי הֱיוֹתָם לְבִלְתּוֹ שְׁלֵמִים (ד)

א) יגדל שלומו של ידיד אשר הוא רחוק ממני בגופו.
ב) ולבי יראה עיניו. ג) בכ"י ויאורו.
ד) מלשון שלמים הם אתנו, הנזמים אינם בשלום רק לחתן, ואם יקרב איש זר לנשק אותה, יזיקוהו, כאלו יש עליהם קסמים וכשופים, כן נ"ל.

טז

(שם סימן קע"ב).

שְׂאוּ כַּנְפֵי שְׁחָרִים וַעֲרָבִים
שְׂאוּ אֶל בֶּן־נְדִיבִים בַּת־נְדִיבִים
לְהַר הַמֹּר שְׂאוּ גִּבְעַת לְבוֹנָה
וְלִצְבִי חֵן שְׂאוּ יַעֲלַת אֲהָבִים
וְכִתְבוּ מִשְׁטָר מֹהַר וּמַתָּן
בִּרְקוּעֵי רְקִיעִים לָהּ כְּתָבִים [א]
לְבַת חַמָּה אֲשֶׁר נִשֵּׂאת לְכִימָה
וְהִיא שׁוּמָה בְּחַדְרֵי הַקְּרָבִים
וְהַלֵּבָב וְהַנֶּפֶשׁ, וְיֵקֶל,
תְּנוּ לָהּ [ב], לֹא כְּסָפִים אוֹ זְהָבִים
וְהַרְחִיקוּ יְמֵי פֵּרוּד, וְצַוּוּ
לְאַסֵּף הָרְחוֹקִים הַקְּרוֹבִים
וְשִׂפְתֵי חֵן אֲשֶׁר דָּמוּ שְׁבִיבִים
יְרִיקוּן עַל שְׂרוּף חֶשְׁקָם רְבִיבִים [ג]
וְצַוּוּ לַהֲטֵי חֶרֶב סְבִיבָם
וְיָסוּרוּ, וְיֵרֹמּוּ כְּרוּבִים [ד]
וְיִסְתּוֹפֵף בְּגַן נָעוּל בְּעָלָיו
וְיִכְבּוּ מִקְּרָבָיו הַלְּהָבִים

ביין

א) הכתבים של שטר מהר ומתן שתכתבו לה, כתבו אותם בגליונות הרקיעים. ובכ"י לא כתבים.

ב) תנו לה למהר ומתן הלב והנפש, וכל זה יהי' עדיין דבר קל לערכה.

ג) שפתי הכלה, הדומים באדמימותם לשביבי אש, עם כל זה הם מריקים כעין רביבי מטר ומים קרים על נפש עיפה השרופה באהבתם.

ד) ויסורו להטי החרב, וירומו הכרובים (שומרי ג"ע זה), כדי שיקרב החתן.

בְּיַיִן חִכָּה אֲשֶׁר יִסְעַד לְבָבוֹ
וְלֹא יִסְעַד לְבָבוֹ יֵין עֲנָבִים
אֲמִירִים מֵעֲצֵי עֵדֶן קְצוּבִים
אֲבָל מְמַחְצַב הַיְקָר חֲצוּבִים א)
חֲתֻנָּתָם ב) בְּעֵת רָצוֹן וְשָׂשׂוֹן
וְיָמִים לַעֲשׂוֹת חֶפְצָם עֲרֵבִים ג)

יז

(שם סימן קצ״א).

שְׁלוֹמוֹת נִקְבְּצוּ כַּיּוֹם הֲמוֹנִים
לְבֵית חָתָן מְפֹאָר בַּחֲתָנִים
וְטוֹבוֹת נִסְפְּחוּ תָמִיד אֲלֵיהֶם
בְּתוֹכוֹ ד) רָבְדוּ חֻפַּת חֲתָנִים
וְכִימָה חֻבְּרָה לִכְסִיל, וְהִנֵּה
מְאוֹרֵיהֶם עֲלֵי אֶרֶץ נְכוֹנִים
וּפוֹרוֹת ה) עַל־פְּנֵי אֶרֶץ, כְּמוֹהֶם
יְהִי גִזְעָם וְעַל פֹּארוֹת אֱמוּנִים ו)

קחה

א) החתן והכלה, הנמשלים לענפים כרותים מעצי עדן, ולא זו בלבד אלא חצובים ממחצב הכבוד.
ב) פיום המאמר הקודם. ג) אחראים. ד) בבית החתן.
ה) ענין פריה ורביה, כימה וכסיל שנתחברו תפרינה ותרבינה על פני הארץ, כן כ״ל. ובכ״י ופארות.
ו) כמוהם יהי גזעם, וכמוהם יהיו גם הענפים האמונים וגדלים על פארותם, כלומר גם בני בניהם.

יח

(שם סימן רע"ח).

קְחָה מִן הַהֲדַס מִנְחַת עֲנָפָיו
אֲשֶׁר פָּרַשׂ עֲלֵי עַרְשָׂךְ כְּנָפָיו
אֲשֶׁר נָתַן רְפִידָתוֹ יְדִידוּת
וְרֶצֶף אַהֲבָה נָתַן רְצָפָיו
וְרוּחַ נֶאֱצַל מִבֵּית אֲצִילִים
נְשָׂאוֹ לַיְּדִיד רוּחַ נְשָׁפָיו
אֲמִיר בְּשֵׁם יְנִיפוּהוּ נְשָׁמוֹת
וְיִזַּל מֹר וְנֹפֶת עַל־מְנִיפָיו
סְעִיף תֹּמֶר וְצַמַּרְתּוֹ כְּלִיל חֵן
וְלִידִידוֹ א) תְּרוּפָה מִטְּרָפָיו
וְגַן נָעוּל שְׁמָרוּהוּ כְרוּבָיו
וּפַרְדֵּס חֵן סְבָבוּהוּ שְׂרָפָיו
קְרַב חָתָן וְאַל־תִּירָא, לְמַעַן
בְּיָדְךָ אוֹת לְהָפֵר אֶת־כְּשָׁפָיו

יט

(שם סימן רפ"ח, והוא לחתן שמו יהודה).

צֳרִי גִלְעָד בְּפִי שָׂרָף מְעוֹפֵף
הֲיֵשׁ חֶפָּה עֲלֵי כָזֹאת תְּחוֹפֵף?
חֲשׁוּקָה דָמְתָה יוֹנַת רְחוֹקִים
אֲשֶׁר לָתוּר מְנוּחָה לָהּ תְּעוֹפֵף

א) בכ"י ולידודו.

סְבִיבָהּ יַחֲנֶה דֶּגֶל יְהוּדָה
וְהִיא גַּם הִיא סְבִיבוֹתָיו תְּחוֹפֵף [א]

כ

(חלק שני סימן מ"ז).

בֶּן פֹּרָת יְפֵה עַיִן   בֶּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן

עָפְרָה שָׁכְנָה קְרָבִים   לְדוֹדֵךְ שִׁירֵי אֲהָבִים
בֹּא נָדִיב לְבַת נְדִיבִים   כִּי טוֹב אַתְּ וְכִי טוֹבִים
דּוֹדַיִךְ מִיָּיִן:
מַה־נָּעֲמוּ שְׁנֵי נְטִיעִים   בָּאִים מִמְּקוֹר שׁוֹעִים
חֶבְרָתָם לְשַׁעֲשׁוּעִים   לַחֲבֵרִים וּמֵרֵעִים
שׁוֹתִים בְּמִזְרְקֵי יָיִן:
בֵּן יִשְׂמַח עִם אֶבְיוֹן   עַל מִקְדָּשׁ וְאַפִּרְיוֹן
יוֹם יֵשֵׁב בְּצֵל עֶלְיוֹן   וּבְשׁוּב יְיָ צִיּוֹן
יִרְאֶה עַיִן בְּעַיִן:
מַלְכּוֹ לְפָנָיו יַעֲבֹר   אָסִיר לְהַעֲלוֹת מִבּוֹר
וּמוֹטוֹת עֻלּוֹ יִשְׁבֹּר   וַיִּיקַץ גֹּאֲלוֹ כְּגִבּוֹר
מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן:

כא

(שם סימן נ').

בְּתוּלוֹת עַל־שִׁירָתָן   וְכִנּוֹר עַל־נְגִינָתוֹ
לַעֲלֹז הַיּוֹם בְּחָתָן   יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ:

[א] אולי צ"ל תְּחוֹפֵף, מן עלמות תופפות, מתופפות על לבביהן.

הֵיכַל כָּבוֹד כֻּלּוֹ | וְאַדֶּרֶת שַׁדַּי צִלּוֹ
צְאוּ וּרְאוּ קְהָלוֹ | בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לוֹ
אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ:

יוֹרֵשׁ מִמִּשְׁמֶרֶת יְלָדָיו | אֹהֶל נֶאֱמָנוּ יְתֵדָיו
וְגַם הוּא הוֹצִיא חֲסָדָיו | וְכָבוֹד עָשָׂה עַמּוּדָיו
וּנְדִיבוֹת רְפִידָתוֹ:

רוֹאָיו יֹאמְרוּ אַשְׁרָיו | בְּשַׁלְּמוֹ לָאֵל נְדָרָיו
כִּי יְמַלֵּא מְקוֹם הוֹרָיו | וּבְחִצִּים מִבְּנֵי נְעוּרָיו
יְמַלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ:

כָּזֹאת תִּהְיֶה מִשְׁאֶלֶת | בַּיִת וָהוֹן וּמֶמְשֶׁלֶת
וְאֵשֶׁת נְעוּרִים מַשְׂכֶּלֶת | וְיוֹתֵר מִזֹּאת לְתוֹחֶלֶת
יְיָ הוּא נַחֲלָתוֹ:

זְמַנּוֹ לְמַלֹּאת תַּאֲוָה | רֹאשׁוֹ מָשׂוֹשׂ וְחֶדְוָה
וְסוֹפוֹ אַחֲרִית וְתִקְוָה | וְלִהְיוֹת סֻכַּת שַׁלְוָה
סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ:

כב

(חלק שני מן החלק השני סימן ק׳).

מַה־יָּפִית יְפַת הָעַיִן | וּשְׁכוּרַת וְלֹא מִיַּיִן [א]:

הַיָּפָה אָנָה תֵּזְלִי? | וּלְאַט עֲדִי לְבָבוֹת מְשֹׁלִי [ב]
הַעַל חַטֹּאתָם תִּכְלִי [ג] | שֶׁחָטְאוּ בְּמַרְאֵה עָיִן?

א) מראה פניה לח ואדום, ונראית כשכורה.

ב) עֲדִי מלוכה על הלבבות בנחת, ולא כמושל עריץ ואכזרי.

ג) תמנעי, והוא חוזר למראיך ופניך הנזכרים אח"כ, כלומר הֲתִמָּנְעִי מראיך ותסתירי פניך מן הרואים, לעונש מה שחטאו מקדם בראיית העין?

נָא הַרְאִי אֶת־מַרְאַיִךְ   מַה־תַּחְשְׂכִי אֶת־פָּנַיִךְ
בַּל־יֶחֱזוּ בָךְ חוֹזַיִךְ   מִמֵּךְ לֹא תִשְׂבַּע עָיִן ?

הֵן לִבְנַת סַפִּיר לֶחְיֵךְ   וּמִתָּאֳרֵךְ עָדִית עֶדְיֵךְ [א]
אֵיךְ לֹא יָאוּ לְהַבִּיט יָפְיֵךְ   הַגֶּבֶר שְׁתוּם הָעָיִן ?

דּוֹדַי אֲשֶׁר יָעִיר לְהָבִים   לְכָה נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים
מִיַּיִן חִכִּים [ב] כִּי טוֹבִים   דּוֹדֶיךָ מִגֵּי־יָיִן [ג] :

שְׁתוּ דוֹדִים וְשִׁכְרוּ רֵעִים   בְּבֵית נָדִיב מַטַּע שַׁעֲשׁוּעִים
וּבְשִׂמְחַת בֶּן־שַׁעֲשׁוּעִים   הַשְׁקוּ הַנְּזִירִים יָיִן :

א) אינך צריכה לעדיים, כי תארך הוא עדיך.

ב) רמז לנשיקות, ובאמרו אחר זה כי טובים דודיך נראה שנתכוון לדעת הגאון שהביא הראב"ע בתחלת שיר השירים, שנקרא דודים הריר שתחת הלשון.

ג) כל טורי השיר הזה בעלי שבע תנועות, על כן תקנתי וכתבתי מגי יין, ובכ"י כתוב מיין.

שירי ר׳ יהודה הלוי

משתוקק לאדמת הקדש

והמחברות אשר כתב בדרכו

ובמקומות אשר חנה שם.

המחברות האלה תפרדנה לשלשה ראשים:

א שירים נכתבו בארץ ספרד (מן א עד ח).

ב שירים נכתבו בספינה מספרד למצרים (מן ט עד יט).

ג שירים ואגרות נכתבו בארץ מצרים (מן כ והלאה).

בארץ ספרד.

א

(דיואן חלק ראשון סי' י"ז, והוא רשות לשבת שמעו במחזור קלבריזי)

יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ תֵּבֵל קִרְיָה לְמֶלֶךְ רָב
לְךָ נִכְסְפָה נַפְשִׁי מִפַּאֲתֵי מַעֲרָב׃
הֲמוֹן רַחֲמַי נִכְמַר כִּי אֶזְכְּרָה קֶדֶם
כְּבוֹדֵךְ אֲשֶׁר גָּלָה וְנָוֵךְ אֲשֶׁר חָרָב׃
וּמִי יִתְּנֵנִי עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים, עַד
אֲרַוֶּה בְדִמְעָתִי עֲפָרֵךְ וְיִתְעָרָב׃
דְּרַשְׁתִּיךְ וְאִם מַלְכֵּךְ אֵין בָּךְ, וְאִם בִּמְקוֹם
צֳרִי גִלְעָדֵךְ נָחָשׁ שָׂרָף וְגַם עַקְרָב׃
הֲלֹא אֶת־אֲבָנַיִךְ אֲחוֹנֵן וְאֶשָּׁקֵם
וְטַעַם רְגָבַיִךְ לִי מִדְּבַשׁ יֶעֱרָב׃

ב

(שם סימן כ"ד).

לִבִּי בְמִזְרָח וְאָנֹכִי בְּסוֹף מַעֲרָב
אֵיךְ אֶטְעֲמָה אֵת אֲשֶׁר אֹכַל וְאֵיךְ יֶעֱרָב?
אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרַי וֶאֱסָרַי, בְּעוֹד
צִיּוֹן בְּחֶבֶל אֱדוֹם וַאֲנִי בְּכֶבֶל עֲרָב?
יֵקַל בְּעֵינַי כָּל־טוּב אֶרֶץ סְפָרַד, כְּמוֹ
יֵקַר בְּעֵינַי רְאוֹת עַפְרוֹת דְּבִיר נֶחֱרָב׃

ג

(שם סימן שע"א)

על חלום אשר חלם, והנה עומד בבית המקדש בשעת עבודה.

אֱלֹהַי! מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְדִידוֹת
וְקִרַבְתָּךְ בְּמַרְאֶה לֹא בְחִידוֹת
הֱבִיאַנִי חֲלוֹמִי מִקְדְּשֵׁי אֵל
וְשַׁרְתִּי [א]) מַלְאֲכוֹתָיו הַחֲמוּדוֹת
וְהָעוֹלָה וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ
וְסָבִיב תִּמֲרוֹת עָשָׁן כְּבֵדוֹת
וְנַעַמְתִּי בְּשָׁמְעִי שִׁיר לְוִיִּם
בְּסוֹדֵיהֶם לְסֵדֶר הָעֲבוֹדוֹת
הֱקִיצוֹתִי וְעוֹדִי עִמְּךָ אֵל
וְהוֹדֵתִי וְלָךְ נָאֶה לְהוֹדוֹת

ד

(שם סימן קפ"ב).

תשובה למשורר מְגַנֶּה תשוקתו לאדמת הקדש.

דְּבָרֶיךָ בְּמֹר [ב]) עֲבֵר רְקוּחִים
וּמִצּוּר הַרְרֵי הַמֹּר לְקוּחִים
וְלָךְ וּלְבֵית אֲבֹתֶיךָ חֲמֻדוֹת
אֲשֶׁר יִלְאוּ לְהַשִּׂיגָם שְׁבָחִים
פְּגַשְׁתָּנִי בְּמִדְבָּרִים עֲרֵבִים
בְּתוֹכָם אֹרְבִים נֹשְׂאֵי שְׁלָחִים [ג])

דברים

א) ורָאיתי. ב) בכ"י כמור. ג) חַרָבות.

דְּבָרִים אָרְבוּ תוֹכָם דְּבֹרִים
וְתוֹךְ יַעְרַת דְּבַשׁ קוֹצִים כְּסוּחִים
וְאִם כִּי לֹא שְׁלוֹם שָׁלֵם [א], יְבֻקַּשׁ
בְּעוֹדָהּ מְלֵאָה עִוְרִים וּפִסְחִים [ב]
לְמַעַן בֵּית אֱלֹהֵינוּ נְבַקֵּשׁ
שְׁלוֹמָהּ, אוֹ בְּעַד רֵעִים וְאַחִים
וְאִם כֵּן הוּא כְּדִבְרֵיכֶם, רְאוּ חֵטְא
עֲלֵי כָל־כֹּרְעִים נֶגְדָּהּ וְשָׁחִים
וְחֵטְא הוֹרִים שֶׁכָּנוּהָ כְּגֵרִים
וְקָנוּ שָׁם לְמֵתֵיהֶם צְרִיחִים [ג]
וְתֹהוּ מַעֲשֵׂה אָבוֹת חֲנוּטִים
וּפִגְרֵיהֶם אֱלֵי אַרְצָהּ שְׁלוּחִים [ד]
וְהִנֵּה בַּעֲבוּרָהּ [ה] נֶאֱנָחִים
וְהָאָרֶץ מְלֵאָה נֶאֱלָחִים
וְלָרִיק מִזְבְּחוֹת אָבוֹת בְּנוּיִים
וְלַשָּׁוְא קָרְבוּ שָׁם הַזְּבָחִים [ו]
הֲטוֹב שֶׁיִּהְיוּ מֵתִים זְכוּרִים
וְהָאָרוֹן וְהַלּוּחוֹת שְׁכוּחִים?
נְשַׁחֵר אֶת־מְקוֹם שַׁחַת וְרִמָּה
וְנִטּוֹשׁ אֶת־מְקוֹר חַיֵּי נְצָחִים?
הֲלָנוּ נַחֲלָה רַק מִקְדְּשֵׁי אֵל?
וְאֵיךְ נִהְיֶה לְהַר קָדְשׁוֹ שְׁכֵחִים?
הֲיֵשׁ לָנוּ בְּמִזְרָח אוֹ בְמַעֲרָב
מְקוֹם תִּקְוָה, נְהִי עָלָיו בְּטוּחִים?

אבל

א) ירושלים. ב) רמז ליבוסי, עיין שמואל ב' ה' פסוק ו' וח'. ג) כאברהם. ד) כיעקב ויוסף. ה) בכ"י בעבודה. ו) בכ"י מזבחים.

אֲבָל אֶרֶץ אֲשֶׁר מָלְאָה שְׁעָרִים
לְנֶגְדָּם שַׁעֲרֵי שַׁחַק פְּתוּחִים
כְּהַר סִינַי וְהַכַּרְמֶל וּבֵית אֵל
וּבָתֵּי הַנְּבִיאִים הַשְּׁלוּחִים
וְכִסְאוֹת כֹּהֲנֵי כִסֵּא יְיָ
וְכִסְאוֹת הַמְּלָכִים הַמְּשׁוּחִים [א]?
וְלָנוּ גַם לְבָנֵינוּ יְעָדָהּ
וְאִם צִיִּים שְׁכָנוּהָ וְאוֹחִים
הֲלֹא כֵן נִתְּנָה קֶדֶם לְאָבוֹת
וְכֻלָּהּ נַחֲלַת קוֹצִים וְחוֹחִים [ב]
וְהֵם מִתְהַלְּכִים אָרְכָּהּ וְרָחְבָּהּ
כְּמִתְהַלֵּךְ בְּפַרְדֵּס בֵּין צְמָחִים
וְהֵם גֵּרִים וְתוֹשָׁבִים, וְדֹרְשִׁים
מְקוֹם קֶבֶר וּמָלוֹן שָׁם לְאֹרְחִים
וְשָׁם הִתְהַלְּכוּ לִפְנֵי יְיָ
וְלָמְדוּ הַשְּׁבִילִים הַנְּכֹחִים
וְאָמְרוּ כִּי רְפָאִים שָׁם יְקוּמוּן
וְיֵצְאוּ שֹׁכְבִים תַּחַת בְּרִיחִים
וְכִי שָׁם תַּעֲלֹזְנָה הַגְּוִיּוֹת
וְתָשֹׁבְנָה נְפָשׁוֹת לַמְּנוּחִים
רְאֵה נָא גַם־רְאֵה דוֹדִי וְהָבֵן [ג]
וְסוּר מִמּוֹקְשִׁים צִנִּים וּפַחִים
וְאַל תַּשִּׁיאֲךָ חָכְמָה יְוָנִית
אֲשֶׁר אֵין לָהּ פְּרִי כִּי אִם פְּרָחִים

ופריה

א) היש לנו במזרח או במערב מקום תקוה? ולא זו בלבד אלא היש לנו ארץ ששעריה מכוונים כנגד שערי שמים, כמו שהם הר סיני וכרמל וכו' וכו'?

ב) בכ"י קולים בסוחים, ורחוק בעיני שישתמש המשורר במלה אחת בסוף החרוז שתי פעמים בשיר אחד.

ג) בכ"י והבין.

וּפִרְיָהּ כִּי אֲדָמָה לֹא רְקוּעָה
וְכִי לֹא אָהֳלֵי שַׁחַק מְתוּחִים א)

וְאֵין רֵאשִׁית לְכָל־מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית
וְאֵין אַחֲרִית לְחִדּוּשׁ הַיְרָחִים

שְׁמַע דִּבְרֵי נְבוֹנֶיהָ נְבֻכִים
בְּנוּיִים עַל־יְסוֹד תֹּהוּ וְטוּחִים

וְתָשׁוּב לָךְ בְּלֵב רֵיקָם וְנָעוּר
וּפֶה מָלֵא בְּרֹב שִׂיגִים וְשִׂיחִים

וְלָמָּה־זֶּה אֲבַקֶּשׁ־לִי אֳרָחוֹת
עֲקַלְקַלּוֹת, וְאֶעֱזֹב אֵם אֳרָחִים?

ה

(שם סימן ל"ג).

יוֹם נִכְסְפָה נַפְשִׁי לְבֵית הַוַּעַד
וַיֹּאחֲזֵנִי לִנְדוֹדִים רָעַד

סָבַב גְּדָל־עֵצָה עֲלִילוֹת לִנְדוֹד
וָאֶמְצָאָה בִשְׁמוֹ בְלִבִּי סָעַד

עַל־כֵּן אֲנִי מִשְׁתַּחֲוֶה אֵלָיו בְּכָל
מַסָּעַי, וְאוֹדֶנּוּ עֲלֵי כָל־צָעַד

א) אם יש לה פרי, זה פריה, שהיא מלמדת קדמות העולם, ושמעולם לא נרקעה הארץ ולא נמתחו השמים, אלא כמו שאנו רואים אותם כך היו מעולם.

ו

(שם סימן קכ"ט).

וזאת השירה אשר שר ר' **יוסף בן צדיק** (דיין בקרטובה משנת **דתתצ"ח** עד שנת **דתת"קט**) לכבוד ר' יהודה הלוי כאשר עבר רבי יהודה דרך קרטובה, ושלח אליו ר' יוסף את השירה הזאת עם מתנה.

יְמִינֵנוּ בְּחֵיק קֹצֶר עֲצוּרָה
וְעַל־כֵּן תַּאֲוַת נֶפֶשׁ בְּצוּרָה [א]
וּמַה־יֵּשׁ לִמְבַשֵּׂר זֶה, יְהוּדָה,
בְּיָדֵנוּ לְהוֹצִיא לוֹ בְּשׂוֹרָה?
אֲבִי הַשִּׁיר כְּאִלּוּ טִפְּחוּהוּ
יְדֵי אָגוּר וְאָמַנְתּוֹ דְבוֹרָה
יְצוֹדֵד הַנְּפָשׁוֹת רַק לְרָצוֹן
בְּלִי יָקוּשׁ וְלֹא רֶשֶׁת מְזוֹרָה
לְבַד בִּשְׂפַת דְּבַשׁ וּדְבַר נְגִידִים
וְחֵךְ כַּמָּן וְטַל מִלָּה בְרוּרָה
הֲגוּר אַרְיֵה יְהוּדָה, אוֹ צְבִי? כִּי
חֲלוּשָׁה נִמְצְאָה בוֹ עִם גְּבוּרָה [ב]
לְזֵכֶר פָּעֳלוֹ רוּחַ קְנֵה מוֹר
וְאוֹר מִזָּהֳרוֹ כִּקְנֵי מְנוֹרָה
כְּלִיל יֹפִי, אֲחִי שֵׂכֶל, צְבִי חֵן,
אֲבִי מוּסָר, יְלִיד חָכְמָה וְתוֹרָה

הכי

א) מפני קוצר ידנו נמנע ממנו מעשות לכבודך כל אשר הי' בלבנו לעשות.
ב) התהלה הזאת יאתה מאד לשירי ר"י הלוי, כי (כדברי בעל התחכמוני מחברת י"ח) תמצא שיריו פשוטים וחלקים, ורכים וחזקים, וערבים ומתוקים.

הֲכִי מַעֲלָה לְךָ יָפָה בְּעֵין כֹּל
וּמוּדַעַת כְּשֶׁמֶשׁ הַמְּאִירָה
וּמִי זֶה גָּדְלְךָ יוּכַל לְהַשִּׂיג?
וְדֵי אַהֲבָה לְךָ בַּלֵּב נְצוּרָה
וְדוֹדֶיךָ מְתֵי מִסְפָּר יְבַקְּשׁוּ
לְשַׁחֶרְךָ בְּיָד לִמְאֹד קְצָרָה
וְהֵם בֶּן־קִישׁ וְאַתָּה אִישׁ אֱלֹהִים
וְלֹא מָצְאוּ לְהָבִיא לְךָ תְּשׁוּרָה
לְבַד בִּרְכַּת אֱנוֹשׁ הוֹאֵל וְתִיקַר
בְּעֵינֶיךָ וְאִם אֵינָהּ יְקָרָה
וְתִרְצֶנָּה רְצוֹת הָאֵל תְּרוּמַת
חֲצִי שֶׁקֶל בְּעַד נֶפֶשׁ תְּמוּרָה

וזאת תשובת ר׳ יהודה הלוי לר׳ יוסף.
(שם סימן ש״ל).

שְׂפָתִי הָיְתָה אֶתְמוֹל יְתֵרָה
אֲבָל הַיּוֹם מְצָאתִיהָ חֲסֵרָה
וְיַלְדֵי הַמְּזִמּוֹת לֹא מְצָאתִים
וְלֹא הָיְתָה מְזִמָּתִי עֲקָרָה [א]
עֲרוּגוֹת חַסְדְּכֶם לַשְׁקוֹת בְּטַל שִׁיר
אֲבַקֵּשׁ עָב, וְהֶעָב נֶעֱצָרָה
וְגַם כִּי שִׁמְשְׁכֶם כִּסָּה מְאוֹרִי
וְעִם שֶׁמֶשׁ הֲיָאִיר אוֹר מְנוֹרָה?
וְאֵין חָדָשׁ בְּזִכְרֵי מַעֲלַתְכֶם
וְהִיא עַל־פִּי זְמָן תָּמִיד סְדוּרָה [ב]

[א] לא מצאתי ילדי מזומות, גם כי מלפנים לא היתה מזמתי עקרה.
[ב] הזמן מגיד תמיד מעלתכם (הפלגה שירית), ואין חדוש אם גם אני אזכרה.

הֲכִי א) כָּל־נַחֲלֵי מִשְׂרָה וְתוֹרָה
צְעִירֵיכֶם, וְלָכֶם הַבְּכוֹרָה
מְסַכְתֶּם לִי אֲהָבוֹת עִם נְדָבוֹת
וְנַפְשִׁי בַעֲסִיסֵיהֶן שְׁכוּרָה
וְעָברוּ מִיָּדֵיכֶם בִּי נְהָרוֹת
וְזָרְחָה מִפְּנֵיכֶם לִי נְהָרָה
מְשָׁכוּנִי עֲבֹתוֹת אַהֲבַתְכֶם
וְהֵן נַפְשִׁי אֱמֶת בָּכֶם קְשׁוּרָה
הֲלֹא דַי כִּי קְנִיתֶם אֶת־לְבָבִי
בְּאַהֲבַת לֵב פְּנִינֶיהָ טְהוֹרָה
עֲדֵי תַרְבּוּ מְחִירוֹ עוֹד, לְמַעַן
תְּהִי לָכֶם חֲזָקָה בוֹ גְמוּרָה
שְׁאֵלָתִי יְדִידוּתְכֶם לְבַדָּהּ
וְאֵין דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה

ז

וזאת אשר כתב ר' יהודה לר' יוסף הנ"ל ביום נסעו מקרטובה.

(שם סימן כ"ט).

גְּבִיר תּוֹרָה וְגִבּוֹר הַתְּעוּדָה,
יְהוּדָה! קַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה ב)
וְיִשָּׂא אֶת־שְׁלוֹמְךָ לוֹ בְּכָל־יוֹם
כְּנַף בָּרָק וְלֹא כַנְפֵי חֲסִידָה

א) לא נמנעו המשוררים הקדמונים לומר הֲכִי להוראת כִּי, בחשבם שתבא הֲ לאמתת הדבר (עיין רד"ק סוף ערך כִּי).

ב) המשורר מדבר אל לבו ומזרז את עצמו לקדם בתודה את פני ר' יוסף אשר הוא גביר תורה וכו'.

קְחָה מִפִּיו לְךָ תּוֹרָה וְשִׂים אֵת
אֲמָרָיו עַל־לְבָבְךָ לְעֵדָה
וְלֵב כּוֹסֵף לְרַב יוֹסֵף יְאַסֵּף
פְּרִי דָתוֹ בְּטֶרֶם הַפְּרִידָה
הֲלֹא רַב מִמְּךָ דֶרֶךְ לְהַרְחִיק
קְחָה מִמַּעֲדַנֵּי פִיו לְצֵדָה
וּמִלָּתוֹ רְאֵה עֻגַת רְצָפִים [א]
סְעַד וָלֵךְ בְּכֹחַ הַסְּעוּדָה
לְקוֹט הַמָּן [ב] לְךָ הַיּוֹם, וּמָחָר
תְּבַקְשֶׁהוּ כְּבַקֵּשׁ הָאֲבֵדָה
וְהָשֵׁב לוֹ אֱמֶת מִנְחָה שְׁלוּחָה
פְּנִינֵי שִׁיר בְּכָל־אֶבֶן חֲמוּדָה
וְאוּלַי חֵן תְּהִי מוֹצֵאת בְּעֵינָיו
וְאוּלַי תֶּעֱרַב מִנְחַת יְהוּדָה

ח

(שם סימן קכ״ג).

בעברו בגרנאטה ולא ראה את ר׳ יהודה בן גיאת.

בְּעָבְרִי עַל־פְּנֵי רִמּוֹן מְפַחֵד
וּפָנַי קִדְּמוּ כָל־דוֹד וְגוֹאֵל
מְקוֹם פִּגְעָם קְרָאתִיו מַחֲנַיִם
כְּמוֹ פָגְעוּ בְיַעֲקֹב מַלְאֲכֵי אֵל
וְאִלּוּ אֶחֱזֶה הָרַב יְהוּדָה
קְרָאתִיו מַחֲנַיִם עִם פְּנוּאֵל

א) חשוב דבריו כאלו הם עגת רצפים שאכל אליהו (מלכים א׳ י״ט ו׳), ובכ״י כתוב ומלבו. ב) בכ״י היום.

על הים·

ט

(שם סימן ע״ג).

הֲצִיקַתְנִי תְשׁוּקָתִי לְאֵל חַי
לְשַׁחֵר אֶת־מְקוֹם כִּסְאוֹת מְשִׁיחָי
עֲדֵי כִּי לֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק
בְּנֵי בֵיתִי וְאֶת־רֵעַי וְאֶחָי
וְלֹא אֶבְכֶּה עֲלֵי פַּרְדֵּס נְטַעְתִּיו
וְהִשְׁקִיתִיו וְהִצְלִיחוּ צְמָחָי [א)]
וְלֹא אֶזְכֹּר יְהוּדָה וַעֲזַרְאֵל
שְׁנֵי פִּרְחֵי יְקָר מִבְחַר פְּרָחָי
וְאֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר כַּבֵּן חֲשַׁבְתִּיו
יְבוּל שִׁמְשִׁי וְטוּב גֶּרֶשׁ יְרָחָי [ב)]
וּכְמְעַט אֶשְׁכְּחָה בֵּית הַתְּפִלָּה
אֲשֶׁר הָיוּ בְּמִדְרָשָׁיו מְנוּחָי
וְאֶשְׁכַּח תַּעֲנוּגֵי שַׁבְּתוֹתַי
וְהֶדֶר מוֹעֲדֵי וּכְבוֹד פְּסָחָי
וְאֶתֵּן אֶת־כְּבוֹדִי לַאֲחֵרִים
וְאֶעֱזֹב לַפְּסִילִים אֶת־שְׁבָחָי
הֲמִירוֹתִי בְּצֵל שִׂיחִים הֲדָרַי
וּבִמְסוּכַת סְבַךְ חֹסֶן בְּרִיחָי

ונפשי

א) נראה שהכוונה על בית המדרש שהיה מלמד בו תורה לבחורים·
ב) שלשה אלה נראה שהיו חשובי תלמידיו·

וְנַפְשִׁי שָׂבְעָה רָאשֵׁי בְשָׂמִים
וְרֵיחַ נַעֲצוּץ שַׂמְתִּי רִקְחִי א)
וְחָדַלְתִּי הֲלוֹךְ עַל־כַּף וְעַל־אַף
וְנָתַתִּי בְּלֵב יַמִּים אָרְחִי
עֲדֵי אֶמְצָא הֲדוֹם רַגְלֵי אֱלֹהַי
וְשָׁמָּה אֶשְׁפְּכָה נַפְשִׁי וְשִׂיחִי
וְאֶסְתּוֹפֵף בְּהַר קָדְשׁוֹ, וַאֲקַבִּיל
לְפִתְחֵי שַׁעֲרֵי שַׁחַק פִּתְחִי
וְאַפְרִיחַ בְּמֵי יַרְדֵּן נִרְדִּי
וְאַצְמִיחַ בְּשִׁילוֹחַ שִׁלְחִי
אֲהַלֵּל אֶת־שְׁמוֹ מִדֵּי חַיּוֹתִי
וְאוֹדֶנּוּ עֲדֵי נֵצַח נִצְחִי

ו

(שם סימן שע"ו).

קִרְאוּ עָלַי בָּנוֹת וּמִשְׁפָּחוֹת
שָׁלוֹם, וְעַל אַחִים וְעַל אָחוֹת
מֵאֵת אֲסִיר תִּקְוָה אֲשֶׁר נִקְנָה
לַיָּם, וְשָׂם רוּחוֹ בְּיַד רוּחוֹת
דָּחוּי בְּיַד מַעְרָב אֱלֵי מִזְרָח
זֶה יַעֲבוֹר לנחות וְזֶה לנחות ב)

א) לשעבר היו לי ראשי בשמים לרוב, ועתה בספינה אין לי עצי בשמים להריח, רק הפחותים שנעלים.

ב) הרוח המערבי היה מביא אותו אל מחוז חפצו, ורוח מזרחי היה מרחיקו מדרכו, ושני הרוחות האלה היו דוחים את הספינה איש לרעהו,

בֵּינוֹ וּבֵין מָוֶת כְּפֶשַׂע, אַךְ
בֵּינוֹ וּבֵינָיו מַעֲבֶה לוּחוֹת
קָבוּר בְּחַיָּיו בַּאֲרוֹן עֵץ, לֹא
בַּקַּרְקַע, וְלֹא אַרְבַּע, אֲבָל פָּחוֹת
יוֹשֵׁב וְאֵין לַעֲמֹד עֲלֵי רַגְלָיו
שׁוֹכֵב וְאֵין רַגְלָיו מְשֻׁלָּחוֹת
חוֹלֶה וְיִירָא מִפְּנֵי גוֹיִם
גַּם מִפְּנֵי לִסְטִים וּמֵרוּחוֹת
חֹבֵל וּמַלָּח כָּל־בְּנֵי פִרְחָה
הֵם הַסְּגָנִים שָׁם וְהַפַּחוֹת

זה עקר כוונת הבית הזה, אך הרבה יגעתי להבין מלת לנחות האמורה כאן לשתי הוראות שונות, והשערות הרבה ופתרונים שונים עלו במחשבתי, ולא נתקררה דעתי באחד מהם, ועל כן הנחתי התבה בלא נקוד, כי אמנם הכ"י אשר בידי איננו מנוקד · ותחת המליצה הזאת שאני מניח לעת עתה בלא פירוש, אפרש מליצה ממליצות משורר אחר שהנחתי לשעבר בלא פירוש, והיא בקינת ר' משה בן עזרא על מיתת ר' יוסף בן מיימון (עיין כ"ח ד', עמוד **90**), וזה לשונה: כִּי נֶעֶצְרוּ עָבֵי חֲבוּנוֹת וְיָמִין בַּהֲלֹךְ־צֶדֶק נְעִימוֹת, ונ"ל כי מלות נֶעֶצְרוּ עָבֵי עומדות במקום שתים, וכמו שהמשורר מיחס עננים לתבונות, שמריקים מטר חכמה, ככה הוא מיחס עננים אל הימין הפרושה לעני, והעבים האלה הוא אומר שהיו נעימות בהלוך צדק, כלומר נעימות בשפיכת הצדקה, על דרך תלכנה חלב · ואגב גררא עוד אחרת אודיע, והוא כי הלשון שהעתקתי שם (ע' **202**) מפירוש אבות כ"י, ואמרתי כי אולי לקוח הוא מדברי רז"ל, יפה כיונתי, ומצאתי אח"כ מקורו במס' סופרים פרק י"ו הל' ה', ועכשיו שראיתי המאמר בשלמותו, ראיתי שאין המכוון בו מה שהייתי סבור כשלא ראיתי רק תחלתו ·

אחרי כתבי ההערה הזאת שמעתי מאחד מתלמידי (הבחור המשכיל ר' יהודה אריה אוסימו) פירוש חדש למליצת זה יעבור לנחות וזה לנחות, ולפי דעתו אין מלת לנחות אמורה לשתי הוראות, אך היא תמיד מענין לנחותם הדרך, והכוונה רוח מערבי עובר להנהיג הספינה, וגם רוח מזרחי עובר להנהיג הספינה, והנה הם מריבים זה עם זה, ודוחים את הספינה מזה לזה · והנה הפירוש הזה פשוט מאד, ומתישב על הדעת, אלא שנ"ל בלתי נהוג אצל המשוררים הקדמונים להזכיר פֹעל שתי פעמים זו אצל זו להוראה אחת ·

לֹא לַחֲכָמִים שָׁם וְגַם לֹא חֵן
לַיּוֹדְעִים, רַק יוֹדְעִים לְשַׁחוֹת
יִתְעַצְּבוּ רֶגַע לְזֹאת פָּנַי
אַךְ יַעֲלֹז [ח] הַלֵּב וְהַטּוּחוֹת
עַד אֶשְׁפְּכָה נַפְשִׁי בְּחֵיק הָאֵל
נֹכַח מְקוֹם אָרוֹן וּמִזְבְּחוֹת
אֶגְמוֹל לְאֵל גּוֹמֵל לְחַיָּבִים
טוֹבוֹת, בְּטוּב שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת

יא

(שם סימן י"ח).

אֱלֹהַי! אַל־תְּשַׁבֵּר מִשְׁבְּרֵי יָם
וְאַל־תֹּאמַר לְצוּלַת יָם חֳרָבִי
עֲדֵי אוֹדֶה חֲסָדֶיךָ וְאוֹדֶה
לְגַלֵּי יָם וְרוּחַ מַעֲרָבִי
יְקָרְבוּ מְקוֹם עַל אַהֲבָתֶךָ
וּמֵעָלַי יְסִירוּן עַל עֲרָבִי
וְאֵיךְ לֹא יִתְּמוּ לִי מִשְׁאֲלוֹתַי
וּבָךְ אֶבְטַח וְאַתָּה הוּא עֲרָבִי [ט]

יב

הֵבָא מַבּוּל וְשָׂם תֵּבֵל חֲרֵבָה
וְאֵין לִרְאוֹת פְּנֵי אֶרֶץ חֲרֵבָה

ח) בכ"י איך יעלו. ט) מבטיחי, לשון ערב וערבון.

וְאֵין אָדָם וְאֵין חַיָּה וְאֵין עוֹף
הֲסַף הַכֹּל וְשָׁכְנוּ מַעֲצֵבָה
וּבְרָאוֹת הָר וְשׁוּחָה לִי מְנוּחָה
וְאֶרֶץ הָעֲרָבָה לִי עֲרֵבָה
וְאַשְׁגִּיחַ לְכָל־עוֹבֵר וְאֵין כֹּל
אֲבָל מַיִם וְשָׁמַיִם וְתֵבָה
וְלִוְיָתָן בְּהַרְתִּיחוֹ מְצוּלָה
וְאֶחְשֹׁב כִּי תְהוֹם יַחְשֹׁב לְשֵׂיבָה
וְלֵב הַיָּם יְכַחֵשׁ בָּאֳנִיָּה
כְּאִלּוּ הִיא בְיַד הַיָּם גְּנֵבָה
וְיָם יִזְעַף וְנַפְשִׁי תַעֲלֹז, כִּי
אֱלֵי מִקְדַּשׁ אֱלֹהֶיהָ קְרֵבָה

יג

(שם סימן ע״ב).

לעמת רוח מערבית.

זֶה רוּחֲךָ, צַד מַעֲרָב! רָקוּחַ [א]
הַנֵּרְדְּ [ב] בִּכְנָפָיו וְהַתַּפּוּחַ
מֵאוֹצְרוֹת הָרֹכְלִים מוֹצָאֲךָ
כִּי אֵינְךָ מֵאוֹצְרוֹת הָרוּחַ

א) רוח מערבי היה מביאו למחוז חפצו, על כן הוא פונה אליו ומשבחו, ומבקש ממנו שיוסיף לנשוב בספינה בלא הפסק · והנה דרך מליצה והפלגה שיריית הוא אומר לצד מערבי: זה רוחך הוא נותן ריח טוב כמעשה רוקח, וכאלו בכנפיו נרדים ותפוחים ·

ב) לא נמנע ר״י הלוי להניע השוא השני בסוף תבה, וזה מצוי הרבה בדיואן שלו, וז״ל בכוזרי מאמר שני סי׳ ע״ח: ותחלת מה שיפסד במקלב השיר ענין אלה השני נחים, וע״ש בקול יהודה דף קכ״ד ריש עמוד ג׳ ·

כַּנְפֵי דְרוֹר תָּנִיף, וְתִקְרָא לִי דְרוֹר
וּכְמֹר דְּרוֹר מִן־הַצִּרוֹר לָקוּחַ [א]
מַה־נִּכְסְפוּ לָךְ עַם אֲשֶׁר בִּגְלָלָךְ
רָכְבוּ בְּגַב הַיָּם עֲלֵי גַב־לוּחַ!
אַל־נָא תְרַפֶּה יָדְךָ מִן־הָאֳנִי
כִּי יַחֲנֶה הַיּוֹם וְכִי יָפוּחַ [ב]
וּרְקַע תְּהוֹם וּקְרַע לְבַב יַמִּים, וְגַע
אֶל הַרְרֵי־קֹדֶשׁ וְשָׁם תָּנוּחַ
וּגְעַר בְּקָדִים הַמְסָעֵר יָם, עֲדֵי
יָשִׂים לְבַב הַיָּם כְּסִיר נָפוּחַ
מַה־יַּעֲשֶׂה אָסוּר בְּיַד הַיָּצוּר, אֲשֶׁר
פַּעַם יְהִי עָצוּר, וְעֵת שָׁלוּחַ?
אַךְ סוֹד שְׁאֵלָתִי בְּיַד מָרוֹם, וְהוּא
יוֹצֵר מְרוֹם הָרִים וּבוֹרֵא רוּחַ

יד

(שם סימן רי"ב).

הֲיוּכְלוּ פְּגָרִים הֱיוֹתָם חֲדָרִים
לְלִבּוֹת קְשׁוּרִים בְּכַנְפֵי נְשָׁרִים?
לְאִישׁ קֵץ בְּחַיָּיו וְכֹל מַאֲוַיָּיו
לְגוֹלֵל לְחָיָיו בְּמִבְחַר עֲפָרִים
וּפָחַד וְחָרַד וְדִמְעוֹ בְּמוֹרָד
לְהַשְׁלִיךְ סְפָרַד וְלָתוּר עֲבָרִים

א) דרור הראשון שם עוף, השני ענין חירות, והשלישי תאר למור. אתה מנפנף כנפיך כעוף, להביא אותי למקום חירותי, והנה ריחך טוב לי כמר דרור.

ב) לא ביום ולא בלילה.

וְלִרְכֹּב אֳנִיּוֹת   וְלִדְרֹךְ בְּצִיּוֹת
מְעוֹנוֹת אֲרָיוֹת   וְהַרְרֵי נְמֵרִים
וְגָעַר בִּדוֹדִים   וּבָחַר נְדוֹדִים
וְנָטַשׁ חֲדָרִים   וְשָׁכַן חֲרֵרִים
וּמָצְאוּ בְעֵינָיו   זְאֵבֵי יְעָרִים
כְּחֵן א) הַבְּתוּלוֹת   בְּעֵינֵי נְעָרִים
וְחָשַׁב יְעֵנִים   לְשָׁרִים וְנֹגְנִים
וְשַׁאֲגַת כְּפִירִים   שְׁרִיקוֹת עֲדָרִים
וְשָׁם שַׁעֲשׁוּעָיו   בְּמוֹקְדֵי צְלָעָיו
וּפַלְגֵי דְמָעָיו   כְּפַלְגֵי יְאוֹרִים
וַיַּעַל גְּבָעוֹת   וַיֵּרֶד בְּקָעוֹת
לְהָקִים שְׁבוּעוֹת   וְשַׁלֵּם נְדָרִים
וַיִּסַּע וַיִּצְעַן   וַיַּעֲבֹר בְּצוֹעַן
לְאֶרֶץ כְּנַעַן   לְמִבְחַר קְבָרִים
וְתוֹכָחוֹת מְרִיבָיו   חֲלִיפוֹת ב) סְבִיבָיו
וַיִּשְׁמַע וַיַּחֲרֵשׁ   כְּלֹא אִישׁ דְּבָרִים
וְכַמָּה יְרִיבֵם?   וְכַמָּה יְשִׁיבֵם?
וּמַה־יַּעֲצִיבֵם?   וְהֵמָּה שִׁכּוֹרִים
וְאֵיךְ אִשְּׁרוּהוּ   בַּעֲבֹדוֹת מְלָכִים!
אֲשֶׁר הִיא בְעֵינָיו   עֲבֹדַת אֲשֵׁרִים.
הֲטוֹב כִּי יְאֻשַּׁר   אֱנוֹשׁ טוֹב וְיָשָׁר
כְּצִפּוֹר מְקֻשָּׁר   בְּיַד הַצְּעִירִים?
פְּנֵי הַשְּׁחָרִים   בְּעֵינָיו שְׁחוֹרִים
וְכוֹס מַמְתַּקִּים   בְּפִיו מַמְרוֹרִים
בַּעֲבֹדוֹת פְּלִשְׁתִּים   וְהַגֵּרִים וְחִתִּים
וְלִבּוֹ מְפַתִּים   אֱלֹהִים אֲחֵרִים

א) בכ"י כעין.   ב) מתקדשות תמיד.

לְבַקֵּשׁ רְצוֹנָם   וְלַעֲזוֹב רְצוֹן אֵל
וְלִבְגוֹד בְּיוֹצֵר   וְלַעֲבֹד יְצוּרִים
מִיְּגַע וְעָמֵל   וְלָחוּץ וְאֻמֵל
וְנִכְסָף לְכַרְמֶל   וְקִרְיַת יְעָרִים
לְבַקֵּשׁ סְלִיחוֹת   בְּקִבְרֵי מְנוּחוֹת
לְאָרוֹן וְלוּחוֹת   אֲשֶׁר שָׁם קְבוּרִים
אֲצַפֶּה לְעָבְרָם   וְאֶעְטֹף בְּקִבְרָם
וְעֵינַי לְשִׁבְרָם   יְפִיצוּן נְהָרִים
וְכָל א) רַעְיוֹנַי   חֲרֵדִים לְסִינַי
וְלִבִּי וְעֵינַי   לְהַר הָעֲבָרִים
וְאֵיךְ לֹא אֲבַכֶּה   וְדֶמַע אֲסַכֶּה?
וּמִשָּׁם אֲחַכֶּה   תְּחִיַּת פְּגָרִים
וְשָׁם הַכְּרוּבִים   וְלוּחוֹת כְּתוּבִים
בְּעַד הָרְגָבִים   וּבִמְקוֹם סְתָרִים
מְקוֹם הַפְּלָאוֹת   וְעֵין הַנְּבוּאוֹת
וּבִכְבוֹד צְבָאוֹת   פְּנֵיהֶם מְאִירִים
עֲפָרוֹ אֲחוֹנֵן   וְאֶצְלוֹ אֶקֹּנֵן
וְעָלָיו אֲקוֹנֵן   כְּבַעַל הַקְּבָרִים
וְסוֹף מַחְשְׁבוֹתַי   הֱיוֹת מוֹשְׁבוֹתַי
בְּקִבְרוֹת אֲבוֹתַי   וּבִרְשׁוּת טְהוֹרִים
עֲלִי, הַסְּפִינָה!   וְדִרְשִׁי מְדִינָה
אֲשֶׁר לַשְּׁכִינָה   בְּתוֹכָהּ חֲדָרִים
וְחוּשִׁי בְעוּפֵךְ   וְיַד אֵל תְּנִיפֵךְ
וְקִשְׁרִי כְּנָפֵךְ   בְּכַנְפֵי שְׁחָרִים
לְנָדִים וְנָעִים   בְּרוּחַ קְלָעִים
וְלִבּוֹת קְרוּעִים   לְאֶלֶף גְּזָרִים ב)

א) בכ"י וכן · ב) בכ"י קרועים ·

וְיָרֵא אֲנִי מֵ־־ עֲוֹנוֹת נְעוּרִים
אֲשֶׁר הֵם בְּסִפְרֵי אֱלֹהֵי סְפוּרִים
וְאַף כִּי עֲוֹנוֹת יְמֵי הַזְּקוּנוֹת
חֲלִיפוֹת וּמִתְחַ־־ דְּשׁוֹת לַבְּקָרִים
וְאֵין לִי תְּשׁוּבָה בְּעַד הַמְּשׁוּבָה
וְאָנָה אֲנִי בָא בְּבֵין הַמְּצָרִים
אֲסַכֵּן בְּעַצְמִי וְאֶשְׁכַּח אֲשָׁמִי
וְנַפְשִׁי וְדָמִי בְּיַד חֵמָא מְסוּרִים
אֲבָל יֵשׁ בְּטוּחַ בְּמַרְבֶּה סְלוֹחַ
וְחַיִל וְכֹחַ לְמוֹצִיא אֲסִירִים
וְאִם דָּן וְנִפְרַע וְיוֹסִיף וְיִגְרַע
עֲלֵי טוֹב וְעַל רָע שְׁפָטָיו יְשָׁרִים

טו

(שם סימן רי"ג).

הֲתִרְדֹּף נַעֲרוּת אַחַר חֲמִשִּׁים?
וְיָמֶיךָ לְהִתְעוֹפֵף חֲמוּשִׁים
וְתִבְרַח מֵעֲבוֹדַת הָאֱלֹהִים
וְתִכְסֹף אֶל עֲבוֹדַת הָאֲנָשִׁים
וְתִדְרֹשׁ אֶת־פְּנֵי רַבִּים, וְתִטּוֹשׁ
פְּנֵי אֶחָד לְכָל־חֵפֶץ דְּרוּשִׁים
וְתֵעָצֵל לְהִצְטַיֵּד לְדַרְכְּךָ
וְתִמְכֹּר חֶלְקְךָ בִּנְזִיד עֲדָשִׁים
וְלֹא [א]) אָמְרָה לְךָ עוֹד נַפְשְׁךָ הוֹן [ב])
וְתַאֲוָתָהּ תְּחַבֵּר לַחֳדָשִׁים

א) נכ"י הלא. ב) מלשון ארבע לא אמרו הון, ר"ל די.

נְטֵה מֵעַל עֲצָתָהּ אֶל עֲצַת אֵל
וְסוּר מֵעַל חֲמֵשֶׁת הָרְגָשִׁים [א]
וְהִתְרַצֵּה לְיוֹצֶרְךָ בְּיֶתֶר
יְמוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָצִים וְחָשִׁים
וְאַל תִּדְרֹשׁ בְּלֵב וָלֵב רְצוֹנוֹ
וְאַל תֵּלֵךְ לְךָ לִקְרַאת נְחָשִׁים
הֱיֵה לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ עַז כְּנָמֵר
וְקַל כִּצְבִי וְגִבּוֹר כַּלְּיָשִׁים
וְאַל יָמוּט בְּלֵב יָמִים לְבָבְךָ
וְהָרִים תֶּחֱזֶה מָטִים וּמָשִׁים
וּמַלָּחִים יְדֵיהֶם כַּמְּלָחִים
וְחַכְמֵי הַחֲרָשִׁים מַחֲרִישִׁים
שְׂמֵחִים הוֹלְכִים נֹכַח פְּנֵיהֶם
וְשָׁבִים אֶל־אֲחוֹרֵיהֶם וּבוֹשִׁים
וְאֶקְיָנוּס [ב] לְפָנֶיךָ לְמָנוֹס
וְאֵין מִבְרָח לְךָ כִּי אִם יְקוּשִׁים
וְיִמּוֹטוּ וְיָנוּסוּ קְלָעִים
וְיָנוּעוּ וְיָזוּעוּ קְרָשִׁים
וְיַד רוּחַ מְצַחֶקֶת בְּמַיִם
כְּנוֹשְׂאֵי הָעֳמָרִים בַּדְּיָשִׁים
וּפַעַם תַּעֲשֶׂה מֵהֶם גְּרָנוֹת
וּפַעַם תַּעֲשֶׂה מֵהֶם גְּדִישִׁים
בְּעֵת הִתְגַּבְּרָם דָּמוּ אֲרָיוֹת
וְעֵת הֵחָלְשָׁם דָּמוּ נְחָשִׁים

א) ההרגשות, החושים.
ב) המלה הזאת מצאתיה בכ"י מנוקדת, וכתבתיה כאשר מצאתיה, אע"פ שלדעתי היה משפט האל"ף בקמץ חטוף.

וְרִאשׁוֹנִים דְּלָקוּם אַחֲרוֹנִים
כְּצִפְעוֹנִים וְאֵין לָהֶם לְחָשִׁים
וְצִי אַדִּיר כְּקַשׁ יִפּוֹל בְּאַדִּיר
וְהַתֹּרֶן וְהַנֵּס נֶחֱלָשִׁים
וְהַתֵּבָה וְקִנֶּיהָ נְבֻכִים
כְּתַחְתִּים שְׁנִיִּם כַּשְּׁלִישִׁים
וּמשְׁכֵי הַחֲבָלִים בַּחֲבָלִים א)
וְנָשִׁים וַאֲנָשִׁים נֶאֱנָשִׁים ב)
וְרוּחַ חֻבְלָה מֵחֹבְלֵיהֶן
וְקָצוּ הַגְּוִיּוֹת בַּנְּפָשִׁים
וְאֵין יִתְרוֹן לְחֹזֶק הַתְּרָנִים
וְאֵין חֶמְדָּה לְתַחְבּוּלַת יְשִׁישִׁים
וְנֶחְשָׁבוּ לְקוֹץ תָּרְנֵי אֲרָזִים
וְנֶהֶפְכוּ לְקָנִים הַבְּרוֹשִׁים
וְנֶטַל חוֹל בְּגַב הַיָּם כְּתֶבֶן
וּבַרְזֶלֵי אֲבָנִים כַּחֲשָׁשִׁים
וְעַם יִתְפַּלְּלוּ כָּל־אִישׁ לְקָדְשׁוֹ
וְאַתְּ פּוֹנֶה לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
וְתִזְכֹּר מִפְלְאוֹת יַם־סוּף וְיַרְדֵּן
אֲשֶׁר עַל כָּל־לְבָבוֹת הֵם חֲרוּשִׁים
תְּשַׁבֵּחַ . . . .

(השאר חסר)

אומר

א) צירים וחבלים יאחזון. ב) לשון וַיֵּאָנַשׁ, מתייאשים.

יו

(שם סימן קפ"ג .

אַמֵר בְּלֵב יַמִּים לְלֵב רַגָּז
חָרֵד מְאֹד כִּי נָשְׂאוּ דָכְיָם
אִם תַּאֲמִן בָּאֵל אֲשֶׁר עָשָׂה
הַיָּם וְעַד נֶצַח שְׁמוֹ קַיָּם
אַל יַחֲרִידְךָ יָם בְּשׂוֹא גַלָּיו
כִּי עִמְּךָ הַשָּׂם גְבוּל לַיָּם

יז

(שם סימן ל"ו) .

לְךָ נַפְשִׁי, בְּטוּחָה אוֹ חֲרֵדָה,
לְךָ מִשְׁתַּחֲוָה תָמִיד וּמוֹדָה
בְּךָ אֶשְׂמַח בְּיוֹם אָנַע וְאָנוּד
וְלָךְ אוֹדֶה בְּכָל-נִיעָה וְנִידָה

(הסוף חסר)

יח

(שם סימן רי"א).

אֶצְעַק בְּלֵב נָמֵס וּפִיק בִּרְכַּיִם
לָאֵל, וַחֲלְחָלָה בְּכָל-מָתְנַיִם

יוֹם תִּפְשֵׂי מָשׁוֹט תְּמֵהִים לַתְּהוֹם
גַּם חֹבְלִים לֹא יִמְצְאוּ יָדָיִם
אֵיךְ לֹא אֱהִי כֵן? וַאֲנִי עַל־גַּב אֳנִי
תָּלוּי בְּבֵין אֶרֶץ וּבֵין שָׁמָיִם
אָחוּג וְאָנוּעַ; וְנָקַל זֹאת, עֲדֵי
אָחֹג בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם

יט

(חלק ג׳ סימן קנ״ב׳.

ים סוער.

י וֵעץ וּמֵקִים	בִּמְרוֹם שְׁחָקִים
וְעַל־יַם רְחוֹקִים	צִדְקוּ סָרַח [א])
לֹא לְאִישׁ דַּרְכּוֹ;	וְאִם אֵין מַלְכּוֹ [ב])
שֶׁקֶר נִסְכּוֹ	וְלָרִיק יִטְרַח
עוֹלֶה מִבּוֹר	יוֹם רָץ לַעֲבוֹר
יָם, וְשָׂשׂ כְּגִבּוֹר	לָרוּץ אֹרַח
חֶטְאוֹ עִקֵּשׁ	דַּרְכּוֹ בְּמוֹקֵשׁ
וּמַעֲרָב בִּקֵּשׁ	וְהִנֵּה מִזְרָח
יָדַע כִּי לֹא	בְכֹחוֹ וְשִׂכְלוֹ
יַעֲמִיד דִּגְלוֹ	וַיִּסַּע וַיֶּאֱרַח
אָז שָׁב וְהוֹדָה	בְּנֶפֶשׁ חֲרֵדָה
וּמֵרֹב עֲבוֹדָה	קוֹל מַר יִצְרַח
אָנָה אֵלֵךְ	מֵרוּחֶךָ?
וְאָנָה מִפָּ־	נֶיךָ אֶבְרָח?

[א]) לדקתו אשר בשמים, סורחת ויורדת עד על הים (מלשון תסרח על אחורי המשכן). [ב]) בכ״י כמלכו.

הָמוּ גַלִּים בְּרוּץ גַּלְגַּלִּים
וְעָבִים וְקַלִּים עַל־פְּנֵי הַיָּם
קָדְרוּ שָׁמָיו וַיֶּחְמְרוּ מֵימָיו
וְעָלוּ תְהוֹמָיו וְנָשְׂאוּ דָכְיָם
וְסִיר יַרְתִּיחַ וְקוֹל יַצְרִיחַ
וְאֵין מַשְׁבִּיחַ לַהֲמוֹן קָשְׁיָם
וְרָפוּ חֲזָקִים וְנֶחְלְקוּ אֲפִיקִים
חֲצָיִם עֲמֻקִּים וְהָרִים חֲצָיִם
וְהָאֳנִי חָלָה א) יָרְדָה וְעוֹלָה
וְעַיִן תּוֹלָה לְחֹבְלִים אַיָּם
וְלִבִּי מַחְשֶׁה אֲקַוֶּה לְמַמְשֶׁה
כְּבַעַל־יַד מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם
אֶקְרָא יְיָ וְאִירָא עֲוֹנַי
פֶּן־תַּחֲנוּנַי יִהְיוּ טֹרַח׃
וְיָם מִתְרוֹצֵץ וְקָדִים יְפוֹצֵץ ב)
אֲרָזִים, וַיָּפֵץ רוּחַ קְצָפָיו ג)
שָׁחָה קַרְנָם וְנִבְהַל סַרְנָם ד)
וְנִלְאָה תָרְנָם לִפְרוֹשׂ כְּנָפָיו
יִרְתַּח בְּלִי אֵשׁ וְלֵב מִתְיָאֵשׁ
בְּעֵת הִתְבָּאֵשׁ בְּמָשׁוֹט מְנִיפָיו
דַּלִּים מִשְׁלָיו וְנִרְפִּים סַבְלָיו
וּבוֹעֲרִים חֹבְלָיו וְעִוְרִים צוֹפָיו

והאני

א) בכ"י חולה, אבל להיות השרש חול, הבינוני צריך שיהי' ע"מ בָּזָה קָמָה·

ב) בכ"י בהפך: וקדים יפוצץ וים מתרוצץ·

ג) הרוח מפיץ ומפזר קצפו, על דרך הפץ עברות אפך·

ד) מן סרני פלשתים·

וְהָאֱנִי כְּשִׁכּוֹר   יִתְעַתַּע וְיֶהְכּוֹר [א]
בְּלִי הוֹן יִמְכּוֹר   שִׂכְגֵי כְתֵפָיו
וְזֶה לִוְיָתָן   בְּעַד יָם אֵיתָן
יַקְדִּישׁ כְּחָתָן   לְמִשְׁתֵּה אֲסוּפָיו
וְיַד אֳקְיָנוֹס   תֶּאֱהַב לִכְנוֹס
וְאָבַד מָנוֹס   וְאֶפֶס מִבְרָח׃

ד לוּ עֵינַי   נֶגְדְּךָ יְיָ
וְאֶת־תַּחֲנוּנַי   שַׁי אָשִׁיבָה
אֶחֱרַד לְעִתַּי   וְאֶרְגַּז תַּחְתַּי
וְקוֹל בֶּן־אֲמִתַּי   לְךָ אַקְרִיבָה
בְּזָכְרִי יַם־סוּף   אֲשֶׁר לֹא יָסוּף
עָרֵב וְכָסוּף [ב]   שִׁיר אֵיטִיבָה
וְנוֹרְאוֹת יַרְדֵּן   בָּם אֶתְעַדֵּן
וּכְמוֹ בְעֵדֶן   לֵב אַרְחִיבָה
לְמַמְתִּיק מָרָה   וְהוֹפֵךְ לְעֶזְרָה
יוֹם אַף וְעֶבְרָה   וְיוֹם מֵי מְרִיבָה
וְהָעֵינַיִם   לְאֵל שָׁמַיִם
נוֹתֵן בְּמַיִם   עַזִּים נְתִיבָה
חֹם אַדְמָתוֹ   מֵחֲמָתוֹ
וּמִנִּשְׁמָתוֹ   יִתֵּן קֶרַח׃

ה שִׁיב חֲמָתוֹ   מִבֶּן אֲמָתוֹ
וְאֶת־נִשְׁמָתוֹ   מִשְּׁאוֹל פְּדֵה
וְרָצוּ מְרוֹמוֹת   לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹמוֹת
בֵּין הַתְּהוֹמוֹת   וְאֵין קוֹל חֲרָדָה

ומימי

א) יתעתע, מן והייתי בעיניו כמתעתע, ויהכור מן לא תבושו תהכרו לי, ענינו לד"ק תלעגו לי, האניה כמשחקת באנשיה וכלועגת להם.
ב) שיר ערב נכסף ונחמד, וכב"י ובסוף.

וּמֵימֵי קִנְאָה הָפַךְ לְחֶמְאָה
וְסָרָה יִרְאָה וְנָסָה קְפָדָה
וְשָׁמְעוּ עֲגוּמִים לְמַלְאַךְ רַחֲמִים
מִן הַמְּרוֹמִים קוֹל הַחֲרָדָה
כָּכָה יְבַשֵּׂר עִם קֵץ בְּמַאֲסָר
וְיַד־צָר וּמוּסָר עָלָיו כָּבְדָה
וְסֹעֲרָה עֲנִיָּה דְּמְתָה אֳנִיָּה
תִּשְׁמַע שֵׁנִיָּה מִזְמוֹר לְתוֹדָה
צְאִי בַּת אֱמוּנַי מֵאֹפֶל עֲנָנַי
כִּי כְבוֹד יְיָ עָלַיִךְ זָרָחָה׃

בארץ מצרים·

כ

(חלק ראשון סימן י׳).

באלכסנדריאה, אל החבר ר׳ אהרן בן ציון בן אלעמאני.

הֶרֶף שְׁאוֹן יָם א) עַד אֲשֶׁר יִקְרַב
תַּלְמִיד וְיִשַּׁק אֶת־פְּנֵי הָרַב
יַד אַהֲרֹן הָרַב, אֲשֶׁר שִׁבְטוֹ
לֹא נָס נְעִים לֵחֹה וְלֹא חָרַב

למד

א) אעפ״י שהלשון הזה משמע שכתב השיר עודנו בספינה, אין זה אלא דרך מליצה שירית, ואחר שכבר היה בתוך העיר הוא מדבר כאלו עודנו בים· כי אמנם באגרת הראשונה אשר אעתיק בסוף השירים האלה כתיב מפורש: ודמיתי לעשות אלכסנדריה קפנדריה, ולא נתתי לפעמי המרכבה עכבה, עד שפגעתי במי שתקיף ממני ···· מרנו ורבנו אהרן הדיין וכו׳·

לָמַד, וְלֹא אָמַר לְפִיהוּ: הוֹן!
כִּפֵּר, וְלֹא אָמַר לְיָדוֹ: רָב!
הַיּוֹם אֲנִי מוֹדֶה כְּנַף מִזְרָח
כִּי מָחֳרָת אֶקֹּב כְּנַף מַעֲרָב [א]
אֵיךְ יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־צֳרִי גִלְעָד
אַחֲרָיו? וְהוּא חוֹלֶה נְשׁוּךְ עַקְרָב
אוֹ יַחֲלִיף אֶת־צֵל עֲנַף עָבֹת
בַּחֹם וּבַקֶּרַח וּבַשָּׁרָב?
חֵלֶף לְצֵל קוֹרַת נְוֵה הָרָב
צִלִּי מְעוֹן קִרְיָה לְמֶלֶךְ רָב [ב]

כא

(שם סימן ב').

באלכסנדריאה, אל החבר הנ"ל ובניו.

אַיֵּה כְּבוֹד הָאֵל וּמוֹרָאוֹ?
כִּי אִם בְּיַד אַהֲרֹן מִקְרָאוֹ

א) ר"ל שהיה בלבו של ר' יהודה שלא לבא באלכסנדריאה, ושלא לרדת מן הספינה עד שיגיע לא"י; וכמו שנראה ברור מדבריו לרוח מערבית (למעלה שיר י"ג) וגע אל הררי קדש ושם תנוח. אבל כשהגיע קרוב לאלכסנדריאה, נראה שעמד עליו רוח מתנגד, והוא רוח מזרח, ונמנע מהמשיך מהלכו, והוכרח לבא באלכסנדריאה. והנה הוא אומר: היום אני מודה כנף רוח מזרח, כי הוא גרם לי שאבא אצל ר' אהרן; כי אמנם ביום מחר, כשינשוב רוח מערבי ואוכל להמשיך מהלכי לא"י, אז אקלל כנף רוח מערב אשר יביאני להפרד מר' אהרן.

ב) אחר שאמר כי ביום מחר יקלל רוח מערבי המרחיקו מר' אהרן, פירש הסבה, והמשיל את עצמו לחולה ואת ר' אהרן לצרי גלעד, ואמר: איך יתכן שיעזוב חולה את הצרי אשר הוא רפואתו? והוסיף ביאור ואמר: איך יחליף איש את צל ההדסים (משל לבית ר' אהרן), ויבחר לו תחתיו החום והקרח והשרב? לפיכך בהפרדי מר' אהרן אין ספק שתהיה נפשי מרה ומצטערת. אבל מה אעשה? ונפשי חשקה באדמת הקדש, ובמקום צל קורת ר' אהרן, בחרתי הסתופף בעיר אלהי, אשר היא קרית מלך רב.

חָבֵר קְרָאוּהוּ בְּלִי חָבֵר
כִּי הוּא יְחִיד הַדּוֹר וּמִפְלָאוֹ
נִרְאָה כְּבוֹד הַחֵן בְּהִוָּלְדוֹ
עָלָיו, וְלֹא יָסַף לְהֵרָאֹה
עַד הֶעֱלָה בַּדִּים כְּכוֹכְבֵי אֵל
דָּמוּ בְמוֹצָאָם לְמוֹצָאוֹ
מַעְיַן יְפֵה נֹף יַשְׁקְ אֶרֶץ נֹף
אֶנְעַם בְּטוּב פִּרְיוֹ וּמַרְפָּאוֹ
רוֹפֵא וְעֵץ חַיִּים בְּמֶרְקָחָיו
בּוֹטֶה וְעֵץ דַּעַת בְּמִבְטָאוֹ
בּוֹ יָאֲתָה גַאֲוָה לְנֹא אָמוֹן
תִּגְאֶה בְּשַׂר צָבָא וּבִצְבָאוֹ
גַּם לֹא שְׁכוֹל תִּירָא וְלֹא אַלְמוֹן
כִּי צֶאֱצָאָיו יֹשְׁבֵי כִסְאוֹ
תִּבְטַח וְתִסָּעֵד בְּהִוָּעֵד
לַעֲלוֹת לְבֵית דִּינוֹ וּמִקְרָאוֹ
אַל יֶחֱלַק[א] לִבָּם וְאַל יִתְעֶה
עֵדֶר בְּמַרְעִיתוֹ וּמִכְלָאוֹ
אַהֲרֹן וּבָנָיו יָתֵנּוּ אוֹתָם
אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וּמַשָּׂאוֹ

א) הוא פעל עומד, לפיכך נקדתיו פתח, ואע"פ שלא נמצא במקרא רק יַחֲלֹק, יַחֲלְקוּ, שם הוא פעל יוצא, וכמה יַחֲלִישׁ פעל יוצא, יֶחֱלַשׁ פעל עומד; וגם בב"י כתוב יחלק בלא וי"ו.

כב

(חלק שני מן החלק השני סימן נ"ח).

באלכסנדריאה, אל הנ"ל.

פַּעֲמוֹן זָהָב וְרִמּוֹן   עִם אַבְנֵי זִכָּרוֹן
שָׁבוּ לִבְנֵי יַעֲקֹב   וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן

הַמַּעְיָן אֲשֶׁר מֵימָיו   מִן־הַמִּקְדָּשׁ יֹצְאִים
אַף כִּי עַנְנֵי שָׁמָיו   מֹר וַאֲהָלוֹת נְשֹׂאִים
הִתְבַּשְּׂרוּ חֲלֹמָיו   וַיְרַנְּנוּ הָרוֹאִים
חֲלֹמוֹ בְּנֹא אָמוֹן   כִּי בֵינוֹתָם אָרוֹן
וּכְרוּב לָהֶם קָרוֹב ;   וַיְהִי הוּא הַפִּתְרוֹן :
הִנֵּה לְצִיּוֹן מְנַהֵל   מִבָּנִים יְלָדָה
כִּסֵּא מִשְׁפָּט, וְאֹהֶל   צֶדֶק, וּקְרִיא עֵדָה
גֵּיא חִזָּיוֹן צוֹהֵל   וּבְסִינַי קוֹל תּוֹדָה
מִפָּארָן וִישִׁימוֹן   כִּי־עֵץ־יַעַר יָרֹן
מִמִּדְבַּר־צִין עַד־רְחֹב   עַד־הַיָּם הָאַחֲרוֹן :
יָגִיל וְלֹא יָחִיל   קֹדֶשׁ לְהַדְרָתוֹ א)
הִנֵּה נוֹחֵל וּמַנְחִיל   הָעֹז וּמִשְׂרָתוֹ
כָּל־מַחֲמַדִּים יוֹחִיל   בְּאַהֲרֹן וּבְחֶבְרָתוֹ
קָנֶה וְקִנָּמוֹן   וְרָבִיד עַל כָּל־גָּרוֹן
תּוֹרָה וּמִשְׂרָה וְשֵׁם טוֹב   וּלְכָל־צַוָּאר שַׂהֲרֹן :
קוֹל מֵהֵיכָל יַעֲנֶה   לִגְמוֹל נְדָבוֹתֶיךָ
כַּאֲשֶׁר הָיוּ מִשְׁכְּנֵי   קֹדֶשׁ מוֹשְׁבוֹתֶיךָ
מַה־יַּעֲשֶׂה הַמְקַנֵּא ?   וֵאלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ

א) להדרתו של ר' אהרן, יגיל ולא יחיל מדבר קדש. ובכ"י והדרתו.

נָתַן לְךָ מַטְמוֹן הוֹסֵף דַּעַת וְיִתְרוֹן
יוֹסִיף אֵיבְךָ מַכְאוֹב וּמְקַנְאֲךָ חֶסְרוֹן א):

א) כיוצא בזה אמר ר' יהודה במקום אחר (חלק ראשון סימן ט"ו), והוא בית נחמד ונעים, והנני שולח אותו תשורה לכל המקנאים, בחורים וגם זקנים, וזה לשונו:

אִם קִנֵּא אִישׁ בִּי עַל־דַּעְתִּי,
אוֹסִיף דַּעַת, יוֹסִיף מַכְאוֹב.

והנה נא זאת אחת מתחבולות אנשי הקנאה, כשרואים איש חכם וצדיק אשר ה' אתו, ושמו הולך וגדל, על ידי יגיעו ועמלו אשר הוא עמל יומם ולילה בתורה ובחכמה, ועל ידי היותו נדרש לכל דורשיו וקרוב לכל קוראיו, הם מתגודדים אגודות אגודות לכתוב עליו שטנה בהשגות ותפישות וחרופי' וגדופים. וזו בידם חרב פיפיות, והיה הנמלט מדקירת הצד האחד לא ימלט מדקירת הצד השני. כי הנה לא ימלט שיהיה הנתפש משיב או בלתי משיב לתפישת מקנאיו. אם לא ישיב, ינחל (לפי דעתם) בוז וקלון, וגם תפארתו ירד ממעלתו, והנה השיגו מבוקשם. ואם ישיב להשגותיהם ולגדופיתם, אז יאבד זמנו בדברי הבל אין בם מועיל, ולא ישלים מעשיו הנכבדים, שהיו מוסיפים ומרוממים תפארת שמו, וגם בזה השיגו מבוקשם. וכבר ראה שלמה המלך ע"ה שני הצדדים האלה, ולפיכך אמר שני מקראות הסותרים זה את זה: אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה, ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו; כלומר מצד אחד אין ראוי לך לענות כסיל כאולתו, שאם תענהו תאבד זמנך בדברים של תהו, ולא תעשה את הטוב שהיה בידך לעשותו, ותשוב גם אתה כאחד מן הכסילים; ומצד אחר ראוי שתענה כסיל כאולתו, שאם תהיה כאיש אשר לא שומע, יהיה הוא חכם בעיניו, ויוריד שם כבודך מטה מטה. ואמנם נ"ל כי שני המקראות האלה הסותרים זה את זה, שניהם עלה טובה והגונה, כל אחת בזמנה. כי הנה אם יש ביד החכם להוסיף חכמה ודעת וכשרון, ולחדש יום יום מעשי תקפו וגבורתו, כגון שהוא עדיין בשלמות כחו, ולא כהתה עינו ולא נס לחו, אז ראוי לו לקיים המקרא הראשון, ולא יענה הכסילי' כאולתם; אך יאמר על המקנא כדברי המשורר:

אִם קִנֵּא אִישׁ בִּי עַל־דַּעְתִּי,
אוֹסִיף דַּעַת, יוֹסִיף מַכְאוֹב.

אך אם כבר (מפני הזקנה, או מפני התלאות והצרות) כחותיו הולכים הלוך וחסור, או (לאיזו סבה שיהיה) אין בידו להוסיף תהלה על תהלתו, ותפארה על תפארתו, אז ראוי לו לקיים המקרא השני, ולענות כסיל כאולתו.

קוֹל קוֹרֵא אֶל־אַהֲרֹן   וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר
לִלְמוֹד מִכֶּם בִּשְׁרוֹן   בְּאֶתְּכֶם מֵהַר הַמֹּר
לָכֶם יֵאוֹת כָּל־רֹן   כָּל־שִׁיר וְכָל־מִזְמוֹר
יֵרֵד כְּטַל חֶרְמוֹן   לַחֲבַצֶּלֶת שָׁרוֹן
אוֹ כַשֶּׁמֶן הַטּוֹב   יֹרֵד עַל־רֹאשׁ אַהֲרֹן׃

כג

(חלק ראשון סימן קכ"ו).

באלכסנדריאה, אל הנ"ל, תשובה על שיר שכתב לו.

רְאֵה כִּי עַנְנֵי גִשְׁמִי וְטַלִּי א)
עֲצוּרִים לֹא בְשֶׁלְּךָ כִּי בְשֶׁלִּי ב)
הֲלֹא אוֹדֶה חֲסָדֶיךָ, וְאַתָּה
כְּבוֹד יַעְרִי וְכַרְמִלִּי וְצִלִּי
וּבָךְ אוֹרִי וְזִיו שַׁחְרִי וְנֵרִי
וְגַם דִּגְלִי וּמִגְדָּלִי וְחֵילִי
הֲלֹא אֶמְשְׁכָה אַחַר רְצוֹנְךָ
וּמוֹטוֹתַי בְּיָדְךָ וְעֻלִּי
אֲבָל לֹא אֶמְצְאָה מַעֲנֶה, וְאֵבוֹשׁ
לְהַקְבִּיל אֶת־דְּבַר קָדְשְׁךָ בְּחֻלִּי ג)
מְאֹד אֶקְטַן בְּעֵינַי מֵהֲשִׁיבְךָ
עֲדֵי כִּי נַעֲשָׂה פַּרְעֹשׁ גְּמַלִּי
וּמַהֲלָלַי מְהוֹלָלִים לְנֶגְדְּךָ
וְאוֹרָךְ תְּהִלָּה יָשִׂים בְּהִלִּי

א) משל על חבור השירים. ב) לא מסבתך ולאחרון יש בך אני חדל להרבות תהלותך בשירות ותשבחות, אך הוא מפני חסרוני.
ג) לשון קדש וחול.

וְאוּלָם אֶדְרְשָׁה שָׁלוֹם, וְאַחְזִיק
בְּמָעֻזְּךָ וְשָׁלוֹם תַּעֲשֶׂה־לִּי

כד

(שם סימן ק"פ).

באלכסנדריאה, אל הנ"ל, כלכתו משם.

סְעִפַּי בַּחֲנֻכָּה לֹא שְׂמֵחִים
לְפֵרוּדְךָ אֲדוֹנִי נֶאֱנָחִים
וְאֵיךְ יִיטַב לְבָבִי בָךְ? וְאֵינְךָ
עֲלֵי עַרְשִׂי, וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים[א]
וְחָלוּ בָךְ יְמֵי סֻכָּה חֲמוּדָה
וּבִימֵי הַחֲנֻכָּה בָךְ רְצוּחִים[ב]
בְּקִרְבְּךָ שָׁכְנוּ פַּרְדֵּס שְׁלָחִים
בְּרָחְקְךָ שָׁכְנוּ צִיֵּי צְחִיחִים
אֲנִי אַשְׁבִּיעֲךָ דוֹדִי בְדוֹדָךְ[ג]
בְּחַשְׁמוֹנַי וּבָנָיו הַמְּשׁוּחִים
זְכוֹר דוֹדֵי יְדִידוּת יוֹם פְּרִידוּת
וְאַל יִהְיוּ בְעֵין שִׂכְלְךָ שְׁכוּחִים
וְהַבְחֵן בֵּין שְׁתָלִים לְרַחֲלִים
וְשׁוֹשַׁנִּים לְבֵין קוֹצִים כְּסוּחִים

[א]) הוא מדבר עם ר' אהרן כאלו מדבר עם חשוקתו, והוא דרך משל, וסימן לעולם אהבתו אותו. [ב]) סעפי אלו חולי אהבתך בימי חג הסכות (כי אז בא ר' יהודה לאלכסנדריאה, ור' אהרן הביאו אל ביתו), ובימי חנכה הם רצוחים ומתים בחולי אהבתך, להיותי מוכרח להפרד ממך.

[ג]) אני משביעך בשם איש החביב לך, והוא חשמונאי, שתזכור ביום פרידתנו דודי אהבתנו.

כה

(שם סימן ס"ה).

בדמיאטה, לר' חלפון (אביסעיד) הלוי שהי' מבקש שיתעכב אצלו.

נְאֻם אָסָף [א]) בְּיוֹם אָסַף חֲרוּזָיו [ב])
וְנָשָׂא עַל-נְשִׂיא לֵוִי חֲרוּזָיו.
הֲתַעֲרוֹךְ לַלְּבָנוֹן גַּעֲצוּצִים
לְאַחַר שֶׁעֲמָמוּךְ אֲרָזָיו [ג])
וְגִנְזֵי סֹחֲרִים תַּעֲרוֹךְ לְפָנָיו?
וְהַמֶּלֶךְ הֱבִיאָהוּ גְּנָזָיו.
תְּבַקֵּשׁ לְךָ גְּדוֹלוֹת? אַל תְּבַקֵּשׁ
לְהַגִּיעַ בְּקָנֶיךָ שְׁחוּזָיו [ד])
גְּבִיר אָחַז לְבָבוֹת לַאֲחֻזָּה
שְׂמַח לִבִּי וְאַתָּה מֵאֲחוּזָיו
גְּבִיר גָּבַר וּבָז הַחֲמֻדוֹת
וְהָיוּ כָל-כְּלִי חֶמְדָּה בְזוּזָיו [ה])
וְקָנָה כָל-יְקָר בִּיקָר אֲהָבָיו
וְכָל-רֵעַ בְּדוֹדָיו לֹא בְזוּזָיו [ו])
אֲשֶׁר לוֹ יִשְׁאֲלוּ מֶנּוּ קְרָבָיו
וְדַם לִבּוֹ, יְהָבָהוּ לְמַזָּיו [ז])
וְאַף כִּי יִשְׁאֲלוּ גֶּשֶׁם נְדָבוֹת
הֲיִמָּנַע? וְהוּא עוֹשֶׂה חֲזִיזָיו

[א]) המשורר מכנה עלמו בשם אסף המשורר משבט לוי. [ב]) ענקי פניניו. [ג]) אסף אומר כן ללבו, ומדמה ר' חלפון ללבנון. [ד]) להגיע בקניס שלך לקרבות שחוזות שלו. [ה]) כי הוא בזז אותם. [ו]) ולא בדירין. [ז]) אם היו שואלים ממנו קרביו ודם לבו, לא היה ממאן, והי' נותן דמו לשופכים ומזים אותו.

וְנַפְשׁוֹ יָדְעָה רֶמֶז לְבָבוֹת
וְנִלְאוּ הַלְּבָבוֹת מֵרְמָזָיו
וְיָדַע מִתְּמוֹלוֹ מָחֳרָתוֹ
וְגִלָּה מַחֲבוֹאֵי יָם וְרָזָיו
וְרָץ גַּלְגַּל וְהוּא הוֹלֵךְ לְאִטּוֹ
וְנָצַח בַּעֲצֵלָיו אֶת־זְרִיזָיו [א]
וְלוּ יָצָא לְמִלְחֶמֶת זְמַנּוֹ
בְּחֶרֶב, נִכְנְעוּ לוֹ כָּל־עֲזוּזָיו
אֲבָל נִלְחַם בְּמַטֶּה אוֹ בְשֵׁבֶט
עֲדֵי נָקַב בְּמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָיו
אֲהָהּ מָה אֶעֱשֶׂה־לּוֹ ? כִּי כְנַעַן
מְחוֹז חֶפְצִי, וּמִצְרַיִם מְחוֹזָיו
אֱמוֹר לִנְדוֹד וְיִרֶף מִקְּרָבוֹ [ב]
וְאַל יִשְׁלֹט עֲלֵי נַפְשִׁי רְגָזָיו
וּמוֹקֵד אַהֲבָה יַשְׁקִיט [ג] לְהָבָיו
וְאוּלַי יִתְּנוּ פוּגָה מְחָזָיו [ד]

א) הגלגל רץ, ור' חלפון הולך לאט, ואעפ"כ ר' חלפון מנצח בעצליו את זריזיו של הגלגל. ב) ממלחמתו. ג) בכ"י ישקוט.

ד) לשון מַחֲזֶה (ומשפטו מְחָזָיו). והנה נתרצה המשורר להתעכב זמן מה אצל ר' חלפון, והוא מבקש מן הנדוד (מן הנסיעה הדוחקת אותו לעלות לא"י) שלא יקצוף עליו על התמהמהו, והוא מבקש ממוקד האהבה שישקיט להביו, והוא מקוה שאולי מראה פניו של ר' חלפון (בשבתו אצלו זמן מה) יתן פוגה למוקד אהבתו.

כו

(שם סימן שס"א).

בדמיאטה, תשובה למכתב ר' נתן בר שמואל החבר סופר הישיבה בעיר מצרים, ועיין למטה אגרת שניה.

הֲפָשַׁט הַזְּמָן בִּגְדֵי חֲרָדוֹת
וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדָיו הַחֲמוּדוֹת [א]?
וְלָבְשָׁה הָאֲדָמָה שֵׁשׁ וְרִקְמָה
וְעָשְׂתָה מִשְׁבְּצוֹת זָהָב רְפִידוֹת
וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר תַּשְׁבֵּץ, כְּאִלּוּ
נְאוֹת גֹּשֶׁן בְּחֹשֶׁן הֵם אֲפוּדוֹת
וּמַרְבַדֵּי נְאוֹת מִדְבָּר חֲטוּבוֹת
וְרַעְמְסֵס וּפִיתוֹם פָּז רְבוּדוֹת
וְשָׂדֶה עַל שְׂפַת הַיְאוֹר וְשָׂדוֹת
צְבָאוֹת הֵם, אֲבָל שֶׁהֵם כְּבֵדוֹת [ב]
יְדֵיהֶם כָּבְדוּ מִן הַצְּמִידִים
וְצָרוּ צַעֲדֵיהֶם בַּצְּעָדוֹת
וְלֵב יִפְתֶּה וְיִשְׁכַּח אֶת־זְקוּנָיו
וְיִזְכּוֹר עוֹד יְלָדִים אוֹ יְלָדוֹת
בְּגַן־עֵדֶן בְּמִצְרַיִם בְּפִישׁוֹן
בְּגַנּוֹת עַל־שְׂפַת נָהָר וְשָׂדוֹת
וְהַקָּמוֹת [ג] יְרַקְרַקּוֹת אֲדַמּוֹת
וְלִרְקָמוֹת מְלֻבָּשׁוֹת בְּגָדוֹת

[א]) המשורר מצייר כאלו מצרים כגן עדן, מפני שיש בתוכה ר' נתן.
[ב]) על שפת היאור נשים יפות כצבאות השדה, אלא שאינן קלות כצביי אלא כבדות, אם מחמת בשר, ואם לרוב התכשיטין שעליהן, וכמו שמפרש והולך.
[ג]) התבואה המחוברת לקרקע, ובכ"י והקימות.

וְרוּחַ יָם תְּנִיפֵמוֹ, וְנִרְאוּ
כְּמוֹ מִשְׁתַּחֲוֹת אֶל־אֵל וּמוֹדוֹת
כְּהִשְׁתַּחֲוֹת אֲחִי מוּסָר לְיַד־שָׂר
אֲשֶׁר כָּל־דִּבְּרוֹת פִּיהוּ נְגִידוֹת[א]
לְרַב נָתָן אֲשֶׁר נָתַן נְאוֹתָן
כְּגַן בִּיתָן וּבֵית חָתָן שְׁקוּדוֹת[ב]
נְזִיר אֶחָיו אֲשֶׁר שִׂיחָיו שְׁלָחָיו[ג]
כְּלַפִּידוֹת וְשַׁלְהֶבֶת פְּלָדוֹת
וְצִיר נֶאֱמָן לְשֹׁלְחָיו כִּי יְחַוֶּה
צְפוּן לִבָּם כְּיוֹדֵעַ עֲתִידוֹת
וְחָכָם לֹא עֲמֻמוּהוּ סְתוּמוֹת
לְכֹל יָבֹא לְנַסּוֹתוֹ בְּחִידוֹת
וְלוּ הַדּוֹר כְּדַי יִהְיֶה לְנָבִיא
אֲזַי נִבָּא וְנִקְרָא אִישׁ חֲמֻדוֹת
אֲבַקֵּשׁ לַעֲבוֹר נַהֲרֵי שְׁבָחָיו
וְאֶמְצָא מַעְבְּרוֹת הַנִּיב לְכוּדוֹת
וְאָבֹא יַרְכְּתֵי מִקְרָא וּמִדְרָשׁ
וְאֶמְצָאֵם מְחֻפָּשׂוֹת[ד] שְׁדוּדוֹת
וְאֶרְדֹּף אַחֲרֵי דָבָר מְחֻדָּשׁ
כְּרֹדֵף אַחֲרֵי שֵׂיוֹת אֲבֵדוֹת
שֶׁבָּא מֵרַעְיוֹנָיו נָפְלָה בָּם[ה]
וְלֹא הִשְׁאִיר לְבִלְעָדָיו שְׂרִידוֹת

א) הקמות נראות כמשתחוות, כמו שישתחוה כל בעל מוסר לר' נתן.
ב) שהרחוקים שוקדים ובאים למלרים (כאלו היא גן ביתן ובית חתן) למען ראות את ר' נתן. ובכ"י כתוב נקודות. וגם הייתי יכול להגיה פקידות. אלא שהמלה הזאת כבר באה בשירה הזאת פעם אחרת.
ג) דבריו הם חרבותיו. ד) מן איך נחפשו עשו.
ה) מן ותפול שבא ותקחם, גדול רעיוניו נפל על החדושים ולקחם לו.

עֲלֵי רֹאשׁוֹ עֲדִי נֵזֶר וְעֵדוּת א)
וּבִלְשׁוֹנוֹ חֲלִי חֻקִּים וְעֵדוֹת
אֲרֶה לָּךְ מִפְּרִי פִּיהוּ תְּעוּדוֹת
וְקַח לָךְ מִפְּרִי יָדָיו סְעוּדוֹת
כְּלִיל רֹאשִׁי אֲשֶׁר נַפְשׁוֹ בְנַפְשִׁי
מְחֻבָּרוֹת, וְגַפֵּיהֶן פְּרוּדוֹת ב)
תְּבֹרַכְנָה סְפִינוֹת עָבְרוּ בִי
וְכַנְפֵיהֶן כְּכַנְפֵי הַחֲסִידוֹת
וְאָשׁוּט אַחֲרֵי אַרְצוֹת אֲבֹתַי
עֲדֵי יִהְיוּ בְכַף רַגְלַי מְדוּדוֹת
אֲשֶׁר לִרְאוֹת הֲדָרוֹ קִרְבוּנִי
וְלִרְאוֹת מִשְׁכְּנוֹתָיו הַיְדִידוֹת
גְּבִירִי! הֶעֱטַרְתָּנִי בַעֲטָרוֹת
נְזָרֶיךָ, אֲשֶׁר־הֵם לָךְ יְסוֹדוֹת
עֲטָרוֹת הֵם לְזוּלָתְךָ טְפֵלוֹת
וּמוּסָפוֹת, וְהֵם עִמְּךָ תְּמִידוֹת
קְחָה שִׁירוֹת, קְחָה זִמְרַת זְמִירוֹת
אֲשֶׁר מִמַּעֲלָלֶיךָ לְמֵדוֹת
עֲנָדוּךָ עֲנַק הַשִּׁיר, וְלֹא כֵן
אֲבָל הֵם בַּעֲנַק שִׁמְךָ עֲנוּדוֹת ג)
וְאִם אֶמְעַל בְּשִׁיר קָדְשֵׁי יְיָ
אֲשֶׁר לִשְׁמוֹ תְּהִלּוֹתַי פְּקוּדוֹת
וְהִקְדַּשְׁתִּים וְהִבְדַּלְתִּים וְשַׂמְתִּים
מִקְרָאוֹת לְאֵל יָחִיד יְחִידוֹת

והתרתים

א) ענין פאר (מלכים ב' י"א י"ב). ב) הגופות נפרדות והנפשות מחוברות. ג) שירותי באות אליך לענוד אותך ענק שיר, אבל באמת אין הדבר כן, אך שמך המפואר הוא ענק ופאר לשירותי, ולא שירותי פאר לך.

וְהִתַּרְתִּים לְעֵת כָּזֹאת לְבָנָיו
וְלִמּוּדָיו, לְתִשְׁבָּחוֹת וְתוֹדוֹת
וְהוּא רַחוּם וְלוֹ נָאֶה לְכַפֵּר
וְאוֹדֶה לּוֹ וְלוֹ נָאֶה לְהוֹדוֹת

כז

(חלק שני מן ההלק השני סימן פ"ו).

ב־מ־א־ט־ה, לר' חלפון הלוי, אשר ה' בעזרו להכין דרכו למצרים.

לִבִּי מְעִירִי לַעֲלוֹת לְבֵית קָדְשִׁי וְעִירִי:

אֵל רָם וְנָאוֹר לִבּוֹת בְּאוֹתוֹתָיו תְּמֵהִים
כִּי שָׁב א) לְאָחוֹר צֵל מַעֲלוֹת בִּדְבַר אֱלֹהִים
וַיַּשְׁקְ שִׁיחוֹר הָרֵי סְפָרַד הַגְּבֹהִים ב)
הוּא מַאֲדִירִי עַד אֶעֱמֹד בִּמְקוֹם דְּבִירִי:
מִי יַעֲזָר־לִי אִם אֵין בְּחִיר שֵׁבֶט אֲבוֹתַי ג)?
חֶלְקִי וְחַבְלִי נָפַל בְּמִבְחַר מִשְׁפְּחוֹתַי
מוּשִׁי וּמַחְלִי מִתְרוֹנְנִים שִׁיר מַעֲלוֹתַי
לוּלֵא בְחִירִי שֵׁבֶט קְהָת הוֹלֵךְ עֲרִירִי:
כָּל־שָׂר לְמִינוֹ יִשָּׂא חֲלִיפוֹת שִׁיר לְחַלְפוֹן
דּוֹרֵשׁ רְצוֹנוֹ יִמְצָא שָׁלוֹם תֵּימָן וְצָפוֹן
פּוֹגֵשׁ חֲרוֹנוֹ יִפְגּוֹשׁ עֲלֵי אֹרַח שְׁפִיפוֹן
כִּי הוּא כְפִירִי יוֹם צָר, וְיוֹם שִׂמְחָה זְמִירִי:

א) בכ"י שם. ב) ר' חלפון המצרי היה לעזר לר' יהודה הספרדי, כאלו יאור מצרים השקה הרי ספרד; והמשורר מזכיר זה בכלל נפלאות ה' שהלבבות תמהים עליהם, כגון חזרת הצל אחורנית בימי חזקיה.
ג) כי ר' חלפון גם הוא לוי.

גַּן שַׁעֲשׁוּעַי — פַּרְדֵּס כְּפָרִים עִם נְרָדִים
צָמחוּ זְרָעַי — כִּי אֵין יְדֵי חַלְפוֹן כְּבֵדִים
צָלחוּ נְטָעַי — וַיִּתְּנוּ מִינֵי מְגָדִים
בֹּשֶׂם קְצִירִי — גַּם אַשְׁכְּלוֹת כֹּפֶר בְּצִירִי:
חַלְפוֹן מִקְרָא — מַחְלִיף אֲנָחָה בַּהֲנָחָה
יוֹם שֹׁד וְצָרָה — הָפַךְ לְיוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה
תּוֹדָה [א] וְזִמְרָה — אָז קִדְּמוּ פָנָיו בְּמִנְחָה
צוֹם הָעֲשִׂירִי — חַגִּי בְּרַב חַלְפוֹן גְּבִירִי [ב]:

כח

(חלק ראשון סימן קכ"ב).

בדמיאטה, לר' יחזקאל בן יעקב בנסעו משם.

יְאוֹר יוֹאַר, אֲשֶׁר דָּמָה לְנָחָשׁ
עֲקַלָּתוֹן, וְאָרְחוֹתָיו יַעְקֵל [ג]
אֲשֶׁר אִשֵּׁר אֲרָחַי [ד] לַפְּרִידָה
וּפָנָה לַנְּדוֹד דֶּרֶךְ וְסִקֵּל
יְחַזֵּק אֶל קְרָבַי הָעֲמוּסִים [ה]
בְּפֵרוּד בֶּן־קְהָת [ו] הַשָּׂר יְחֶזְקֵאל

פאר

[א] בכ"י תורה. [ב] נראה שכתב השיר הזה באחד עשר בטבת, סמוך לנסיעתו מדמיאטה, והוא אומר כי צום העשירי היה לו לששון ולשמחה וליום חג, להיותו אכל ר' חלפון, ואולי בלילה אחר התענית עשה לו סעודה גדולה לכבדו קודם נסיעתו. [ג] כי דמיאטה עומדת במקום שנילוס הולך עקלתון בצורת משולש הדומה לדל"ת יונית (Δ), ועל כן נקרא **Delta**; ובמליצה שיריית המשורר מקלל את נילוס, כי הוא הכין לו הדרך לנסוע מדמיאטה ולהפרד מר' יחזקאל (כי מדמיאטה הלך על נהר נילוס למצרים), וכדרך שאמר למעלה (שיר כ') כי מחרת איוב כנף מערב.
[ד] בכ"י וארחי. [ה] מסובלים במשא כבד.
[ו] שהיה לוי, כך אני אומר מסברה, ובכ"י בן קהל.

פְּאֵר כָּל־שָׂר וּמַחְמַד כָּל־נְדִיב לֵב
וְכָל־קָצִין וְכָל־סוֹפֵר וְשׁוֹקֵל
אֲשֶׁר מָנוֹ בְּפִי וּמְטַר עֲנָנוֹ
וְלֹא נָמַס וְלֹא הָיָה קְלוֹקֵל

כט

(שם סימן של"ח). בהיותו על נהר נילוס.

אֱלֹהַי! פְּלָאֲךָ דּוֹר דּוֹר יְרַחֵשׁ
וּמִפִּי אָב לְבָנִים לֹא יְכֻחָשׁ
וְזֶה הַיְאוֹר לְעֵד, כִּי דָם הֲפַכְתּוֹ
בְּלֹא לַהַט וְלֹא קֶסֶם וְנַחַשׁ
אֲבָל שִׁמְךָ בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ
הֱיֵה עֵזֶר לְעֶבֶד הֶאֱמִין בָּךְ
וְלִרְאוֹת אֶת־מְקוֹמוֹת פְּלָאֲךָ חָשׁ

ל

(שם סימן כ'). אולי גם זה בהיותו על נילוס.

נָטֵה בִי [א] אֱלֵי צוֹעַן   וְיַם־סוּף וְהַר חֹרֵב
וְאָסֹב אֱלֵי שִׁילֹה   וְאֶל־תֵּל דְּבִיר חָרֵב

[א] ענינו נְטֵה עִמִּי, נטה ואני בך, על דרך שאמר למעלה (שיר כ"ו) תבורכנה ספינות עברו בי, שענינו עברו עמי, עברו ואני בהן. ונראה שהדבור מוסב אל נילוס, שהי' הולך בו מדמיאטה למצרים; ומה שאמר והר חורב, לאו דוקא, כי על הנהר לא ילך להר סיני, אך הכוונה ואח"כ אלך להר סיני. ולהיות נילוס הולך בדמיאטה דרך עקלתון, בחר במלת נָטֵה.

וְאֵלֵךְ אֱלֵי מַסָּעַי אֲרוֹן הַבְּרִית, עַד־כִּי
אֲלַחֵךְ עֲפַר קִבְרוֹ אֲשֶׁר מִדְּבַשׁ עָרֵב
וְאֶרְאֶה נְוֵה נָאוָה אֲשֶׁר שָׁכְחָה קִנָּהּ
וְגֵרְשׁוּ בְּנֵי יוֹנָה וְשָׁכְנוּ בְּנֵי עֹרֵב

לא

(חלק שני מן־החלק השני סימן נ״ב).

במצרים, היא אלקאהירא, לר׳ שמואל הנגיד.

הִגִּיעַ זְמַן קֵץ לִפְקֹד אֲרִיאֵל [א]
וַיּוֹסֶף יְיָ קְרֹא עוֹד שְׁמוּאֵל [ב]

הַקּוֹל עַד לְשִׁנְעָר עָלָה וְיָרַד
וּלְמַעְלָה בְקוֹלָהּ [ג] צָהֲלָה סְפָרַד
וּלְבָבִי לְפִגְעוֹ כָּלָה וְחָרַד [ד]
כִּי אֶעֱמֹד בְּבֵיתוֹ כַּעֲמֹד בְּבֵית אֵל
גַּם אֶחֱזֶה בְהוֹד פָּנָיו הוֹד אֲרִיאֵל [ה]
לְבוֹ [ו] בִּזְמָן כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר
חֶלְקוֹ יַעֲזֹב מַשְׂכִּיּוֹת לְאַחֵר
אַךְ הוּא סוֹד נְשָׁמוֹת חַיּוֹת מְשַׁחֵר [ז]
לֹא יַחְמֹד יְקָר, אַךְ יַחְמֹד כְּבוֹד אֵל
לִהְיוֹת יְסוֹד לְעוֹלָם וִיסוֹד לְהַרְאֵל:

א) ירושלים. ב) ה׳ קרא שמואל שני שיושיע את ישראל כשמואל הראשון.
ג) ספרד אשר היא למעלה (כי קסטיליאה מקום ר׳ יהודה היא ארץ הרים) צהלה בקולה (מלשון צהלי קולך בת גלים); ובכ״י למעלה וקולה.
ד) מאז היותו בארץ מולדתו הי׳ נכסף לפגעו ולראותו. ה) מלאך.
ו) בכ״י לבי. ז) אינו נהנה מעשרו, אך מהנה ממנו את אחרים, ואינו מבקש לעצמו רק הטובות הרוחניות; והנה מנהגו בטובות הזמן כאניות סוחר, המלאות הון ועושר אך אינו להנאתן, אלא להביאו לאחרים.

יָצָא בְכָל־גְבוּל מִצְרַיִם — כְּיוֹסֵף
אֶת־נִדְחֵי יְרוּשָׁלַיִם — לֶאֱסֹף
אַךְ כָּל־צֹרְרֵי אֶפְרַיִם — יְשַׁתֵּף
כִּי מִפְּנֵי חֲצָצָיו יָדוּד — מְגָאֵל
עַד לִהְיוֹת קְבוּצָיו כָּל־דוֹד — וְגוֹאֵל:
כֹּל פָּעַל לְמַעֲנוֹ, עֲנָוָה — וְגַאֲוָה
חֵלֶק הַזְּמָן בֵּין חֶדְוָה — וּמְצָוָה
גַּם־נַפְשׁוֹ כְּמוֹ־כֵן דָּוָה — וְרָוָה
הִכְבִּדוּ בְּרָב־עָם כִּכְבוֹד — לְמוֹאֵל [א]
אַךְ לִפְנֵי אֱלֹהָיו יִקֹּד — כְּשׁוֹאֵל:

לב

(שם סימן נ"ג). אל הנ"ל.

הֵן חֵן לְנֹטֵר כַּרְמוֹ — לְשַׂגְשֵׂג גַּפְנוֹ בְּיוֹם נִטְעוֹ
שְׁמוּאֵל שְׁמוֹ, כִּי אֵל־שָׂמוֹ — נוֹשֵׂא אֶת־מָגֵן יִשְׁעוֹ
וְשָׁם צִלְצְלֵי שֵׁמַע לִשְׁמוֹ — וּבְכָל־הָאָרֶץ שָׁמְעוֹ
נָגִיד דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ — וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל זַרְעוֹ:
צַדִּיק מֹשֵׁל בָּאָדָם — מֹשֵׁל בְּיִרְאַת אֱלֹהִים
לְהִתְאַמֵּץ בָּאֵל קֶדֶם — וְאַחַר נֶאֱחָז בַּגְּבֹהִים
קְדוֹשִׁים הֱבִיאוּהוּ בְסוֹדָם — וְאַחַר עָמַד בְּסוֹד נְגֹהִים
אָז אֹיְבָיו רָפְתָה יָדָם — וְאָז נִדְבְּרוּ רוֹאִים וְרוֹהִים [ב]
יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ — הוּא מְצוּדָתוֹ וְהוּא סַלְעוֹ:
יוֹם יַעֲמֹד עַל שַׂר־שָׂרִים — רְחוֹקִים שָׂמוּ אֶת־פְּנֵיהֶם
וְלֹא הֶאֱמִינוּ לַדְּבָרִים — עַד אֲשֶׁר־רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם
וַיִּמְצְאוּ מֵאָה שְׁעָרִים — עַל אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ בְּאָזְנֵיהֶם

[א] שלמה המלך. [ב] ירא״ים.

כֻּלָּם אִתּוֹ מַאֲמִירִים · לִמְשׁוֹל עֲלֵיהֶם וְעַל בְּנֵיהֶם
וְהוּא מִשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ · וְהַחַת מְשַׁלֵּם מִזַּרְעוֹ :
כְּנַעַן לְמִצְרַיִם חֹמֵד · כִּי מֵאוֹר פָּנָיו יֵאוֹר
וְשִׁנְעָר מַהֲלָכָיו לָמֵד · וְשׁוֹאֵל מֵאַדִּיר וְנָאוֹר
לִרְאוֹת מֶלֶךְ הָעֹמֵד · מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר
וּסְפָרַד בָּם יִצָּמֵד · לְתְאוֹר אֶת־גְּבוּלוֹ תָּאוֹר
אוּלַי יְהִי מִדְרָךְ לְפַעֲמוֹ · וּמִדְרָךְ לְרִכְבֵי פַּרְעֹה[א] :
זֶה מַלְכִּי אָמְרָה אֲרִיאֵל · אֲשֶׁר כַּטַּל יְחַלְתִּיהוּ
לְלַמֵּד מִשְׁפָּט בְּיִשְׂרָאֵל · לְשָׂר וְשׁוֹפֵט קִבַּלְתִּיהוּ
הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל · כִּי מֵיְיָ שְׁאִלְתִּיהוּ
אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לִי גוֹאֵל · פֶּן־יֹאמַר צָר יְכָלְתִּיהוּ
עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמוֹ · וְחֶסֶד לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ :

לג

(שם סימן נ"ד). אל הנ"ל.

עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ · כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ :

נִשְׁמַע בְּכָל־יִשְׂרָאֵל קוֹל מַגִּיד · נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לַיְיָ לְנָגִיד
יַגִּיד הַפֶּה וְהָעַיִן תָּעִיד · בָּא גָד וְעַתָּה שָׂא נָא כֵלֶיךָ :
רָצָה לִשְׁכּוֹן כָּבוֹד בֵּינֵינוּ · וְשִׁמְךָ יוֹצֵא וָבָא לְפָנֵינוּ
אֵין כֹּל בִּלְתִּי לְיָדְךָ עֵינֵינוּ · רֵד כְּטַל וְיֵרֵד הַמָּן עָלֶיךָ :
תָּמְהוּ לְבָבוֹת מִמַּחְשְׁבוֹתֶיךָ · וְזָרְמוּ עָבוֹת מִנִּדְבוֹתֶיךָ
לְמִי כָל־חֶמְדָּה רַק לַאֲבוֹתֶיךָ · יִקְרוּ מַנְחִילֶיךָ וְנַחֲלֶיךָ :

[א]) ספרד מתחברת לכנען ושנער, והולכת וסובבת את גבול ר' שמואל, אולי תוכה שיבא בה במרכבותיו שהם רכבי פרעה, כלומר רכבי מצרים ·

יְקָרוּ שָׂרִיגֵי גֶּפֶן פּוֹרִיָּה — עֵינֵי לַעֲנָבֵימוֹ צוֹפִיָּה
מֵהַר הַמֹּר הַר הַמּוֹרִיָּה — מַטַּע קֹדֶשׁ מַטַּע שְׁתִילֶיךָ:
יִגְדְּלוּ וּמַרְשִׁיוֹנְךָ יָשֹׁרוּ — וְלַהֲלוֹךְ בִּדְרָכֶיךָ יִשְׁמֹרוּ
וּמֵאוֹר פְּנֵי הַדְרָתְךָ יֵאוֹרוּ — וְיָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ:

לד

(שם סימן נ"ה) אל הנ"ל.

מִבְחַר נְזָרִים — לְמִבְחַר מִנְּזָרִים[א)]
וְשִׁיר הַשִּׁירִים — לְשַׂר הַשָּׂרִים:

הָעֹמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד
וְרָאָה מֶרְכַּב שְׁמוּאֵל הַנָּגִיד
וְתֻפִּים וּמְחֹלוֹת אֲשֶׁר סְבִיבָיו הֶעֱמִיד
לְכָל־צַוָּאר רָבִיד וְעַל־כָּל־יָד צָמִיד
יָצָא בַּאֲלָפָיו וְכֵן יִהְיֶה תָּמִיד
לְהַצִּיל נִמְסָרִים — וְהַתֵּר נֶאֱסָרִים:
יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם
וְכֵן זָכִיתָ לִהְיוֹת נְגִידָם
וְצִלְּךָ חֻפָּה עַל־כָּל־כְּבוֹדָם
שְׁלוֹמָם בִּשְׁלוֹמְךָ וּמֵהוֹדְךָ הוֹדָם
בְּצִלְּךָ יִחְיוּ עִם גּוֹי מַעֲבִידָם
כְּשׁוֹשַׁנִּים דָּרִים — בֵּין הַדַּרְדָּרִים:
הוּא לְעַמּוֹ רֶכֶב וְהוּא פָּרָשָׁיו
וְעֵץ חַיִּים מַרְפֵּא יְבַכֵּר לָחֳדָשָׁיו

א) לשון מנזיך כאדמה, ובכ"י הנזרים.

עַל פַּלְגֵי־צֶדֶק יַשְׁרֵשׁ [א]) שָׁרָשָׁיו
אַשְׁרֵי עֲבָדָיו וְאַשְׁרֵי אֲנָשָׁיו
עוֹד רָד עִם־אֵל וְנֶאֱמָן עִם קְדוֹשָׁיו
וּמַעֲשָׂיו נִזְכָּרִים לְלַמֵּד מֵישָׁרִים:
לֵב גְּאוֹנֵי שִׁנְעָר לַחֲזוֹתוֹ יָהִים
וְיוֹעֲצֵי מִצְרַיִם אַחֲרֵי פִּיו נִנְהִים
כִּי מַחֲשָׁבָיו בְּסוֹד אֵל נֹגְהִים
כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בִּדְבַר אֱלֹהִים
מַחְסֶה וָעֹז לַחֲרֵדִים וּתְמֵהִים [ג])
בִּמְעוֹנוֹת כְּפִירִים [ב]) וְהַרְרֵי הַנְּמֵרִים:
אֶל־כְּנַף הָאָרֶץ שְׂאוּ כַף, רַנְּנוּ!
וּבַשְּׂרוּ בִסְפָרַד לְאָחִי וּבָנַי [ד])
כִּי אֲנִי מְשָׁרֵת שְׁמוּאֵל רֹאשׁ קְצִינַי
וּשְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־פְּנֵי יְיָ
וְלֹא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינַי
לָשׁוֹן מַרְפֵּא פְגָרִים וְחַיֵּי בְשָׂרִים:

לה

(שם סימן נ"ו). אל הנ"ל ושלשה בניו.

לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה בִּשְׁלֹשֶׁת קְנֵי הַמְּנוֹרָה:

יְיָ אַתָּה מֶמְשָׁלָה וְרַהַב לַמְּנוֹרָה כֻּלָּהּ זָהָב
לִגְאוֹן יַעֲקֹב הַנֶּאֱהָב הָאֹסֵף גְּדֻלָּה וְתוֹרָה:

הרנינו

[א]) בכ"י ישלח.
[ב]) בכ"י אריות.
[ג]) בכ"י מחסה לעד כי חסדים ותמהים.
[ד]) נראה שהכוונה על בני בנותיו.

ה רְנִינוּ בְּנֵי שַׁעֲשׁוּעִים הַמְּשׁוּחִים לִהְיוֹת רוֹעִים
וּלְהַפְגִּיעַ בָּם צוֹעִים [א] הָאֹמְרִים שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה:
ו לְמִי הַחֶמְדָּה תּוֹחִיל? רַק נַחַל גְּדֻלָּה וּמַנְחִיל
מִפָּנָיו מְסַיֵּם וּמַתְחִיל רֶקַח מֹר וּקְטוֹרָה:
ד לְקֵי אוֹר בְּיִשְׁעָם וְעֻזְרָם גְּזֶרֶת פְּנִינִים גִּזְרָם
מִדּוֹר לְדוֹר יַעֲמֹד נִזְרָם לֹא יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם מוֹרָה:
ה תְּבַשֵּׂר, אֲבִיר הָרֹעִים! כִּי צָלְחוּ בְּבֵיתְךָ נְטִיעִים
גַּם עָמְדוּ מִמְּךָ זְרוּעִים וְכַשֹּׁרֶשׁ תְּהִי הַזְּמֹרָה:
ל שְׁמוּאֵל גְּדֻלַּת חֲנַנְיָה [ב] מְחֻזֶּרֶת עֲלֵי אַכְסַנְיָה
בָּנָיו [ג] יְשַׁכְּנוּהָ בְּבִנְיָה אֶל־בֵּית אָב וְחֶדֶר הוֹרָה [ד]
ו בְּכֵן יְשַׁבְּחוּהוּ לְאֻמִּים עַד־מִדְבָּר וְאִיֵּי יַמִּים
כִּי יַעֲמֹד לְנֵס כָּל־עַמִּים וּלְנָגִיד וְלוֹ הַבְּכוֹרָה:
י גְּדַל שֵׁם יְיָ וְיִקְדַּשׁ בִּימֵיהֶם, וּמַלְכוּת תְּחֻדַּשׁ
וּבְרִנָּה תָּשׁוּב [ה] לְמִקְדַּשׁ אֱלֹהֶיהָ [ו] נָאוָה שְׁחוֹרָה:

לו

(שם סימן צ׳). אל הנ״ל.

יְרַנְּנוּ יָמִים וְעִתּוֹת תִּשְׂמַחְנָה
וְרוּחוֹת בִּפְעָמִים יְגוֹנוֹת תִּשְׁכַּחְנָה
וּמֵגִיל וְשִׁלּוּמִים אֲנָחוֹת תִּבְרַחְנָה
וּפִיּוֹת נֶאֱלָמִים רְנָנוֹת תִּפְצַחְנָה
וְלָעַד מִכָּל־יְקָר בָּא לְפָנַי מִזֶּה
גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה:

[א] כטעם אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האויב, וצועים מן ושלחתי לו צועים וצעוהו; והנה הוא אומר כי בני הנגיד עתידים שונאי ישראל (האומרים שחי ונעבורה) ידברו עמהם בלשון רכה ודרך בקשה.
[ב] אם אביו של הנגיד. [ג] בכ״י בם. [ד] לשון ואל חדר הורתי, ובכ״י תורה. [ה] בכ״י תשובב. [ו] בכ״י אל.

רוּחַ חֵן נָשְׁבָה — וּמִשְׁכָּן יָפוּחַ
וְזֶה מִשְׁכַּן אַהֲבָה — לְשִׂמְחָה פָּתוּחַ
לְאִישׁ נַפְשׁוֹ כּאֲבָה — לְמַעַן יָנוּחַ
כִּי טוֹב אֵל יוּבָא — וְהָיָה א) סָרוּחַ

עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה: גדול יהיה וכו׳

בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר — לֹא הִשְׁבִּית גּוֹאֵל
לְכָבוֹד וּלְיֹשֶׁר — וְחֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל
הַיּוֹם נִתְאַשֵּׁר — כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל
וּמִטּוֹב נִתְבַּשֵּׂר — נֹאמַר ב) לְכָל־שׁוֹאֵל

אָכֵן יֵשׁ יְיָ בַּמָּקוֹם הַזֶּה: גדול יהיה וכו׳.

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת — הַבַּיִת שׁוֹרְרוּ
כִּי קָמָה סֻכַּת — אֱמוּנִים הִתְחַבְּרוּ
וּבִצְדְקַת וּבִרְכַּת — אֱלֹהִים יֵעָזֵרוּ
וְכָל־נֶפֶשׁ זַכַּת — אֲהָבֶיהָ, עוֹרְרוּ

לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה: גדול יהיה וכו׳.

בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה — תִּהְיֶה מְנוּחַתְכֶם
נֵצַח נָשִׂיחָה — בְּנֹעַם חֶבְרַתְכֶם
שְׁלֵוִים בְּנוּחָה — וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם
שָׁלוֹם אֵל וַהֲנָחָה — יְנוּחוּן בִּנְוֹתֵכֶם

תָּמִיד, וְעַד יֹאמְרוּ מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה: גדול יהיה וכו׳.

א) נכ״י והיום. — ב) נכ״י יאמר.

לז

(חלק ראשון סימן ש"א).

ממצרים, באגרת לר' חלפון הלוי (עיין למעלה שיר כ"ז).

יְלַד לְגַן־עֵדֶן [א] בְּצוֹעַן אִישׁ וְאִישׁ [ב]
אֶחָד שְׁמוֹ חַלְפוֹן וְהַשֵּׁנִי יְאֹר
הֵם שִׁלְּחוּנִי יוֹם נְדוֹד, וַיַּהַפְכוּ
כָּל־מַעֲקָשׁ מִישׁוֹר וְכָל־מַחְשָׁךְ לְאוֹר
לֹא יַחְסְרוּ כָל־טוֹב בְּמִצְרַיִם, בְּעוֹד
חַלְפוֹן וּפִישׁוֹן הֵם לְכָל־חֶמְדָּה שְׂאֹר

לח

(שם סימן שס"ב).

ממצרים, אל החבר ר' אהרן בן אלעמאני
(אולי באגרת, בה הגיד לו כי חלם היותו אצלו).

אַשְׁרַי וְתֶאֱרַכְנָה תְּנוּמוֹתַי
לֹא יַחְלְטוּ [ג] מִנִּי חֲלוּמוֹתַי
אֵלֵךְ וְאֶרְאֶה פְּנֵי הַשָּׂר [ד]
תִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לוֹ אֲלֻמּוֹתָי
אוֹדֶה וְאֶתְוַדֶּה לְמַנְעָמָיו
מִפִּי וּמִלִּבִּי וְעַצְמוֹתָי

אשא

א) להיות כגן עדן, ליהנות בהם בני אדם. ב) שני אנשים. דרך שיר הוא קורה במקרה אחד ר' חלפון ונילוס.
ג) בלי שיקטפו ממני את חלומותי. ד) בכ"י כתוב בגליון: נ"א הרב

אֶשָּׂא זְמִרַי מִזְּמִירוֹתָיו [א]
כִּי מִנְּעִימוֹתָיו נְעִימוֹתָי
אַל יַחְשֹׁב עָוֹן אֲדֹנִי לִי
כִּי אָבְדוּ עִמּוֹ מְזִמּוֹתָי

לט

(שם סי׳ שמ"ו). ממצרים, אל הנ"ל. (ועיין למטה אגרת שלישית).

יָפֵי קוֹל קַדְּמוּ כִּנּוֹר לְיָפוֹת [ב]
וְשָׁרִים אַחֲרֵי נֹגְנִים חֲלִיפוֹת
עֲלָמוֹת לַעֲלָמוֹת נַעֲלָמוֹת
וְנִשְׁקָפוֹת בְּעַד אֶשְׁנָב וְצוֹפוֹת [ג]
בְּתוּלוֹת לָמְדוּ מִבַּת בְּתוּאֵל
קְדוֹשׁוֹת טְהֹרַת לִבּוֹת וְגוּפוֹת
אֲבָל כִּי מָשְׁכוּ קֶשֶׁת לְתֻמָּם [ד]
וְהָרְגוּ אִישׁ, וְהֵם זַכּוֹת וְחַפּוֹת

א) ארומם שירי ע"י מה שאלמד משיריו. ב) התחלת השירה הזאת נפלאת היא ורחוקה מדרכי השיר בינינו היום, והיא על דרך המשוררים הערביים. והשירה הזאת לפנינו לעד על גבורת ר"י הלוי במלאכת השיר הנהוג בימיו, ועל תוקף דמיונו גם בימי זקוניו. והנני חוזר בי ממה שאמרתי במקום אחר כי ר׳ משה בן עזרא גבר על ר"י באומנותו בשירי חול, כמו שר"י גבר באמונתו בשירי קדש; כי אחרי ראותי הדיואן הזה מלאתי ראיתי כי גם בשירי חול יהודה גבר על כל אחיו המשוררים אשר ראיתי דבריהם. והנה בשירה הזאת המשורר בא לספר תהלות איש חכם, והוא מתחיל בשבח הבתולות היפות; והקשר בין שני הענינים הוא (לדעתי) במה שהוא אומר כי הבתולות היפות טורפות הלבבות, והוא אומר כי יש לשאול אם הן חייבות לשלם את הטרפות אשר טרפו, או אם הן פטורות מפני שעשו זה להנקם מן העינים שניזונו מראייתן. ואחר שהעיר הספק הזה, הוא אומר כי ראוי לשאול התרת הספק מהדיין הזה אשר הוא חכם מכל האדם.

ג) אתם המשוררי׳ בעלי קול יפה בואו לכבד הבתולות היפות בשיר ובכנור, ויבאו המשוררים אחרי המנגנים, חליפות, כלומר זה אחר זה, ויזמרו מין זמר הנקרא עלמות, לכבוד הנערות הצנועות היושבות פנימה, ורק נשקפות בעד האשנב. ד) בלא כוונה להזיק, אלא בהביטן בעד האשנב מושכות והורגות את רואיהן.

אֲשֶׁר לֹא שָׁאֲלוּ לִקְרַב חֲרָבוֹת
וְדַיָּם בִּזְרוֹעוֹת הַחֲשׂוּפוֹת
וְאֵיךְ נָשְׂאוּ צְמִידִים אוֹ צְעָדוֹת?
עֲצֵלוֹת מִנְּשׂוֹא עַפְעַף יְעֵפוֹת
וְלוּ נָשְׂאוּ אֱלֵי חַמָּה פְנֵיהֶם
אֲזַי עָזְבוּ פְּנֵי חַמָּה שְׁזוּפוֹת א)
וְתֹאמַרְנָה יְהִי חֹשֶׁךְ, יְהִי אוֹר,
בְּאוֹר פָּנִים וּבִשְׁחוֹר מַחֲלָפוֹת ב)
וְכֻתֳּנוֹת כְּאוֹר ג) חֶבְרָה לְבוּשׁוֹת
בְּלֵיל שֵׂעָר כְּלֵיל פֵּרוּד צְנוּפוֹת ד)
מְאוֹרוֹת נָתְנוּ לִבִּי רְקִיעִים
תְּסוֹבֵבְנָה עֲלֵי כִימָה ה) תְּקוּפוֹת
וְיֵשׁ לִשְׁגּוֹת בְּרַכּוֹת ו) וַעֲנֻגּוֹת
וּפוֹרִיּוֹת עֲבֻתּוֹת וַעֲנֵפוֹת ז)
וּפִיפִיּוֹת יְפֵה־פִיּוֹת אֲדֻמּוֹת
עֲלֵי טוּרֵי בְּדֹלָחִים רְצוּפוֹת ח)

א) ואיך יתכן שתהיינה נושאות חרבות? והלא לא יוכן אפי' איך הן נושאות צמידים או צעדות, אחר שברוב לניעותן הן עצלות ויעפות כל כך שאינן נושאות אפי' עפעפי עיניהן. כי אמנם אם היו נושאות עיניהן לשום בריה לא היתה לה תקומה לפניהן, כי כל מקום שנותנות עיניהן בו מיד נשרף, ואפי' החמה אם היו מסתכלות בה, היו פניה משחירות כאיש אשר שזפתו השמש.

ב) באור פניהן אומרות יהי אור, ובשחרות שערן אומרות יהי חשך.

ג) בכ"י באור. ד) הן לבושות כתנות יפות כאור חברת הידידים שהיותם בחברה הוא להם אורה ושמחה; ולנופות בשער שחור כשחרות ליל פרידת החברים והאוהבים, שפרידתם שחורה ומרה להם עד מאד.

ה) בכ"י כמה — אמר: המאורות האלה (היפות הדומות למאורות) אשר נתנו לבי כמו רקיעים, כלומר שהן קבועות בלבי כמו שהכוכב קבוע בגלגל, הם מקיפים תקופותם למעלה מכימה, כלומר מעלתם למעלה מכוכבי אל, כן נ"ל, ועיין למטה לד ק"ג הערה ב'. ו) בכ"י בכבות. ז) אפשר לטעות ולהחליף זו בזו, בתולה יפה רכה וענוגה, וגפן פוריה וענפה, או נטיעה אחרת עבתה ורעננה. ח) אותן היפות יש להן פה אדום, ושנים לבנות הדומות לטורי אבנים יקרות.

לְאַט בִּמְשַׂקְּרוֹת וּמְשַׁקְּרוֹת לִי
לְאַט בָּהֵן וְלוּ הָיוּ חֲנֵפוֹת א)
מְסֻבָּלוֹת בְּתַפּוּחַ וְרִמּוֹן ב)
וְשׁוֹשַׁנִּים וַעֲלֵיהֶם תְּרוּפוֹת ג)
וּמָה אֹמַר בְּהוֹד קוֹמָה כְּתָמָר
וְהָרוּחַ יְנִיפֶהָ תְּנוּפוֹת ד)
רְאֵה כִּי נִטְרְפוּ לִבּוֹת לְקָחוּם ה)
שְׁאַל הַיְשַׁלְּמוּ אֶת־הַטְּרֵפוֹת
וְאִם לָקְחוּ נְקַם צִיצַת לְחָיֵיהֶם
אֲשֶׁר הָיוּ בְּעֵינֵינוּ קְטוּפוֹת ו)
שְׁאַל חָבֵר, שְׁאַל דַּיָּן, שְׁאַל רַב
אֲשֶׁר פָּרַשׂ לְכָל־חָכְמָה כְּנָפוֹת
לְבֶן־צִיּוֹן שְׁאַל דִּינֵי נְפָשׁוֹת
וְתִמְצָא אִמְרוֹת הָאֵל צְרוּפוֹת
וְעַל לֶב־אַהֲרֹן אוּרִים לְהוֹרוֹת
וּבַשֹּׁהַם אֲשֶׁר עַל־הַכְּתֵפוֹת
מִשְׁחוֹ הַיָּקָר רֵאשִׁית שְׁמָנָיו
וְעָזַב לַחֲבֵרָיו הָעֲדִיפוֹת
חֲבֵרִים הֵם לְשֵׁם, אַךְ אִם תְּבַקְשֵׁם
מְצָאתָם סַעֲרוֹת נֶגֶב וְסוּפוֹת

א) אל תקצוף, לבי! על אלה המביטות אלי מן האשנב, כאלו אהבוני, ואח"כ משקרות לי, כי רק במקרה הביטו בי, ולא מאהבה, וכמו שאמר למעלה כי משכו קשת לתמם. אל תקצוף, אך סלח להן, ואפי' לא הביטו אלי במקרה, ואפילו אם היו חנפות, ומתכוונות לרמות אותי, סלח להן ונהג עמהן לאט, כי די לך מה שהתענגת ברגע ההוא אשר פנו אליך עיניהן. כן נ"ל. ב) רמז לשדים. ג) מראה פניהם לח ואדום כשושנים, והעלים של השושנים ההם ז׳ טובים לרפואה, כלומר ראיית פניהם נותנת חיים. ד) קומתן יפה כתמר, והיא אמנם מתנועעת הנה והנה כענפי אילן אשר תנידם הרוח. ה) הלבבות שהיפות לקחו ולכדו אותן בעיניהן, הם בנטרפי'. ו) עיין למעלה צד ק' הערה ב', ועיין בשירי' לחתונה, צד ל"א הע' א'.

וִידֵעִי שִׁבְלָיו הֵם הַמְּלֵאוֹת
הֲיִרְצוּ שִׁבְּלֵיהֶם הַשְּׁדוּפוֹת?
וְלוֹ עִם מַלְאֲכֵי מָוֶת קְרָבוֹת
וְחַרְבוֹתָיו לְמוּל חַרְבָּם שְׁלוּפוֹת
וְכִמְעַט יֵעָצֵר נֶגֶף כְּאַהֲרֹן
וְיָשִׁיב הַנְּשָׁמוֹת הַנְּגוּפוֹת
בְּמֶרְקָחָיו וּבִבְשָׂמָיו וְסַמָּיו
וְנִכְבָּדוֹת אֲשֶׁר מִפִּיו נְטוּפוֹת
זְכַרְתִּיהוּ, וּמוֹרָשֵׁי לְבָבִי
כְּיוֹנִים מִפְּנֵי הַנֵּץ רְדוּפוֹת
וְכָתַבְתִּי, וַאֲנָחוֹתַי לְזִכְרוֹ
דְּמֵי לִבִּי עֲלֵי פָּנַי מְצִיפוֹת
אֱלֵי צִיּוֹן וּבָנֶיהָ לְבָבִי
כְּמוֹ צִיּוֹת אֱלֵי מַיִם עֲיֵפוֹת
חֲמִשָּׁה חָבְרוּ חֶבְרַת בְּנֵי־עָשׁ א)
וְנֶגְדָּם כֹּתָרוֹת עַיִשׁ כְּפוּפוֹת ב)
הֲלֹא אֵלֵךְ וְאֵרָאֶה וְאֶרְאֵם
וְאֶזְרַע הַתְּשׁוּקוֹת הָאֲסוּפוֹת
אֲשֶׁר אוֹחִיל כְּלוֹתָם אוֹ בְלוֹתָם
וְאֶמְצָאֵם בְּכָל־יוֹם מַעֲדִיפוֹת
הֲמִצָּרִים תְּכִילֵנִי? וְנַפְשִׁי
וְזִמּוֹתַי לְהַר צִיּוֹן צְנוּפוֹת ג)

א) אולי הכוונה על ירושלים וארבע ערים אחרות בא"י, אשר עם היותן בלתי קרובות זו לזו, הרי כלן קדושה אחת, כמו כוכבי עש שהם רחוקים זה מזה, וכלם לקונסטילאציון אחת יחשבו · ואמרתי כי בני עש רחוקים זה מזה, כי כן רמז ר' משה בן עזרא ז"ל בתרשיש שלו (שער א' אות ע"ן), וכן מפורש גם בפירוש הערבי · ב) כי מעלתן למעלה מכוכבי אל ·
ג) צנופות, לשון צנוף יצנפך, שענינו סבוב ·

אֲבָנָיו מַשְׂכִּיב לִבִּי שְׂרוּפוֹת
וַעֲפָרוֹתָיו בְּמֵי דִמְעִי גְרוּפוֹת
בְּיוֹם אֵלֵךְ לְנַחֵם עִקְּבוֹתָיו
בְּרֹאשׁ חָפוּי וְרַגְלַיִם יְחֵפוֹת —
דְּמָעַי נֶחְפְּזוּ טֶרֶם כְּתָבִי
וּבִידֵי הָאֲנָחוֹת הֵם דְּחוּפוֹת א)
דְּמָעוֹת יִגְבְּרוּ לִהְיוֹת כְּנִדְבוֹת
יְמִינְךָ קְשׁוּרוֹת וַעֲטוּפוֹת ב)
נְעִימוֹת יָדְךָ שָׂדָה וְשִׁדּוֹת
וְכִנּוֹרוֹת וְצִנּוֹרוֹת וְעוֹפוֹת ג)
תְּשַׁלֵּמְנָה לְךָ הַשָּׂר שְׁלוֹמוֹת
מְרֻבָּבוֹת כְּפוּלוֹת מַאֲלִיפוֹת ד)

מ

(שם סימן ת"ב). במצרים, לר' משה (הבה אללה בן אלששי).

אֲדוֹן יִצְרוֹ, אֲסִיר יוֹצְרוֹ וְקוֹנוֹ
וְאֵין רָצוֹן לְלִבּוֹ רַק רְצוֹנוֹ ה)

א) עתה בכתבי אליך, דמעי נחפזים לרדת מעיני במרוצה, יותר ממרוצת ידי בכתבי, כי אמנם דמעי דחופים על ידי אנחותי.

ב) לשון והיה העטופים ללבן והקשורים ליעקב. ג) חסדיך נעימים, ונמשלים לנשים יפות ולכנורות ולפלגי מים ולזמר הצפרים. הענינים האלה הם ראשי ההנאות אצל משוררי ישמעאל (והן ההנאות אשר הבטיח מחמד לעושי רצונו), וקרוב לזה שורר רמב"ע:

יְפֵה תֹאַר וְכוֹס יַיִן וְגַנָּה   וְזֶמֶר עוֹף וְקוֹל מֵימֵי תְעָלָה
צֳרִי חוֹשֵׁק וְגִיל דּוֹאֵג וְשִׁיר נָד   וְעֹשֶׁר רָשׁ וְלַחוֹלֶה תְּעָלָה

כלומר ההנאות הנזכרות הן רפואה לחושק וגיל לדואג ושיר לנע ונד מארצו ועושר לרש ורפואה לחולה. ד) נעימות ידך וחסדיך הם יתנו לך בשכרך שלומות מרובבות. ה) רק רצון יוצרו.

אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּמִצְרַיִם מְעִיל הוֹד
וְנִשְׁמַע עַד סְפָרַד פַּעֲמוֹנוֹ·
וְרַקַח מֶרְקָחֵי תּוֹרָה בְּצוֹעַן
וְהֵרִיחוּ בְשִׁנְעָר קִנְּמוֹנוֹ
וְהִתְיַחֵד וּמוֹדָעָיו בְּדֵעוֹ
וְהִתְפָּרֵד וְרֵעוֹ רַעֲיוֹנוֹ [א]
וְיָדוֹ גָלֲלָה אֶבֶן גְּדוֹלָה
אֲשֶׁר עַל־פִּי בְאֵר וַיַּשְׁק צֹאנוֹ
וְהֵשִׁיק אֶת־נְכֹאתוֹ מִנְּכֹתֹה [ב]
וְהֵרִיק אֶת־מְעוֹנוֹ מִמְּעוֹנוֹ [ג]
וְעֵץ דַּעַת וְעֵץ חַיִּים נְטוּעִים
בְּתוֹךְ לִבּוֹ וּפִרְיָם עַל לְשׁוֹנוֹ
אֱמוֹר לַדּוֹר וְאַל יִדְאַג בְּעוֹדוֹ [ד]
וְיָסִיר מִלְּבָבוֹ עִצְּבוֹנוֹ
הֲיִפְחַד? וְעָדֶינוּ שַׂר־צְבָאוֹ
וְעוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ תַּחְכְּמוֹנוֹ
וְלָמָּה יֵחָרֵד הָעָם לְיַם־סוּף?
וְהַמַּטֶּה בְּיַד מֹשֶׁה גְאוֹנוֹ

א) אף אם ישב יחידי ונפרד מבני אדם, דעתו ורעיוניו הם עומדים לו במקום רעים ומודעים. ב) והשיק מן והשיקו היקבים תירוש ויצהר, תרגם יונתן ויטופון, ורש"י פירש השמעת קול כשהקילוח יורד. ונכאת הראשון ענינו בשמים, מן נכאת וצרי ולוט, והשני ענינו אוצר, מן ויראם את כל בית נכתה, והנה הכוונה הזיל בשמיו מאוצרו. ובכ"י התבה האחרונה חסרה, וכתוב בו: את בית נכותו, ושלשת המלות האלה מצויינות בשני קיים למעלה, כאלו הם מוטעות. ג) הראשון ענינו שמים, והשני בית מושב. ד) כל זמן שר'. משה חי.

מא

(שם סימן ת"א). נגד המבקשים שיתעכב במצרים.

המשורר מספר תהלות מצרים, ואומר כי עם כל זה מעלת א"י גדולה ממנה[א].

לְמִצְרַיִם עֲלֵי כָל־עִיר תְּהִלָּה
אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־אֵל שָׁם תְּחִלָּה
וְשָׁמָּה נִטְּעָה גֶּפֶן בְּחוּרָה
וְהָיוּ אַשְׁכְּלוֹתֶיהָ סְגֻלָּה
וְשָׁם נוֹלְדוּ שְׁלוּחֵי אֵל, וְהָיוּ
שְׁלוּחֵי אֵל כְּבֵין[ב] חָתָן וְכַלָּה
וְשָׁם יָרַד כְּבוֹד הָאֵל וְהָלַךְ
בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַחֲתֻלָּה
וְשָׁמָּה נַעֲשָׂה קָרְבַּן יְיָ
וְנָתַן[ג] דַּם בְּרִית וַיְהִי גְאֻלָּה
וְשָׁמָּה מַעֲמַד מֹשֶׁה לְהַעְתִּיר
וְאֵין מַעֲמָד כְּמוֹ זֶה לַתְּפִלָּה
וְיִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם וּבָבֶל
שְׁלִישִׁיָּה וּבֵינוֹתָם מְסִלָּה
וּמִזְבֵּחַ לְאֵל הָיָה בְתוֹכָהּ
לְרוֹמֵם אֶת־שְׁמוֹ עַל כָּל־תְּהִלָּה
וְהָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים וְהַשֵּׁם
אֲשֶׁר עוֹלָם בְּהוֹד זִכְרוֹ מְמֻלָּא

וגם

א) מאסף הדיואן אומר בהפך, שעשה השיר הזה בשבח מצרים, ונגד מי שתפש אותו על שהלך שם, עם היותו משתוקק לא"י.

ב) בכ"י כבית. ג) כך נקוד בכ"י.

וְגַם מִנַּהֲרֵי עֵדֶן נְהָרָה
וְטוּב אַרְצָהּ בְּגַן עֵדֶן מְסֻלָּא א)
חֲקַרְנוּהָ וְכֵן הִיא, אַךְ לְבָבִי
יְמָאֵן לַמְרַפְּאִים עַל־נְקַלָּה ב)
וְאֵדַע כִּי שְׁכִינָה נָטְתָה שָׁם
כְּאֹרֵחַ לְצֵל אַלּוֹן וְאֵלָה
וְעִם שָׁלֵם וְצִיּוֹן הִיא כְּאֶזְרָח
וְשָׁם תּוֹרָה וְשָׁמָּה הַגְּדֻלָּה
מְקוֹם הַדִּין מְקוֹם הָרַחֲמִים שָׁם
וְשָׁם יָחִיל אֱנוֹשׁ לִשְׂכַר פְּעֻלָּה
וְהַר נִקְרָא לְאֵל הַר נַחֲלָתוֹ
וְהִפְרִישׁוּ לְהַקְדִּישׁוּ כְּחַלָּה
וְיֵרֵד מִקְּדֻשָּׁתָהּ לְבָבֶל
וּמִצְרַיִם . . . . ג)
אֲבָל אִישׁ יַעֲלֶה מִכֹּל אֲרָצוֹת
אֱלֵיהֶן, מַעֲלָה הִיא לוֹ מְעֻלָּה ד)
וְלָמָּה יִלְעֲגוּ עָלַי מְלִיצִים?
וְלָמָּה אֶהְיֶה לָהֶם לְמִלָּה?
אֲשֶׁר אִם הֵם בְּדַת־אֵל מַאֲמִינִים
אֲדִינֵמוֹ בְּתוֹרַת הַקְּהִלָּה ה)

א) מן המסלאים בפז, נמשל לגן עדן, ככתוב כגן ה' כארץ מצרים.

ב) אלה המייעצים אותו שיתעכב במצרים הם רופאי אליל המרפאים השבר על נקלה, לאמר שלום שלום, ואין שלום, כי אמת שנגלתה השכינה במצרים, אך לא היה זה אלא דרך עראי, לא דרך קבע כאשר היה בא"י, וכמו שמפרש והולך. ג) תשלום הסוגר חסר בכ"י, וכוונת הבית הזה נ"ל שהיא כי מי שדרו בא"י ועוקר דירתו משם ויורד מקדושתה לבבל או למצרים, לא טוב עושה. ואולי אנשי מצרים מחקו המלות ההן אשר לא לכבוד לארצם.

ד) אבל מי שדרו באחת מכל שאר ארצות ועולה למצרים או לבבל, מעלה היא לו. ה) אולי הכוונה על הקהל שהלכו למצרים נגד מצות ה' (ירמי' מ"ב)

וְאִם לֹא יַאֲמִינוּ הֵן מְחִיצָה [א])
וְאֵין בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם נַחֲלָה [ב])

מב

(שם סימן קי"ח).

לר׳ יהודה אלסגלת, אשר נתן לו במתנה שקל הקדש [ג]).

אֲשֶׁר שָׁמְךָ סְגֻלָּה לַסְּגֻלָּה
יְשִׂימְךָ עוֹד תְּהִלָּה לַתְּהִלָּה
עֲדֵי יִתְהַלְלוּ בָךְ מְהַלְלִים
בְּחַבֶּרְךָ [ד]) לְתוֹרָתְךָ גְּדֻלָּה
בְּעֵינֵי אֵל מְאֹד נַפְשְׁךָ יְקָרָה
וְאִם הָיְתָה בְּעֵינֶיךָ נְקַלָּה
יְהִי כָפְרָהּ בְּכֶסֶף הַשְּׁקָלִים
שְׁלַחְתָּם כַּעֲדִי חָתָן לְכַלָּה
מְעֻטָּרִים מְפֹאָרִים כְּתַבְנִית
גְּלִיל זָהָב בְּתַרְשִׁישִׁים מְמֻלָּא
יְדִידוּתְךָ וְלֹא כֶסֶף וְזָהָב
יְדִידוּתְךָ בְּכֶסֶף לֹא תְסֻלָּא
תְּהִי מִנְחָתְךָ רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן
בְּיַד בִּנְךָ יְהוּדָה בַּתְּחִלָּה [ה])

א) הנה ביני ובינם מחילה. ביני וביניהם אשר נסוגר עומדים במקום שנים (כן פירש תלמידי הנ"ל ר׳ יהודה אריה אסימו). ובכ"י מחלה.
ב) ואין לי חלק ונחלה עמהם. כך הגיה וכך פירש תלמידי הבחור המשכיל ר׳ אברהם חי מיינסטר, ובכ"י מחלה. והנה המשורר התיר לעצמו לומר נַחֲלָה במקום נַחֲלָה (אולי בעבור הרבוי נְחָלוֹת), וכמו שאמר למעלה (שיר כ"ה) מַחֲזִיו. ג) לא נזכר בכ"י באיזה מקום היה זה. ד) בכ"י בחברתך.
ה) השקל שנתת לי במתנה, והוא נעשה מקדם בירושלים, גם כתוב עליו ירושלים

מג

(שם סימן שע"ו). בארץ מצרים.

רְאֵה עָרִים וְהִתְבּוֹנֵן פְּרָזוֹת
אֲשֶׁר הָיוּ לְיִשְׂרָאֵל אֲחֻזּוֹת
וְתֵן כָּבוֹד לְמִצְרַיִם, וְהָקֵל
פְּעָמֶיךָ וְאַל תִּרְדֹּף עֱזוּזוֹת
בְּחוּצוֹת עָבְרָה בָּם הַשְּׁכִינָה
לְבַקֵּשׁ דַּם א) בְּרִית עַל הַמְּזוּזוֹת
וְעַמּוּד אֵשׁ וְעַמּוּדֵי עֲנָנִים
וְעֵינֵי כֹל מְצַפּוֹת בָּם וְחוֹזוֹת
וּמִשָּׁם חֻצְּבוּ בַּעֲלֵי בְרִית אֵל
וּפִנּוֹת עַם־יְיָ שָׁם גְּרוּזוֹת

מד

(שם סימן רע"ד. במדבר מצרים.

צְנָפַנִי זְמָן אֶל מִדְבְּרֵי־נֹף
אֱמוֹר לִזְמָן יְמַלְטֵל עוֹד וְיִצְנֹף
עֲדֵי כִּי אֶחֱזֶה מִדְבַּר יְהוּדָה
וְאָבֹא־יַרְכְּתֵי צָפוֹן יְפֵה נוֹף
וְאֶעְטֶה שָׁם יְקַר מֹשֵׁם אֱלֹהַי
וְאֶלְבַּשׁ אֶת־פְּאֵר קָדְשׁוֹ וְאֶצְנֹף

ירושלים הקדושה, יהיה בידי כסגלה ראשונה שראיתי מציון, וזה בתחלה קודם שאגיע לשם. והמשך הענין כך: אני חפץ ידידותך ולא כסף וזהב, ואולם הכסף הזה ששלחת לי יקר הוא בעיני וחביב לי, להיותו המחמד הראשון שבא לידי מכל מחמדי ציון, ול"ע.

א) בכ"י דם.

אגרות.

א

הלק שלישי סימן ז'). מדמיאטה אל מצרים, לר' שמואל הנגיד

תחלת האגרת חסרה, וראש דבריה (לפי מה שנרשם בלוח) עדה גאון והוד . . . והא לך הפליטה הנשארת מדברי האגרת:

ומי יסור לשאול לשלום לך אין מנהל לה.

אָם רְצוֹן נַפְשְׁכֶם לְמַלֹּאת רְצוֹנִי
שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאֲדֹנִי
כִּי מְנוּחָה לֹא אֶמְצְאָה עוֹד לְרַגְלִי
עַד אֲכוֹנֵן בְּבֵית מְעוֹנוֹ מְעוֹנִי
אַל פְּעָמַי תְּאַחֲרוּ מִנְּסוֹעַ
כִּי אֲפַחֵד פֶּן יִקְרֵנִי אָסוֹנִי א)
שְׁאֶלָתִי חֲסוֹת בְּכַנְפֵי כְבוֹד אֵל
וֶהֱיוֹת עִם מְלוֹן אֲבֹתַי מְלוֹנִי

וה' ברכני, ולא הצריכני, רק אין דבר ברגלי אעבורה, הֵבֵאתִי בְּיָדַי דַּי, והשארתי אחרי ברכה, והיה עם לבבי שֶׁאֲכַבֵּד ולא אֲכַבֵּד על אדם, ודמיתי לעשות אלכסנדריה קפנדריה, ולא נתתי לפעמי המרכבה עכבה, עד שפגעתי במי שתקיף ממני, מְשָׁרֵת מִשְׁרַת

א) נבא ולא ידע! ומי יתן ולא ירד למצרים, אלא עלה מיד לאדמת הקדש, כאשר היתה תחלת מחשבתו! כי אז אולי היה מאריך ימים על האדמה. ודרך שיר יתכן לומר כי חרה אף אדמת הקדש בו ולא קבלתו, בעון אשר פקד תחלה ארץ אחרת, ושהה בה ימים רבים, ונפתה לבו אחר הכבוד המדומה שכבדוהו אוהביו, וקבל מתנות, וגם עסק בסחורה (כאשר תראה למטה); ולא החיש פעמיו לשלם נדריו.

M.T. AKADEMIA KÖNYV-TÁRA

אדוני, החכם המופלא, החבר המעולה, מרנו ורבנו [א]) אהרן הדיין, אדוני ועבד רשיונך, זכור לטוב, קדמוני חסדו, ונעימות ידיו, ומיני מגדיו, ובית מנוקים, ומשכנות מבטחים, ועליות מרווחים, משכן ודירה, ושלחן ומנורה, תקפוני מנעמיו, והקיפוני מטעמיו, והקביל את כעסי ברצון, ואת מיאוני בְּפִתּוּי וַיְפַתֵּה וָאוּכַל, וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל, אני וְרֵעַי וְגֹאֲלַי, וכל הנלוים עלי, מסתופפים בצלי, וחונים על דגלו, לְמִטּוֹת נכונות, ומנוחות שְׂרוּעוֹת, נִתְיַמֵּר בפתבגיו, ונשתכר בתענוגיו, ועד הנה לא פִּתַּח חלציו, ולא נִתַּק נעליו, וְלָאוּ מְהַלְלַי, על כל מה שהקדים אלי, הוא ובניו, וכל העומדים לפניו, וזכרו לטוב נשאני בראש הנשואים, ושמני בראש הקרואים, ויחלוק לתלמידו כבוד רבו, ושם את ילידו במעלת יולדו, במה אקדמנו? וְשִׂחֲקוּ עָלַי צעירים ממנו. וכל זה מי השילוח לנגד גאון הירדן בא ביהודה שטף ועבר, בבא דבר אדוני אל יד אדוני החכם המופלא המעוז המגדול, התם הישר, אבי היושר, אחי הכושר, ויודע כל פשר, מר' ורב' חלפון הלוי, מָגִנִּי וְלִוְיַת חִנִּי, גבר עלי חסדו זה שנתים[ב]),

א) בכל אגרות הדיואן הזה מלת מרנו כתובה תמיד בלא וי"ו אחר המ"ם, גם בקצת מקומות מן הדיואן הזה התבה מנוקדת (בהשמטת סוף התבה), ותמיד קמץ תחת המ"ם (מָרַ'), ומכאן יש ללמוד כי מה שנוהגים לומר ולכתוב מוֹרֵנוּ אינו אלא טעות, כי אין המלה מלשון הוראה, אלא לשון מָרוּת ואדנות, והמליצה לקוחה מן המליצה הארמית **מָרָנָא וְרַבָּנָא**, והאשכנזים אשר אינם מבדילים בקריאתם בין קמץ רחב לחטוף אמרו **Morenu** במקום **Marenu**, ומזה נשתרבב השבוש לכתוב מורנו בוי"ו, ולחשוב שהוא לשון הוראה; וקרוב לזה הוא מה שכותבים הפטורה במקום הַפְטָרָה. ועקר גדול הוא בענינים כאלה נסח הספרים העתיקים, כי מתוכם תתברר לנו קריאת הקדמונים. לדוגמא בראותנו בכל הספרים הקדמונים גאון, גאונים בוי"ו אחת (וכן למעלה שיר ל"ד לב גאוני שנער), ולא בשתי ווי"ן, יתברר לנו כי הקריאה הנוהגת בכל תפלות ישראל (גָּאוֹן, גְּאוֹנִים) היא עתיקה ונכונה, ונסחת גאוון המחודשת, אינה אלא משובשת, ואין לנו לדחות מפניה קבלת אבותינו, אבל בקבלת אבותינו נחזיק, ונחזיר ההמצאה החדשה לבעליה, עם המצאת הגימטריאות בחתימת הקליר; ונחזיר ללשכת כהנים ההלל האשורי והיוני, ויחלקום ביניהם, והם (אם יפקחו עיניהם) יחזירו לראב"ע רוב המצאותיו, ויחזירו לישעיה ולכל ישראל את הגזלה אשר גזל מהם ראב"ע, הלא הנה הנחמות מן נחמו ואילך, שאמר שנכתבו בבבל.

ב) אולי ר' חלפון היה בספרד שתי שנים קודם לכן, ואז הכיר את ר' יהודה והטיב עמו, ועתה בבוא ר' יהודה למצרים עשה עמו כל מיני טובות וחסדים, הן במה שאסף אותו אל ביתו בדמיאטה, והן במה שהודיע תהלתו לנדיבי אלכסנדריאה ואלקאהירא, והעיר את רוחם להתחסד עמו.

ויקבל היום לשבעתים, במנה אפים, וכסות עינים, ועליו השלכתי, ובחסדו נסמכתי, להיות לי אל אדוני למליץ, ובידו תקותי, לתקן מְעֻוָּתִי, ולהגיע אל אזני אדוני אַחֲוָתִי, כפי תַּאֲוָתִי. ואחרי כן הגיעה האגרת, בכל עוז חוגרת, וכל הוד אוגרת, וכמעט היתה משוגרת, אל אזן סוגרת ומסוגרת, פליאה דעתה ממני נשגבה לא אוכל לה, מְלֶאכֶת החכמה, אשר לה הרקמה, מה נעמו פניה, ועמקו עניניה, אין למלאת את פניניה, ואין לרקום כשמניה, ומי זה אשר יבינה, אף כי אנכי אענה. ובהגיע שלוחו והודיע את שיחו, כלתה הנפש למנוחו, וחלה הלב לאור ירחו, ולנגה זרחו.

אָמַר לְלֵב חֹלֶה: רְאֵה   סָבִיב לְךָ אֵשׁ לֶהָבָה
הִנֵּה בְּצוֹעַן הַצֳּרִי   עַתָּה לְכָה אֶשְׁלָחֲךָ

ואמר לשלוחו נהג ולך אל תעצר לי לרכוב, מִשְׁכָּבִי אל משכנו, ושלחני אל שֻׁלחנו, אל נתעלם מֵעֵינָיו, עד שנראה מֵעֵינָיו, כי הקים משכנו, וערך שלחנו, ופרש עננו, והוריד מַנּוֹ, והזיל מַעְיָנוֹ, אין מעמד, עד שנראה הנחמד, ואין להתאחר, עד פניו נְשַׁחֵר, בגן ה' בארץ מצרים, נחמד להשכיל ותאוה (לעינים), והיה לי לידים ולרגלים, עד אבא אל ירושלים, בעזרת שמים, אחרי חַבְּקִי מִדְרַךְ נעליו, והתאבקי בעפר רגליו, ואדוני הנגיד בחסדו, ימחול על כבודו, לעבדו, כי יתמהמה במעט, ויתנהל לאט, ויעכב את ארחו, בעל־כרחו, כי נטרד בעסק סחורה, ויקרא שמה עשק כי התעסק עמה ויתמהמה. וקדם סִפְרוֹ, להיות כָּפְרוֹ, לכפר פני אדניו, במנחה ההולכת לפניו, יקבל המעט מקטון עבדיו, ולצעיר תלמידיו, ותשא ישיבתו, שלום תשובתו, על האגרת המפוארת, אשר היתה לי עטרת ותפארת. וכשמוע האזנים, וכתבו הידים, קנאו העינים, ונועדו עם הרגלים, לאמר קומו ונגיע, וְנֵרָאֶה ונופיע, ונדע ונודיע, ונגיד ונשמיע, וכל קרבי שוקקים, ומשתקשקים, עד יערה עלינו רוח ישאנו, וְיָבֹאוּ לפניך תראינו, תקרב העת ויגיע הזמן, אמן.

יערב על אדוני שיחי, כי דברתי כפי כחי, לא כפי תהלתו, ופרשת גדולתו, אשר גדלו ה', ואת אשר נשאו, והרים את כסאו, ממעל לכוכבי אל, ירום ונשא וגבה מאד, הנה כי כן יבורך גבר ירא שמים בסתר ודובר אמת בלבבו, לא אלמן ישראל ויהודה בימיו,

יקומו

יקומו זממיו, וינועו קמיו, ויזועו מתקוממיו, וירעפו שמיו, וטללי שלומיו, מאת עושה שלום במרומיו, ותחכמוניו ותלמידיו, ואנשי המקרא ובעלי המשנה וישראל וזקניו, ושוטריו ושופטיו ומשרתיו ורואי פניו, ועבדיו העומדים לפניו, ולשלש הכנסיות, וראשי האומיות, ומרגליות, שהם מָרֵי גליות, וְרַבֵּי התושיות, אילי ומשכילי, הנכבדים עלי, הנאמרים אלי, אלהים יענה את שלומם, לילה ויומם, וגם כל העם יצאו בשלום אל מקומם.

על גב הכתב

לחשרת גשמינו, והדרת שמינו, וגזרת לשמינו, וקטרת סמינו, ומשמרת אסמינו, מָרֵנו ורבנו, פָּרָשֵׁנוּ וְרִכְבֵּנוּ, קשתנו והרבנו, כְּבוד אל בקרבנו, שמואל הנגיד, עוז רַבֵּי התעודה, שר צבא ישראל ויהודה, בן כבוד גדולת קדושת יקרת צפירת השר האדון שר הרופאים מָרֵנו ורבנו חנניה מנוחתו כבוד.

מאת משרתו, עבד מְשָׁרְתוֹ, ולוית חברתו, הנלוה עליו, המתלוה באהליו, הַלֹּוֶה ממהלליו, יהודה הלוי בירבי שמואל נ"ע.

ב

(שם סימן ט')

אל אוצר התבונה, ומבצר הבינה, נזר החברים, וראש המדברים, תהלת התורה, וגֻלַּת המנורה, מרנו ורבנו נתן החבר בן כבוד גדולת קדושת מרנו ורבנו שמואל החבר ז"ל, מאת המשתחוה לפניו, המתאוה לראות פניו, יהודה הלוי בירבי שמואל נ"ע א).

אבני נזר מתנוססות, ובנזר דורנו מתעלסות, ולאבן שתיה מתיחסות, ובכל אבן יקרה מתקלסות, הוא הנזר, הנקבע על אבן העזר, אבני חפץ כל גבולו, ואבן הראשה ממעל לו, ואבני חן מימינו ומשמאלו, וקרנים מידו לו, יתים אפודר, ורפאים אעורר,

---

א) נראה כי שלח לו האגרת הזאת עם שיר ב"ו המובא למעלה.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

כי אתעורר, לשורר, בבא אלי נתן הנביא, והמו עלי מורשי לבבי, והוטל מכתבי, בין ידי מחשבי, ענני וענגני, כי נהגני, בכבוד ובכבדות, ויתן עלי את הנזר ואת העדות, עטפני חליפותיו, ונכפני מכנפותיו, ותקפני בתועפותיו, מי יְחַבֵּשׁ נזריו, ומי ילבש כתריו, שערי צדק שעריו, והרי כסף הרריו, וכספי חשק שחריו. יחוקק, וכל עלה יבוקק. וַיֵּעַץ, וכל שבט ירעץ, וכל פה יאלם, ובעל דברים יכלם, ואשר שירים יחברו, פה להם ולא ידברו, מעינותיהם נסתמו, וכאבן ידמו, לפני מקור לא יכזבו מימיו, ולא יקדרו שמיו, ולא יעצרו גשמיו, השיקו אסמיו, והריקו בשמיו, מי הקשיב אל מליו, ירד המן עליו, דברותיו נפלאות, ומחברותיו נוראות, ים ודרום יאשרו, וממרום ידברו, הכזה תתפשהו מצרים? ותכסוף אליו ירושלים, והארץ מרתים, צרור המור מתופש בידים, ומתופש בין שדים, יגיד עליו ריחו, ומה שיחו, מרקחי שמניו, יקראו אברך לפניו, וספריו, יגלו את סתריו, ושמו, נתן טעמו, ומעדני נועמו, החכם המופלא, הנזר המעולה, ושמו גדול מכלם, מרנו ורבנו נתן החבר נזר החברים בן כבוד מרנו ורבנו שמואל החבר הצדיק ז"ל, מאת חלק מאוריו, ופלג מנהריו, השולח לבבו, טרם כתבו, הירא ורך הלבב להשיב על עניניו, האצלח בנאתי, במחרשתי ואתי, לקראת הכרתי והפלתי, אל גוי איתן, ומערכות נתן, כבניהו ואיתן? מי אנכי ומה חיי, ומה בקשתי ומאויי? עפר נקלה, נִהְיָה ונחלה, דואג על עוניו, ועל חטאת נעוריו וזקוניו, ויתן פניו, לעמוד על אדניו, בתחנוניו, אורח נטה ללון, והוא לוי והוא גר שם. במה יתקרב, ואיכה יתערב, את הַמְּמֻשָּׁל והרהב, ואת לשון הזהב? עלות מרחוק קראתי, וכלי נשאתי, ונכנסתי ויצאתי, וטוב משתיקה לא מצאתי, נכלמתי והתבוששתי, וממענה נואשתי, וּמִצֵּאת לקראתו נחלשתי, וקיר בעלטה גִּשַּׁשְׁתִּי, וּבְעִוֵּר משמשתי, ומחבואים בקשתי, עד אשר פגשתי, בנוגשים אצים, דוחקים ולוחצים, מאת החכם המופלא, השר הטפסר המעולה, מר' ור' חלפון הלוי הקורא בשמך מתעורר להחזיק בך, אדוני וגאוני, ירום ונשא וגבה מאד, העומד בינינו, לחבר את לבבנו, בשליחות כתבינו, ובדירות אֲהָבֵינוּ, נגשני ואצלני, הציקני והקילני, ומבור עצלות הריצני, מתרפק, ולא מתאפק, לאמר לי לכה נא אנסכה, וּבַלֵּה מעשיך, ותן תוכן התכונה, כאשר בהיות תבן התבונה, ועצה עם הזקנה, מעשה הערכה, ודע לפני מי אתה עתיד נותן את החשבון, ואל מי

תכתוב

תכתוב ואלל מי תאתוס. קוסמיו הבהילו, וחרטומיו הגדילו, עד הפרו את נדרי, והתירו את אסרי, וימסו אסורי, ויתחדשו נעורי, ויתרגשו שירי, ויתנגשו כנורי, ויבשו מגורי, ושני חיי מגורי, ולא זכרתי כי פנה היום לערוב, והמלון קרוב, והמלאכה לרוב, והתערבתי את הערוב, ואבער לנערות, ואשחר את השחרות, ואכחש את השיבה, ככחש הגנבה, וכחשי בפני יענה. אז מדברותיו אללתי, ונפתולים נפתלתי, ועם האחרי יכלתי, ובדל אזן הגלתי, ובנפשי התלתי, כי אל סופרי המלך התמשלתי, ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. ואדוני בחסדו, ימחול לעבדו, ולא ידקדק אחריו, ולא ישקול את דבריו, ולכף זכות ידינני, ובדין חכמתו אל יביאני. והנה פרי רעיוני, ומכתם שגיוני, ומיטב הגיוני, כפי השג ידי ולשוני, עד אשר אבא אל אדוני, ואשקוד על פתחיו, ללקט בדולחיו, ולמלאת את שבחיו, הן אלה קצות ארחיו, ומעט מזוהר ירחיו, ועושה שלום במרומיו, ירבה את שלומיו, וישלים משלימיו, וילחם את לוחמיו, ויקים את זממיו, ובטוב יבלה ימיו, והשלום בחותמיו,! אמן.

ג

(שם סימן י"א).

תשובה אל החבר ר' אהרן עם שיר ל"ט המובא למעלה.

תובל האגרת, בשלום ועתרת, אל מחמד עינינו, ונועם אזנינו, ומתק לשונינו, צרור מורנו, מלקושנו ויורנו, חפצנו, כבוד ארצנו, מר' ור' אהרן החבר המעולה, הדיין המופלא, בן כב' גד' קד' צפירת תפארת השר הגדול, המעוז המגדול, החכם המופלא, הרופא המעולה, מר' ור' ישועה תנצב"ה, מאת המתהלל בתהלתו, והמתגדל בגדולתו, הקורא בשמו, השואל לשלומו, השואף אל מקומו, יהודה הלוי ביר' שמואל נ"ע.

על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי וגו', דברתי אני עם לבי לאמר, אלך לי אל הר המור, ועוד אני מדבר, טרם אכלה לדבר, והאלהים אנה לידי מכתב שלוח, על כנפי רוח, בהדסי שלומים רקוח, מאוגרות רוכלים לקוח, בשמן משחת קדש מנוח,

ריחו כריח התפוח, אל אשר יהיה שמה הרוח, מור עובר העני״ר, ואזכרת לבונה הזכיר, ואת אחיו לא הכיר, לא יסולה בכתם אופיר, בשהם יקר וספיר, טוריו ממולאים בתרשיש, מסולאים בראמות וגביש, תפארת העכסים, והשביסים, והוד השהרונים, תורי תשלים, חרוזי מְהֻלָּלִים, אל מֵי השכל פתוח שרשם, אשר יצאו משם, מַעְיָנִים מנוזלי שחק שאובים, ועניינים ממאורי אור גנובים, ומן הצבא ומן הכוכבים, טוריו מן השחר קלוצים, ורקועיו מן הרקיע חלוצים, והמה בכתובים, מערכי לבו רקמוהו, ורעיוניו קיימוהו, ומועצותיו קבלוהו, וזממיו שבלוהו, ומחשביו ארגוהו, ואצבעותיו כתבוהו, את אשר כבר עשוהו. נאה לו תהלה, אהל גדלה, אצרותיו בתהלה, עשה לו אפריון תבונה, והציב לו שפריר אמונה, ואין קצה לתכונ'. מעיניו מתגברים, ועניניו מתחברים, הם המדברים · ומן המקדש המה יוצאים, מקדש מעט לכל אמוני, כי שכן עליו כבוד ה', הוא כב' גד' קד' יקרת הדרת צפירת תפארת מו' ור' אהרן החבר המעולה, הדיין המופלא, השר, הטפסר, אבי המוסר, תפארת החברים, ראש המדברים · אורה לתורה, ונהורא לסברא, ועמוד לתלמוד, ומסעד למורא, שרש החכמה, וחר״ש המזמה. אשכול הכפר, הנותן אמרי שפר, נטע נעמנים, ערוגת שושנים. גפן אדרת, עטרת תפארת, ארזים הגבוהים, בעדן גן אלהים. לנועם פריו תאבתי, בצלו חמדתי וישבתי, כן החמודות, ומשכן התעודות, ולי במלך עשר ידות · הנה כה מבטי, ועיר מקלטי, ואני אתנהלה לאטי, אליו מפלטי, לישר מַעְבָּדַי, להוציא לאור משפטי · כי איך יתגדל על מניפו המשור? ומעללי הולכים וחסור, אבדו רעיוני, ולא מצאו חזון מה', ילדי מזמותי לא מצאתים, כי נחמתי כי עשיתים, כי הלכו עמי בקרי, ויהיו כבית המרי · העזו פניהם, וַיְעַצְּמוּ עיניהם, ואטמו אזניהם, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. פרשתי רשתי, ודרכתי קשתי, ואין איש אתי, למשוך אותם אל רצוני, להביאם בכפל רסני, ואקרא בשמך אליהם, לתת לך רוכבים עליהם, והנה רץ לקראת רץ, כי כבר החזון נפרץ, ומי לא יקנא? ואסור היום לדרוש שלומך ולשחר תקומך, ואודיע לאדוני את יגוני, כי עזבתיהו, אחרי אהבתיהו, וכאשר זכרתיהו, בקשתיהו ולא מצאתיהו, נהפכו לי הימים אימים, והלילות לֵילִיוֹת, והעִתּוֹת מְבֻעָתוֹת והשֵּׁדִים תכפוני, והשעירים אפפוני, וכדור צנפוני, ובכור צרפוני, ועוד מעט ושרפוני, אחרי אשר הדפוני, ורדפוני, וכשחל טרפוני, וכנחל גרפוני,

לולי

לולי כתנך שעשועי, גנת נטעי, ופרדס זרעי, המה אחי ורעי, וקרובי ומיודעי, ממתקי גביעי, ומנעמי יגועי, אקראם לרגעי, ויפוזו זרועי, ששים גבורים סביב למטתי, מְכַבֵּי אִשִׁי, ומשיבי נפשי, וכמעט התנחמתי, ונהמתי, ונאמתי, מה לי לדרך מצרים לשתות מי שיחור? ולבי עגור ועזוב לאחור, ואולם התאפקתי, ונדוד הרחקתי, עד אשר דבקתי, אחרי אשר חשקתי, ואבא מצרים, ויראו העינים, כפלי כפלים, מאשר שמעו האזנים, אגל כבוד שר השרים ונגיד הנגידים, מַעְיַן הנגידות, ומשכן הידידות, כל יקר ראתה עיני, ראיתי איש חמודות, במראה ולא בחידות, כאמן עם קדושים, וטוב עם אנשים, אוסף גדולה ותורה, וזוכה לשתי שלחנות, אבל הוא בענותנותו יסיר התמיד, להעמיד העתיד, ויפזר את מטמוניו, ברצון אדניו, ויגלה את ימיו, בדרוש טוב לעמיו, מראהו כמראות פני אלהים, ועצתו כאשר ישאל איש בדבר אלהים, מלאכיו הפגיעוני, ומנעמיו השביעוני, וגנזיו הגיעוני, ומרעיו (אולי: וּמַדְעָיו) הודיעוני, ידי כבדים מלספור, ושבחי יגעים מלספר, אם מצאתי חן בעיניך, השאילני לשונך, ונגידי עניניך, והעניקני מפניניך, והטריח ענניך, יצא דבר שבח מלפניך, לגמול מקצת טובותיו, ומעט מנדיבותיו, יציץ נזרו, ויהיה שדי בעזרו, ומעלתך אצלו יתירה, ונפשך בעיניו יקרה, ומעלה בקדש ולא מוריד, ודבר הנרגן באזניו לא מעלה ולא מוריד, ולא יבאיש ריח, ולא ירעיש בוטח, ואוהב לא יפריד, ושוכב לא יחריד, ורבנת ואין מחריד, וחלו פניך רבים. ומי לא ידע במעלתך? והוא המצרף לכסף והכור לזהב, וזהב כלך, ומום אין בך, ומי מן הזקנים אשר כגילך, ימשילך, או יערוך אליך? להם שם הדיין, ולך הענין, והם הבורות ואתה המעין, לא כל נוזל מים, ולא כל אהל שמים, ולא מכל הרוןא) יולד אהרן, ולא מכל אורן, יעשה תורן. יאתה לו המלוכה, ויאתה לך להיות משנהו, ושר צבא מחנהו, ואין מחנכים מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים. תתהלל בְּמִשְׂרָתוֹ, ויתהלל בשירתך, (אולי: בְּשֵׁירוּתך). האל ינמיד מִשְׂרַתכם, ויתמיד חכמתכם, ונשוב כמעט לשעשועי יין, ותעתועי

עין

א) מן עלבונך והרונך, ובכ"י הריון. ואחד מן המגיהים בקש ולא מצא כאן תבה שסופה רון, לעשות חרוז עם אהרן, וחשב כי במקום ולא מכל אורן יעשה תורן צ"ל ולא מכל אורן יעשה ארון, ועשה ציון על מלת תורן, וכתב בגליון אלצחיח ארון, כלומר האמת והנכון הוא ארון.

עין, לקנות אהבה ולב אין, כי זכור אני ואתה השירים, המחוברי׳, בימי הנעורים, מה יפו, לולי אשר עפו, ושאלת היתכן, להעשות כמו כן, והלב נעור מן הנערות, ורק מן השחרות, יביט סביבו, ולא יגה שבינו, ולא יזל רבינו. ויהי היום ואוהביך שותים, ואם אהביך חותים, השכירוני, והזכירוני, עד התעוררתי, ושוררתי, ודברתי נגידות, וחברתי ידידות, ונסמכתי על אים חמודות, ואתה בחסדך תקח מנחתו, ותרקח משחתו, ותסלח משחתו.

B
131.

בתולת בת יהודה Luzzatto.